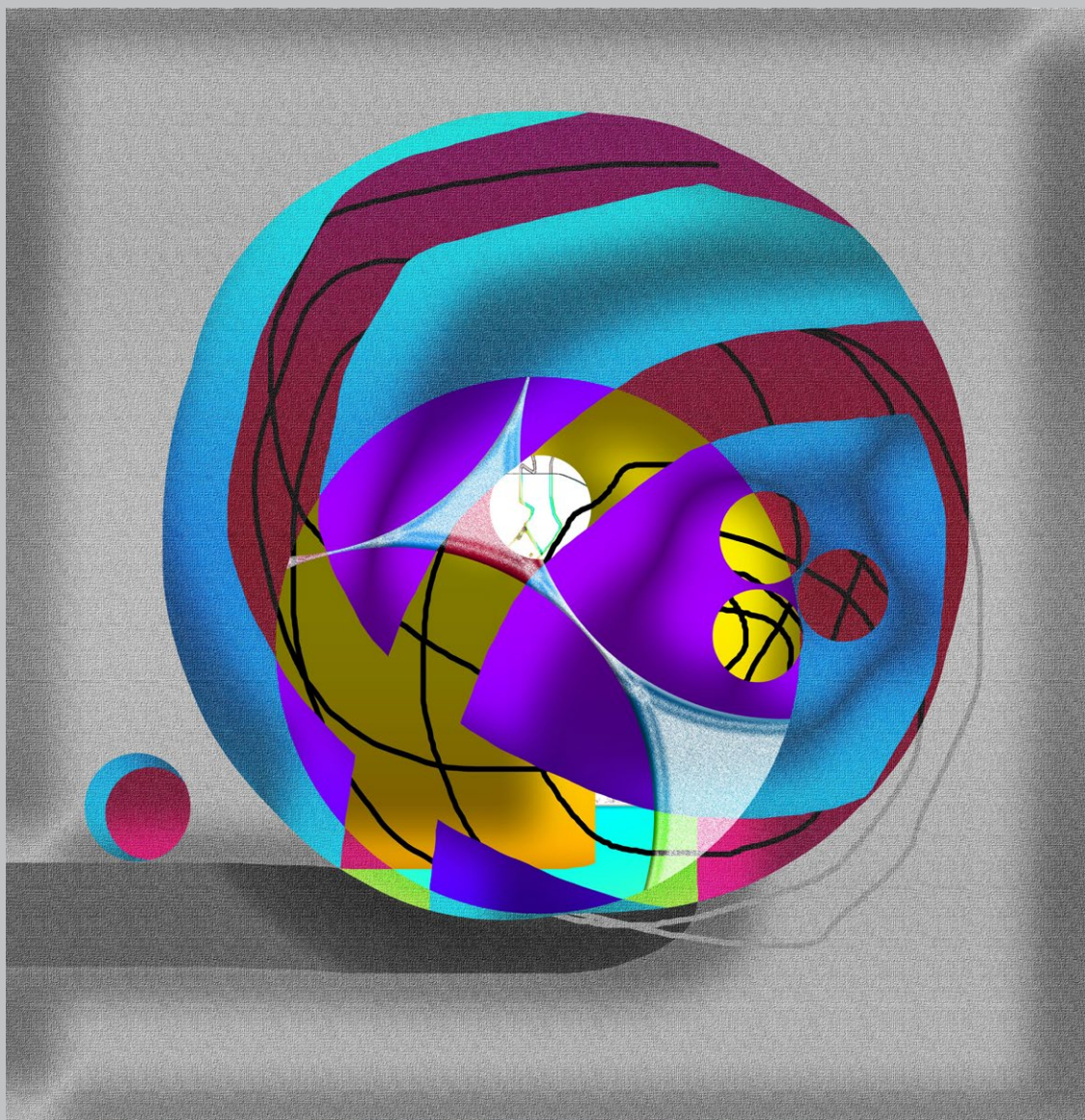

DEJINY

1/2026

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2026 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<https://dejiny.unipo.sk/dejiny-1-2026/>

Dejiny 1/2026 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <https://dejiny.unipo.sk/dejiny-1-2026/>

Fotografia na obálke: Vladimír Vajs: Babičkiné kľbko, 2025, 50 x 70 cm

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Ján Džujko, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD.,
doc. Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD., doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.,
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.,
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry: Mgr. Jozef Jurčisin

Preklady resumé: Doc. Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o., (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o., (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2026

ISSN 1337-0707

Obsah

<i>Nadežda Jurčišinová</i>	7
Slovo na úvod / <i>Foreword</i>	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>David HUBENÝ</i>	10
Československé polní četnictvo východní skupiny v letech 1919 a 1920 / <i>Czechoslovak Field Gendarmerie of the Eastern Group in 1919 and 1920</i>	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Michał WOJNAROWSKI</i>	60
„Jaśnie Oświecona Mościa Serdecznie Kochana Dobrodziejko”. Relacje Elżbiety Sieniawskiej z córką Zofią Marią / <i>Most Illustrious and Enlightened, My Dearly Beloved Benefactress</i> : Elżbieta Sieniawska's Relationship with Her Daughter Zofia Maria	
<i>Lucia ŠTEFLOVÁ</i>	67
Obraz prešovského pôsobenia Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej na základe memoárových prameňov a korešpondencie / <i>The Prešov Years of Jozef Gregor Tajovský and Hana Gregorová as Reflected in Memoirs and Correspondence</i>	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Peter ŠVORC</i>	78
„Mám rada svoju prácu”. Rozhovor so zodpovednou redaktorkou časopisu DEJINY pri príležitosti jej životného jubilea doc. PhDr. Nadeždou Jurčišinovou, PhD. / <i>“I Love My Work.” An Interview with the Executive Editor of the Journal DEJINY, Assoc. Prof. Nadežda Jurčišinová, PhD., on the Occasion of Her Jubilee</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Zuzana DELEJOVÁ, Ľudovít BILLY</i>	86
Vývoj knižnej kultúry a knihovníctva v Bardejove od obdobia stredoveku / <i>The Development of Book Culture and Librarianship in Bardejov from the Middle Ages</i>	

PRIPOMÍNAME / WE REMEMBER

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	98
Pred 150 rokmi zomrel košický biskup Ján Perger / <i>150 Years since the Death of Ján Perger, Bishop of Košice</i>	

<i>Peter KOVAL</i>	104
Muž, ktorý dal Povstaniu velenie. 120 rokov od narodenia generála Jána Goliana / <i>The Man Who Took Command of the Uprising: 120 Years since the Birth of General Ján Golian</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	107
Historik a spisovateľ - študent Prešovského kolégia (Uplynulo 100 rokov od úmrtia Júliusa Bottu) / <i>Historian and Writer - A Student of the Prešov College (100 Years since the Death of Július Botto)</i>	
<i>Michal FALAT</i>	113
100 rokov od vzniku Slovenskej ligy v Stropkove / <i>100 Years since the Establishment of the Slovak League in Stropkov</i>	

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN / ENCYCLOPAEDIA OF HISTORY

<i>Ján DŽUJKO</i>	120
Kežmarčan (1920)	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Peter KOVAL</i>	124
KREISINGER, Pavel. <i>Masakr na Švédskych šancích v souvislostech</i> / ŠINKOVSKÝ, Martin – NOVÁK-TICHO, Petr. <i>Temné obilí</i> . Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2025. 128 s. ISBN 978-80-244-6522-7.	
<i>Peter ŠVORC</i>	126
ŽEŇUCH, Vavrinec. <i>Dejiny colníctva východnej hranice</i> . Bratislava: Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, 2026. 351 strán. ISBN 978-80-570-8057-2.	
<i>Ivana ZIMOVČÁKOVÁ</i>	127
ŠVEC, Jakub. <i>K filozofickej reinterpretácii raného liberalizmu</i> . Žilina: EDIS – vydavateľstvo Žilinskej univerzity v Žiline, 2024. 141 s. ISBN 978-80-554-2087-5.	
<i>Patricia MOLNÁROVÁ</i>	128
Sen verzus povinnosť v čase studenej vojny: komparatívna recenzia filmov. <i>Nepela</i> (2025) a <i>Šampión</i> (2026)	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Renáta GERIOVÁ</i>	136
Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku do roku 1945. Košice, 18. marec 2026 / <i>Less-Known Personalities, Associations and Events in Eastern Slovakia up to 1945</i> . Košice, 18 March 2026	
<i>Ján DŽUJKO</i>	139
22. Študentská vedecká a umelecká konferencia FF PU v Prešove. Prešov, 9. apríl 2026 / <i>22nd Student Scientific and Artistic Conference of the Faculty of Arts, University of Prešov</i> . Prešov, 9 April 2026	

<i>Samuel ŠABAK</i>	141
Blended intensive programme na Prešovskej univerzite. Etnická a nábožen- ská rôznorodosť regiónov/miest v minulosti a dnes II. Prešov, 20. – 24. apríl 2026 / <i>Blended Intensive Programme at the University of Prešov. Ethnic and Religio- us Diversity of Regions/Cities in the Past and Present II. Prešov, 20–24 April 2026</i>	
<i>Daša JELEŇOVÁ</i>	143
Warholovo múzeum je opäť otvorené, Medzilaborce získali moderný priestor svetového umenia. Medzilaborce, 4. september 2026 / <i>The Warhol Museum Is Open Again: Medzilaborce Has Gained a Modern Space for World Art. Medzilabor- ce, 4 September 2026</i>	
<i>Nikoleta LATTOVÁ</i>	148
Krajské múzeum v Prešove – Expozícia Michala Bosáka. Prešov, 14. septem- ber 2026 / <i>Regional Museum in Prešov – Michal Bosák Exhibition. Prešov, 14 Sep- tember 2026</i>	
Predstavujeme umelca: Vladimír Vajs / <i>About the artist: Vladimír Vajs</i>	158
O AUTOROCH / A WORD AUTHORS	161

Na úvod

Vážené čitateľky! Vážení čitatelia!

Veľmi dôležité slovné spojenie pre našu spoločenskovednú disciplínu je: Úloha osobnosti v dejinách. Aká môže byť? Negatívna? Pozitívna? Rozporuplná? Svetodejinná? A tak ďalej, a podobne. Ešte k tomu: Ako sa sama osobnosť hodnotí? Alebo – ako ju hodnotia iní? A tí iní sú „obyčajní ľudia“ alebo profesionáli, teda napríklad historici? A ktorý prístup z tých dvoch – tak povediac interný či externý – je dôležitejší, má väčšiu váhu? Historik – profesionál vychádza z poznatkov získaných z historických prameňov, tie zhromažďuje, skúma, porovnáva, kriticky analyzuje, hodnotí. Usiluje sa poskytnúť objektívny pohľad na tú-ktorú osobnosť. Zhodou okolností aj v tomto vydaní časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty v Prešovskej univerzity v Prešove je k tejto téme dosť podnetov. Aj na základe nich píšem práve o tomto. Kolegyne a kolegovia napísali texty o „zlých“ aj „dobrých“. Nebudem ich tu „sortírovať“, napr. manželia Hana a Jozef Gregorovci, Július Botto, Ján Perger, Ján Golian, Ondrej Nepela. Dejiny sú plné takých ľudí, ktorí zanechali po sebe výraznejšiu stopu. Podarilo sa im to ešte za svojho života, ale boli a sú takí, na ktorých napr. my, historici prideme až keď zaprášené archívy „trochu“ prevetráme.

Nie priamo, ale predsa len prispievam do tejto diskusie aj ja sama, tvrdeniami v profilovom rozhovore so mnou. Dala som mu názov, že mám svoju prácu, teda náplň činnosti vysokoškolského učiteľa, rada. Mám rada učiť druhých, mám rada študentky i študentov, bádanie v archívoch a spracovanie získaných poznatkov do podoby článkov, štúdií a pod. Nemám rada predvídať sa. To v rozhovore tvrdím a to som aj mohla dať do názvu rozhovoru... Bol by však veľmi dlhý. Aj toto je jedno z obmedzení, ktoré sprevádza našu prácu. Každopádne v sebareflexii je dôležité držať sa pri zemi, nemať nekalé úmysly zvyrazňovaním toho, čo nie je dôležité. Na tomto mieste niekedy dávnejšie som písala o tom, že historik písanými textami, ako každý iný takýto autor, nesie svoju kožu na trh, podrobuje sa hodnoteniu inými, hodnoteniu verejnosti. A tá vo všeobecnosti má tendenciu byť negatívne kritická. Ale to je už údel, s ktorým je potrebné sa vyrovnávať.

Želám poučno-príjemné čítanie nášho časopisu!

Nadežda Jurčišinová

◀ Najvyšší mrakodrap (drapacz chmur) Olszynki Park určený na bytové účely sa v Poľsku nachádza v Rzeszove pri ulici Szopena. Ide o komplex dvoch objektov – veža W (so 41 nadzemnými a dvomi podzemnými poschodiami) je vysoká 220,67 m s ihlou (161 m po strechu), veža N má výšku 78 m. Výstavba sa začala začiatkom roku 2020 a výška sa dosiahla v auguste 2024 po skončení montáže ihly na vrchole pomocou vrtuľníka. Foto: Nadežda Jurčišinová

MEMORIAL DE
1914 VERDVN 1918

LES FRANÇAIS
ONT MÉRITÉ
LE SURNOM DE
"LES TERRIBLES"
PAR LEUR
COURAGE ET
LEUR VALEUR
MILITAIRE
DURANT LA
GUERRE DE
1914-1918

ŠTÚDIE

Fort de Douaumont je podzemná pevnosť obranného systému v okolí mesta Verdun vo Francúzsku. Postavená bola v rokoch 1884 až 1886 pod vedením generála Séré de Rivières a neskôr bola modernizovaná betónovým pancierovaním a otočnými delostreleckými vežami. Stala sa jedným z kľúčových a najtragickejších symbolov bitky o Verdun počas prvej svetovej vojny. Foto: Stanislav Kurimai

- ◀ *Mémorial de Verdun je jedno z najvýznamnejších vojenských múzeí a pamätníkov prvej svetovej vojny na svete, nachádzajúce sa priamo na historickom bojisku v obci Fleury-devant-Douaumont v severovýchodnom Francúzsku. Pamätník bol vybudovaný v 60. rokoch 20. storočia z iniciatívy veteránov pod vedením spisovateľa Mauricea Genevoixa a slávnostne otvorený v roku 1967. Múzeum prešlo rozsiahlou modernizáciou a v roku 2016 bolo znovu otvorené pri príležitosti 100. výročia bitky o Verdun. Ponúka emotívnu a vysoko imerzívnu expozíciu rozloženú na troch podlažiach. Foto: Stanislav Kurimai*

ČESKOSLOVENSKÉ POLNÍ ČETNICTVO VÝCHODNÍ SKUPINY V LETECH 1919 A 1920

David HUBENÝ

Abstract: *Czechoslovak Field Gendarmerie of the Eastern Group in 1919 and 1920.* The need to establish a field gendarmerie emerged at a time when the Czechoslovak Army, itself still being built under difficult circumstances, found itself on the defensive against the active Hungarian armed forces. The field gendarmerie was established in the course of the fighting and participated not only in securing the rear areas but also in maintaining order in the gradually occupied territory of Subcarpathian Ruthenia. While the military administration was highly satisfied with the activities of the field gendarmerie and wished to retain its services for as long as possible, the Ministry of the Interior, or more specifically the gendarmerie administration, sought its dissolution as soon as possible. The latter prioritised the establishment of a regular provincial gendarmerie command, a goal that was incompatible with the wartime-relaxed discipline of the field gendarmerie. Moreover, the field gendarmerie drew personnel away from regular security duties. The field gendarmerie was eventually abolished in the autumn of 1920, a process accompanied by numerous bitter disputes that also attracted media attention.

Keywords: Field Gendarmerie. Subcarpathian Ruthenia. Czechoslovakia. Military Administration.

Úvod a rozbor pramenů a literatury

Vedení válečných operací se v průběhu první světové války ani během následujících třenic mezi následnickými státy habsburské monarchie neobešlo bez účasti polního četnictva, které zajišťovalo bezpečnost v bezprostředním týlu bojujících armád, řídilo dopravu, zadržovalo dezertéry, potíralo tzv. zelené kádry, provádělo protišpiónážní opatření, velelo vojenským hlídkám a příležitostně se účastnilo i přímých bojových akcí. Tato blízká přítomnost bojovým oblastem odlišovala polní četnictvo od vojenské policie působící v hlubokém zápolí, kde k jejím povinnostem patřil dohled nad disciplínou (ústrojní, dodržování večerky, náležité zdravení, potírání opilství, prostituce, žebroty a obecně nevhodného chování na veřejnosti) a ve spolupráci s civilními bezpečnostními úřady konala prohlídky zakázaných podniků, jejichž seznam sestavovalo posádkové velitelství. Dále vojenská policie zabavovala vojenský materiál držený civilisty, pátrala po dezertérech a osobách stíhaných zatykačem a zajišťovala eskorty. Poskytovala též podporu civilním bezpečnostním úřadům, pokud o to požádaly.¹ Proto nepřekvapí, že u polních četníků vedl dlouhý pobyt v poli, jakož i namáhavost služby a absence kasárenského režimu, k rozvolněnosti kázně. Právě s tímto problémem se potýkalo i československé polní četnictvo na Podkarpát-

1 Národní archiv Praha (NA Praha), fond Předsednictvo ministerské rady (fond PMR), kart. 3436, sign. 797/2; fond Ministerstvo vnitra I. – prezidium (PMV), sign. 225-282-10, fol. 33–36.

ské Rusi a východním Slovensku, s nímž se počítalo jako s personální posilou pro vznikající podkarpatské zemské četnické velitelství a s nímž muselo tak jako tak spolupracovat, jak nařizovaly všeobecné předpisy a opakovaly některé rozkazy.²

Jelikož literatura se existencí a činností československého polního četnictva zabývala – pokud je autorovi známo – přinejlepším pouhou okrajovou zmínkou,³ popř. dílčí studií⁴ a jen nedávno se tématu šířeji věnoval Radek Galaš,⁵ je celý příspěvek vystavěn na archivním výzkumu a navazuje na dřívější autorovu studii na dané téma,⁶ kterou výrazně rozšiřuje a obohacuje. Již sama skutečnost, že z provenience polního četnictva na Podkarpatské Rusi byl zachován jen zlomek písemností, napovídá, že údaje musely být získávány z materiálů nadřízených velitelství a z písemností dalších centrálních úřadů, přičemž je samozřejmé, že se jistě nepodařilo dohledat všechny zmínky vztahující se k danému tématu.

Ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu byla pozornost věnována fondu Zemské vojenské velitelství Užhorod, v němž se nacházejí hlášení polního četnictva o činnosti, mimořádných událostech, organizačních a personálních otázkách. Využita byla sbírka *Boje na Slovensku*, kde jsou soustředěny písemnosti útvarů a velitelství podílejících se na osvobození Slovenska a Podkarpatské Rusi, nevyjímaje torza písemné agendy polního četnictva tzv. východní skupiny. Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení poskytl cenné údaje ke vzniku polního četnictva, jeho personálnímu obsazení, obtížím s jeho doplňováním a snaze vojenských úřadů o jeho co nejdelší zachování. Dále se v tomto archivu nachází kmenový list ilustrující vojenskou kariéru velitele podkarpatského polního četnictva Tomáše Švojgra.

V bratislavském Vojenském historickém archivu byl využit fond Zemské vojenské velitelství Bratislava, který obsahuje některé rozkazy a dokumenty dokreslující fungování polního četnictva a vztahy mezi jednotlivými jeho funkcionáři.

V pražském Národním archivu se k četnictvu nachází množství archivních fondů. Patrně nejvýznamnějším z nich je fond Generální velitel četnictva, jehož původce v letech 1918 - 1922 sehrál velmi důležitou roli při disponování omezenými personálními silami četnického sboru. Později význam tohoto úřadu poklesl na koordinaci výcviku četnictva a řešení osobních záležitostí četnických důstojníků. Vedle zpráv o převezech četníků mezi jednotlivými zemskými četnickými velitelstvími

2 Např. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha), fond Zemské vojenské velitelství Užhorod (fond ZVV Užhorod), kart. 12, čj. 3051.

3 Např. *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Band V. Die bewaffnete Macht*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987, s. 484-485; MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. Díl I. Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. Praha: Themis, 1997, s. 91-92; MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. Díl II. Československá republika 1918 – 1939*. Praha: Themis, 1999, s. 116; BENEŠ, Jaroslav. *Finanční stráž československá 1918 – 1938*. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2005, pozn. 1 na s. 10.

4 KOLÁŘ, Ondřej. Přepadení stanice polního četnictva v Kolbaši. In *Vojenská história*, 2013, č. 2, s. 113-119.

5 GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo (1918 – 1929)*. Praha: Academia, 2019, s. 80-99.

6 HUBENÝ, David. Polní četnictvo na Podkarpatské Rusi v letech 1919 – 1920. In BÍLEK, Petr A. – JIROUŠEK, Bohumil – NOVOTNÝ, Lukáš (eds.). *Československo 1918 – 1938/2018*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2018, s. 154-169.

a urgencemi o posílení zemského i polního četnictva na Slovensku a Podkarpatské Rusi je v tomto fondu možno využívat personální spisy četnických důstojníků, nevylímaje již zmíněného Tomáše Švojgra. Z fondu jsou také dobře patrné problémy mezi podkarpatoruským zemským četnictvem a četnictvem polním. Několik málo údajů pochází též z fondu Zemské četnické velitelství Praha.

V Národním archivu byly dále využity jednotlivé části fondu Ministerstvo vnitra I., v němž jsou uloženy některé písemnosti ohledně snah ministerstva vnitra a četnické správy o co nejrychlejší zrušení polního četnictva, zprávy od podřízených civilních a četnických útvarů o nejdůležitějších bezpečnostních a politických problémech.

Ve Státním archivu Zakarpatské oblasti byly využity fondy č. 29 a 63 obsahující materiály Civilní správy Podkarpatské Rusi.

Ostatní archivy a jejich fondy byly využity jen doplňkově.

Ze sbírek Východoslovenského muzea v Košicích pochází snímky československé hlídky na přechodu Slovenské Nové Město – Nové Mesto pod Šiatorom/Sátorajajhely, které vstřícně vyhledal kolega Dušan Béréš. Podrobnější popis fotografií laskavě opatřil kolega Miroslav Domanský z Muzea Policie České republiky. Další snímky a vyobrazení dokumentů poskytli ze svých soukromých sbírek (v abecedním pořadí) Miloš Bernart a Michal Dlouhý. Všem jmenovaným patří dík za pomoc.

Rakousko-uherské polní četnictvo

Po vzniku četnictva v habsburské říši v roce 1850 se počítalo až od roku 1857 s tím, že v případě války bude přidělen k vyšším armádním velitelstvím kontingent četnictva v podobě četnického válečného křídla.⁷ Rakouské četnictvo tak v roce 1866 nesestavovalo skutečné polní četnictvo, nicméně k vyšším velitelstvím byly přidělovány četnické kontingenty pro službu polní policie v rámci tzv. četnických válečných křídel, která se ukázala být velmi efektivní.⁸ Od roku 1870 se pro případ války počítalo s oddělením polního četnictva pro vyšší velitelství za účelem vykonávání polní policie, kurýrní, eskortní a bezpečnostní služby.⁹ Teprve od roku 1889 se v případě války stavělo polní četnictvo.¹⁰

V důsledku rakousko-uherského vyrovnání sice v zalitavské části říše došlo k zániku četnictva, leč praktická potřeba veřejné bezpečnosti vedla v roce 1881 ke vzniku Královského uherského četnictva a během několika let se též objevila idea vzniku polního četnictva stavěného z tohoto sboru.¹¹

7 MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. Díl I. Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. Praha: Themis, 1997, s. 92.

8 NEUBAUER, Franz. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien: Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, s. 64.

9 HINTERSTOISSER, H. – JUNG, P. *Geschichte der Gendarmerie in Österreich-Ungarn. Adjustierung 1816 – 1918. Einsätze im Felde 1914 – 1918. (Österreichische Militärgeschichte, Sonderband 2000-2)*. Wien: Stöher, 2000, s. 34.

10 NEUBAUER, F. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien: Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, s. 75.

11 PARÁDI, József. *A Magyar Királyság Csendőrség – Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881–1945*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2012, s. 50-51.

Během první světové války¹² setrvala v zázemí polovina předlitavského mírového četnictva,¹³ ba na některých stanicích zůstal zkušeným předválečným četníkem jen její velitel a místy ani ten.¹⁴ Na druhou stranu, mnohým přišlo přeražení k polnímu četnictvu jako trest,¹⁵ ale nelze zapomínat, že poptávka po polním četnictvu byla za první světové války velická (např. pro divizní a další vyšší velitelství, přičemž na okupovaném území vznikaly roty a prapory polního četnictva, ba v jednom případě dokonce i pluk polního četnictva), tudíž k jeho utvoření byly využívány kádry ze všech částí monarchie.¹⁶ Rovněž uherské četnictvo vstupovalo do války bez příčných personálních rezerv.¹⁷

Polní četnictvo se pochopitelně využívalo ke střežení zajatců, na kurýrní a strážní službu, zajišťovalo pořádek a disciplínu v armádě, shromažďovalo zpravodajské údaje a bylo nasazeno na okupovaném území. Během postupu ruské armády do Karpat se muselo uherské četnictvo stáhnout, stejně jako během vstupu rumunských sil do Sedmihradska. V závěru války však polní četnictvo nedokázalo udržet pořádek ve vojsku.¹⁸

Ve výsledku byla během první světové války větší část polního četnictva tvořena převelenými řadovými vojáky,¹⁹ takže mnozí polní četníci ve skutečnosti neměli zkušenosti z policejní prací, ačkoliv polní četnictvo bylo pověřováno udržováním bezpečnosti v Albánii, Černé Hoře, Srbsku a okupovaných částech ruského Polska.²⁰

-
- 12 K činnosti rakouského četnictva za první světové války na frontách i v zázemí viz NEUBAUER, F. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien: Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, s. 99-206 a HINTERSTOISSER, H. – JUNG, P. *Geschichte der Gendarmerie in Österreich-Ungarn. Adjustierung 1816 – 1918. Einsätze im Felde 1914 – 1918. (Österreichische Militärgeschichte, Sonderband 2000-2)*. Wien: Stöher, 2000, s. 69-147.
 - 13 NEUBAUER, F. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien: Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, s. 201.
 - 14 HINTERSTOISSER, H. – JUNG, P. *Geschichte der Gendarmerie in Österreich-Ungarn. Adjustierung 1816 – 1918. Einsätze im Felde 1914 – 1918. (Österreichische Militärgeschichte, Sonderband 2000-2)*. Wien: Stöher, 2000, s. 133.
 - 15 Četník a voják. In *Bratrství. List československé milice*, 1921, č. 26, s. 3–4.
 - 16 HINTERSTOISSER, H. – JUNG, P. *Geschichte der Gendarmerie in Österreich-Ungarn. Adjustierung 1816 – 1918. Einsätze im Felde 1914 – 1918. (Österreichische Militärgeschichte, Sonderband 2000-2)*. Wien: Stöher, 2000, s. 56, 122.
 - 17 PARÁDI, József. *A Magyar Királyi Csendőrség – Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881 – 1945*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2012, s. 96.
 - 18 PARÁDI, József. *A Magyar Királyi Csendőrség – Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881 – 1945*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2012, s. 96-97.
 - 19 GEBHARDT, Helmut. The Gendarmerie of the Habsburg Empire During the First World War. In *Campion, Jonas – López, Laurent – Payen, Guillaume (eds.). European Police Forces and Law Enforcement in the First World War*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019, p. 158.
 - 20 GEBHARDT, Helmut. The Gendarmerie of the Habsburg Empire During the First World War. In *Campion, Jonas – López, Laurent – Payen, Guillaume (eds.). European Police Forces and Law Enforcement in the First World War*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019, p. 161.

Uniformy c. k. četnictva během první světové války. Zleva doprava: Četník ve válečné oblasti, důstojníci ve válečné oblasti, náhradní četník a pěší polní četník. NEUBAUER, Franz. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien : Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, S. X.

Jízdní c. k. polní četník. NEUBAUER, Franz. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924*. Wien : Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, S. XI.

Na okupovaných územích se četnictvo snažilo nabírat i místní kádry.²¹ Přesto se jednalo o všeobecně respektovaný a výkonný sbor.²²

Instrukce pro polní četnictvo

Paragrafy 5 a 6 zákona o četnictvu z roku 1920, který ostatně navazoval na rakouskou předlohu, zmiňovaly spoluúčast četnictva na některých úkolech odkázaných branné moci; kon-

21 MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. Díl I. Habsburská monarchie (1526 – 1918)*. Praha: Themis, 1997, s. 83-84.

22 HOLDA, Josef. Materiální situace rakousko-uherské armády na sklonku světové války (dokončení). In *Vojenské rozhledy*, 1926, č. 4, s. 190.

krétně šlo o zajištění pomoci četnictva při armádních cvičeních a vysílání mužstva k zajištění bezpečnostních úkolů v rámci válečné moci.

Polní četnictvo se zřizovalo za mobilizace a přidělovalo se jednotlivým vyšším velitelstvím s úkolem vykonávat bezpečnostní úkoly v poli a etapním obvodě (týlu) bojující armády, ale také pomáhat při průzkumu, zajišťování spojení a ubytování.²³ Naopak polní četnictvo nesmělo být využíváno k běžné strážní službě s výjimkou vedení takových hlídek. Dále se pak samozřejmě očekávalo zajištění spolupráce se zemským četnictvem a policejními úřady.

Výběr k polnímu četnictvu a jeho výcvik se měl provádět ještě během míru, např. formou zvláštních kursů, a vybraný personál musel ovládat příslušné předpisy.²⁴ Mužstvo mělo být „*zvlášť inteligentní, spolehlivé, výtečně popsáno [tj. hodnoceno – pozn. D. H.], neúnavně činné a také fyzicky silné. Jízdní polní četnictvo musí býti znalé jízdy koňmo*“ a tato dovednost se očekávala rovněž u důstojníků.²⁵ Štábní důstojníci četnictva si k armádě měli přivést tři vlastní koně, ale mohli také zažádat o vydání koní ze stavu armádního vozatajstva. Ostatní polní četníci (důstojníci i mužstvo) dostávali koně z vojenských zásob spolu s veškerou výstrojí (sedlo apod.). Z řad armády pak získávali důstojníci sluhy a ošetřovatele koní a prostředky k léčení zvířat. Armáda se rovněž starala o zásobování koní a převoz zásob polního četnictva spolu s podkovářskými a jinými službami, včetně poskytování náhradních koní. Rovněž plati-

Příprava c. k. jízdní četnické hlídky v ruské části Polska během první světové války.

NEUBAUER, Franz. *Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924.*

Wien : Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, S. 148.

23 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 3.

24 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 4-5.

25 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 4.

lo, že „polní četnický personál podrží všeobecně výstroj svého kmenového tělesa“, ale polní četnictvo (mužstvo i důstojnictvo) mělo být k rozpoznání od zemského četnictva opatřeno zvláštním označením.²⁶

Při výkonu služby musely být jejich zbraně vždy nabity a pěší polní četnictvo mělo zakročovat výhradně s nasazeným bodákem. Každý polní četník pak musel disponovat zápisníkem, svěracími a spojovacími řetízky (dobová náhrada pout) a lucerničkou.²⁷

Personál přidělený konkrétnímu vyššímu vojenskému velitelství tvořil oddělení polního četnictva. Štábní důstojníci polního četnictva (např. z Hlavního štábu nebo štábů jednotlivých armád) měli vykonávat kontroly podřízených oddělení polního četnictva, dbát na jejich personální doplňování, vystrojování a vyzbrojování. Velitelé jednotlivých oddělení polního četnictva obstarávali výkon služby dle přijatých rozkazů a dohlíželi na využívání personálu s ohledem na jeho vlastnosti a znalosti. Pokud vedli polní četnické oddělení poddůstojníci, měli za povinnost účastnit se výkonu polní četnické služby.²⁸ Všichni velitelé oddělení pak oplývali trestní pravomocí v disciplinárních otázkách.²⁹

Polní četnictvo disponovalo všemi právy a povinnostmi vojenské stráže a požívalo „zvláštní zákonitou ochranu, která vrchnostenským osobám náleží“. Prakticky to znamenalo, že „nikdo je nesmí při výkonu služby rušiti aneb od ní zdržeti a musí se jejím – ve jménu zákona – vydanému vyzvání bezpodmínečně vyhověti“.³⁰ Pokud četník jakoukoliv osobu „při zločinu nebo hrubém přečinu zastihne, má bez ohledu na osobu přistiženého, tohoto zatknouti, za příčinou zjištění skutkové povahy potřebná šetření zahájiti, jména svědků zjistiti a usvědčující důkazy nahromaditi“.³¹

Protože polní četnictvo se mohlo dostat i do boje nebo mohlo být pověřeno zastavením v chaos propadlé jednotky, nepřekvapí, že četniční důstojníci měli „právo usmrcení“ ve smyslu armádních ustanovení.³² Polním četníkům se připomínalo jejich do značné míry výjimečné postavení, a tedy také povinnost svěřené úkoly „svědomitě a rozvážně plniti, nýbrž také při každé příležitosti kázní, vytrvalostí a mužností se vyznamenati“.³³

Osoby s vyšší hodností měly být upozorněny na případný nevhodný postup a vyzvány k nápravě a v případě neúspěchu na ně mělo být podáno udání. Polní četníci nikdy neměli zakročovat proti kompaktním vojenským oddílům vedených důstojníkem, kterého měli upozornit na eventuální přestupky. V případě potřeby mělo následovat hlášení nadřízeným velitelstvím. Dále platilo, že u oddílů bez důstojníka nebo u jednotek nenacházejících se v semknutém tvaru, mohli polní četníci

26 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 6-9, citace s. 6.

27 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. s. 9.

28 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 5.

29 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 6.

30 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 8.

31 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 12.

32 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 8.

33 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 9.

C. k. polní četníci eskortují během první světové války zadrženého vyzvědače.

NEUBAUER, Franz. Die Gendarmerie in Österreich 1849 – 1924.

Wien : Steiermärkische Landesdruckerei, 1925, S. 113.

zakročovat bez omezení.³⁴ Kromě toho neměli polní četníci pasivně čekat na rozkazy, ale aktivně zakročovat i v případech, když se zrovna nenacházeli ve službě.³⁵

K úkolům polních četníků patřila také ochrana civilního obyvatelstva před pleněním, vydíráním a vůbec jakýmkoliv násilím. Zvláštní ochrana se pak týkala osob, které armádě dobrovolně nebo na vyžádání poskytovaly různé služby (např. nákup potravin). Dalším ochranným úkolem bylo zabezpečení armády před vyzvědačstvím, zejména z řad civilního obyvatelstva,³⁶ a proto nesmělo být trpěno potulné obchodování v blízkosti ubytování hlavního velitelství. Osoby zatčené pro podezření z vyzvědačství měly být prohledány a jejich boty a šatstvo rozpáráno, aby se mohly nalézt všechny možné usvědčující důkazy. Zabavení měli být rovněž zachycení poštovní holubi. Civilní osoby pracující u armády musely být opatřeny legitimací.³⁷ Prověřeny měly být osoby nacházející se v místech ubytování a namátkové kontroly a povinnost na vyzvání předložit legitimaci se nevyhnula ani důstojníkům. Vojenský velitel také mohl omezit pohyb civilního obyvatelstva. Polní četnictvo pak mělo vždy dohlédnout na zamezení přístupu všem prostitutkám.³⁸

Polní četnictvo stíhalo dezertéry, řídilo dopravu v místech ubytování, kontrolovalo jakost poskytovaných služeb (např. kvalitu potravin) a zabraňovalo ilegálnímu

34 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 12.

35 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 11.

36 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 14.

37 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 15.

38 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 16.

obchodu.³⁹ Dále mělo chránit komunikace (mosty, železniční koridory, silnice, poštovní a drážní stanice, telefonní a telegrafní zařízení) před poškozením a zjištěné závady ihned hlásit, stejně jako nalezené ztracené předměty a koně. To se dotýkalo též podezření na nakažlivé choroby u lidí a zvířat, která mohla být porážena jen na místech k tomu určených, včetně i zakopání zemřelých zvířat. K zdravotně-hygienickým úkolům patřil dohled nad čistotou veřejných prostor, studní, cisteren a pramenů vody.⁴⁰

Vedle těchto všeobecných úkolů a povinností týkajících se polní armády existovaly ještě zvláštní úkony vykonávané ve prospěch štábů vyšších velitelství. Jednalo se např. o vyhledání vhodných průvodců znalých místního terénu.⁴¹ Samozřejmě, pokud polní četník znal daný region, mohl zastat roli průvodce sám, včetně pomoci při hledání míst vhodných k ubytování. Polní četníci pak také pátrali po osobách, které mohly posloužit jako informátoři a zvědové, popř. sami se mohli ujmout této role. „Tuto důležitou službu musí hleděti co možná nejlépe plniti s vynalézavostí, chytrostí, zmužilostí a vytrvalostí.“⁴² V rámci těchto úkolů se požadovalo, aby polní četníci navazovali kontakty se starosty, lesníky, rybáři, polními hlídači a dělníky, ale také aby se obeznámili s uniformami, výstrojí, výzbrojí, organizací a strukturou protivníka (a nové poznatky hlásit velitelství) a také získali znalost ohledně místních správních úřadů.⁴³

K zvláštním úkolům patřilo zajištění průchodu vozatajstva, ale také ochrana vojenských zásobovačů.⁴⁴ Polní četníci mohli sloužit i jako kurýři. Naopak eskortní úkoly měly být plněny jen ve výjimečných případech u doprovodu trestanců, zajatců nebo jako ochrana kurýrů, peněžních a poštovních zásilek.⁴⁵ Polní četnictvo dále mohlo sloužit k ochraně zabavených archivů, pokladen, telegrafních a poštovních kanceláří.⁴⁶

Z výše uvedených bohatých povinností stojí za povšimnutí, kolik zdravotně-hygienických úkolů spadalo též na bedra polního četnictva, tudíž nepřekvapí, že součástí jeho služební instrukce byla v samém závěru uvedena stať nazvaná „Douška“, která se týkala pohřbívání padlých vojáků,⁴⁷ aby četníci mohli dohlédnout i na důstojné pohřbení zahynuvších vojáků.

Rozeptání polního četnictva bylo součástí demobilizace, po níž se jeho příslušníci vraceli ke svému původnímu služebnímu zařazení.⁴⁸ Koně se navraceli armádě, pokud nebyl nařízen jejich prodej, a přidělený vojenský personál (sluhové a ošetřovatelé koní) byl převelen k původním vojenským tělesům.⁴⁹

39 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 17.

40 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 18-19.

41 Tyto osoby mohly být za záměrné škody způsobené armádě potrestány trestem smrti nebo zastřeleny na útěku. *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 19.

42 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 20.

43 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 21.

44 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 21-25.

45 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 25-26.

46 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 27.

47 Zvířecí zdechliny musely být zahrabány odděleně od lidských ostatků. *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 29-30.

48 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 9.

49 *Instrukce pro polní četnictvo*. Bratislava: Bartošek a spol., [1921], s. 10.

Vznik polního četnictva

Československé vojsko nasazené na východě státu⁵⁰ projevilo zájem o zřízení polního četnictva na jaře 1919. V květnu 1919 zjišťovalo vojenské velení, jaké síly by si představoval generál Edmond Charles Adolph Hennocque,⁵¹ velitel východní skupiny československých vojsk, jež v pramenech též vystupuje jako rusínská armáda. Dotaz rozlišoval zemské a polní četnictvo, přičemž se považovalo za samozřejmé, že obě skupiny četníků by byly podřízeny armádnímu velení. Ve výsledku si měl Hennocque určit, kam by se měli vyslati četníci dostavit, včetně toho, s jakou výzbrojí a výstrojí. Zároveň se zkoumalo, zda by mohlo pomoci bratislavské zemské četnické velitelství,⁵² u něž se zprvu předpokládalo, že by dohlíželo na výkon bezpečnostní služby i na území Podkarpatské Rusi. Celkově lze očekávat, že pro službu se hledaly kádry se zkušeností s touto službou ze skončené světové války.

Požadavek na vlastní polní četnictvo byl zcela pochopitelný, neboť v organizaci vojska chyběla součást, která by vykonávala jeho úlohy, resp. která by byla ochotna se této práci zhostit.⁵³ Velení východní skupiny upozornilo, že nemá k dispozici polní četnictvo, pouze vojenskou policii, která se však nacházela jen ve městech, kde navíc vypomáhala civilním bezpečnostním úřadům. Chybějící polní četnictvo způsobovalo velitelství rusínské armády další problémy v tom smyslu, že polní jednotky opakovaně zadržovaly a od linie pryč posílaly civilní osoby jdoucí na polní práce, jež přitom musely překročit demarkační linii. V těchto případech se měly respektovat průchodní lístky vydané staničním velitelstvím.⁵⁴ Existující polní četnictvo by zvládlo řešit tento problém.

Polní četnictvo u východní i západní armádní skupiny vzniklo v létě 1919 na základě domluvy ministerstva vnitra a náčelníka Hlavního štábu generála Maurice Pellého, kdy mělo být pro východní skupinu ke 2. červnu 1919 přiděleno 56 četníků z povolání, 160 četníků na zkoušku a 60 vojáků asistenčního mužstva. Armádní požadavek byl jednoznačný: „*Mužstvo toto, nechť vypraveno jest co nejdříve na místo svého určení,*“ tudíž přidělení muži odešli již 4. června 1919.⁵⁵ Do příchodu četnického důstojníka bylo mužstvo četnictva zřejmě podřízeno vojenské policii.⁵⁶

50 Nejlépe k bojům s Maďary viz JEŽEK, Zdeněk. *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919*. Praha: [Ježek Zdeněk], 1928.

51 K této osobnosti viz FIDLER, Jiří. Francouzští generálové na Slovensku a Podkarpatské Rusi (1919 – 1925). In *Vojenská história*, 2000, č. 3–4, s. 83–84.

52 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 4, sign. 11/1/1/5.

53 Ostatně v květnu 1919 velení rusínské armády nařídilo podřízeným útvarům, aby k němu neposílaly všechny provinilce, neboť často jim nebylo možno nic dokázat, tudíž dodané osoby byly zakrátko propuštěny a štábu a eskortě pouze přibyla zbytečná práce bez jakýchkoliv pozitivních výsledků. VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

54 VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

55 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 4, sign. 11/1/1/4.

56 VÚA – VHA Praha, fond Zemské vojenské velitelství Užhorod (dále ZVV Užhorod), kart. 18, Kronika, fol. 67.

Od 4. června byl přidělen skupině generála Hennocquea jako velitel polního četnictva pro východní Slovensko a Podkarpatskou Rus okresní inspektor II. třídy Tomáš Švojgr (15. října 1880 – 26. března 1937), jenž svoji vojenskou kariéru započal u c. a k. pěšího pluku č. 11 a po ukončení prezenční služby jako četař přešel k četnictvu 22. října 1905.⁵⁷

Ve své funkci se Švojgr nedostal přímo do boje, nicméně většinou představených byl vnímán jako „zdatný důstojník výkonný“, přičemž jej charakterizovali jako muže „ctížádostivé povahy, velmi dobrých schopností“ a podle jejich názoru byl „velmi pilný, úplně spolehlivý, výborný instruktor, vůči představeným dle služebního řádu, [ke] stejně postaveným sdílný, [k] podřízeným velmi vlídný, [vůči] obyvatelstvu velmi taktí“. To jej kvalifikovalo jako důstojníka schopného samostatného velení, přičemž byl hodnocen i jako „velmi způsobilý“ pro výchovu, vedení a posouzení podřízených. Nicméně služba na Podkarpatské Rusi, ač byla v rámci budování útvaru jistě intenzivní a náročná, neznamenal, že by v této části trvale zakotvil. Na Podkarpatské Rusi zůstal do 1. listopadu 1920, kdy přešel na post okresního četnického velitele v Domažlicích. Zde v rámci služby utrpěl několik úrazů (např. během lyžařského výcviku). Krátce na to, od 1. dubna 1924, odešel do výslužby.⁵⁸

Švojgrovo velitelství polního četnictva nejprve sídlilo ve Spišské Nové Vsi (6. června – 6. července 1919), posléze v Košicích⁵⁹ (7. července – 24. září 1919), Mukachevu (24. září – 1. října 1919) a nakonec v Užhorodě⁶⁰ (od 1. října 1919).⁶¹

57 VÚA – VHA Praha, sbírka Kmenové listy vojenských osob a sbírka Kvalifikační listiny vojenských osob – Tomáš Švojgr.

58 NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I. – stará registratura (MV-SR), kart. 6136, sign. 13/129/15, manipulační období 1936 – 1940; fond Generální velitel četnictva (GVČ), kart. 171; *Věstník četnictva státu československého*, 25. 2. 1924, č. 3, s. 13 hovoří o 1. 3. 1924. Do té doby ještě zažil problém s pozdržením povýšení do hodnosti kapitána, neboť jeho jméno bylo spojováno s jedním trestním případem, ale jak se prokázalo, nešlo o Švojgra, ale strážmistra Adolfa Havránka, jenž byl viněn z porušení subordinační povinnosti ve službě a zpronevěru... NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I. – prezídium (PMV), kart. 61b, sign. IV/Č/12. Po odchodu od četnictva se uplatnil v domažlické samosprávě a spolkové činnosti, zejména Sokole. Četnictvo si připomínalo v souvislosti s jeho skolem, že se zasloužil o klidný průběh 28. 10. 1918 a že nebyl zadobře s vedením četnictva. Kapitán Švojgr zemřel. In *Četnické listy*, 1937, č. 9, s. 74-75.

59 V Košicích nastala po odchodu Švojgrova velitelství až komická situace, kdy si 3. divize uvědomila až v listopadu 1919, že polní četnictvo bylo převedeno (údajně počátkem listopadu) do Užhorodu. Tehdy patrně odešli poslední polní četníci přesunutého velitelství polního četnictva. Divize proto konstatovala, že by pro své potřeby potřebovala 30 polních četníků. Vojenský historický archiv (VHA) Bratislava, fond Zemské vojenské velitelstvo (fond ZVV Bratislava), kart. 36, čj. 10312. Její požadavek se podařilo uspokojit přesunem polních četníků od 2. divize, která jich měla k dispozici 163. VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10428.

60 Adresa: Drugetovo náměstí 16. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 18, Kronika, fol. 170.

61 VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10312.

*Příjezd francouzských důstojníků do Košic 7. července 1919.
Muzeum Policie České republiky.*

Zatímco podřízenost polního četnictva velitelství východní armádní skupiny armádnímu velení byla samozřejmou věcí, určité nejasnosti panovaly ohledně podřízenosti zemského četnictva. V průběhu září 1919 se proto precizovaly otázky kolem vojenské diktatury vyhlášené v polovině roku 1919 z důvodu složitosti místní situace a jejímu vztahu k četnictvu, přičemž ministerstvo národní obrany v polovině září vyjádřilo domněnku, že četnictvo je povinováno uposlechnout veškeré rozkazy vojenských velitelů.⁶² Referent polního četnictva u východní armády, jenž měl k praxi přeci jen blíže, ve stejné době připomněl, že „teritoriální četnictvo“, kterým měl na mysli zemské četnictvo, podléhá v zápolí příslušnému referentu pro vnitřní záležitosti ministerstva pro správu Slovenska, resp. od září 1919 budované Civilní správě Podkarpatské Rusi, pod které spadala i podkarpatoruská území až do 4. prosince 1919, kdy vzniklo v Užhorodě *Četnické velitelství pro Podkarpatskou Rus* s působností klasického zemského četnického velitelství. Důvod, proč nevzniklo ihned klasické zemské četnické velitelství, byl prostý: Nebylo zřejmé, jak bude realizována podkarpatoruská autonomie.⁶³

Naopak v případě nutné výpomoci četnictva armádním jednotkám se měl příslušný vojenský velitel obrátit na županský úřad a v akutním případě na příslušné-

62 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 4, sign. 11/1/1/7.

63 NA Praha, fond GVC, kart. 48, čj. 2206/1919 a VÚA – VHA, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3547.

ho četnického velitele. V tom byl rozdíl mezi polním a zemským četnictvem: Zatímco polní četnictvo bylo vojenským polním velitelům podřízeno přímo, tak vůči zemskému četnictvu museli vojenští velitelé vystupovat prostřednictvím civilních úřadů a přímo jej mohli kontaktovat jen v případě nebezpečí z prodlení.⁶⁴

O požitcích polního četnictva sice rozhodovalo ministerstvo národní obrany, ale ministerstvo vnitra o těchto rozhodnutích informovalo, protože např. jen definitivní četníci povolání k polnímu četnictvu měli nárok na vyšší zvláštní cestovní příplatek.⁶⁵ Jelikož armádě činilo občas problémy rozlišit mezi jemu podřízeným polním a mimo stojícím zemským četnictvem, muselo být připomenuto, že o polní četnictvo se armáda stará jako o vlastní útvary.⁶⁶ Kompetenční škorpení nebylo ničím výjimečným, a i centrální úřady státu měly problém pochopit vojenskou diktaturu, která nebyla příliš jasná ani francouzskému generálovi.⁶⁷

Zcela se nepodařilo rozklíčovat velicí strukturu polního četnictva, která se patrně v průběhu času vyvíjela, přičemž u níže uvedeného zjištěného přehledu nelze opominut skutečnost, že i názvy velitelství prodělávaly proměny. Ve velení polního četnictva se ještě nacházel rytmistr Vojtěch Schwarz, jenž působil jako referent a velitel polního četnictva pro východní Slovensko a pro Podkarpatskou Rus,⁶⁸ resp. na počátku října 1919 Schwarz zůstal v Košicích u etapního velitelství. Do Užhorodu odjel Švojgr, který u skupiny převzal četnický referát a působil zde jako ubytovatel Hennocqueovy skupiny.⁶⁹ Organizační a velitelství struktura ovšem procházela řadou proměn. Hennocqueovi pak Schwarz posílal některé zprávy, např. o vyšetřování údajné úplatnosti československých důstojníků na hranicích.⁷⁰ Nicméně od 6. listopadu 1919 Schwarz působil jako referent polního četnictva při armádním velitelství pro Karpatoruské krajiny, zatímco Švojgr zůstal velitelem polního četnického oddílu při armádním velitelství⁷¹ a působil od 20. listopadu 1919 jako velitel polního četnictva u Vrchního velitelství pro Karpatskou Rus,⁷² resp. byl přímo označen za velitele polního četnictva u podkarpatoruského vojenského velitelství, v neutrálním pásmu a v oblasti 10. divize.⁷³ Z této pozice mu podléhalo 78 polních četníků nacházejících se přímo na podkarpatoruském území.⁷⁴ Švojgr pak vystupoval jako velitel polního četnictva pro východní Slovensko a Karpatskou Rus a ze své

64 VÚA – VHA, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

65 *Věstník četnictva státu československého*, 10. 5. 1920, č. 6, výnos č. 10.

66 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, Rozkaz č. 51 z 21. 7. 1920.

67 HUBENÝ, David. Politika meziválečných československých vlád k Podkarpatské Rusi. In TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal. *Národnostní menšiny v Československu 1918 – 1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: Togga, 2012, s. 147-148.

68 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 2, čj. 5476.

69 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 2240P.

70 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2905. Ovšem někdy pašeráci narazili, neboť hlídka se nenechala uplatit. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 3030 a kart. 10, čj. 1457.

71 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2948.

72 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 3066.

73 VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10351.

74 VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10439.

Dislokace polního četnictva v Karpatoruské krajině k 9. říjnu 1919 zahrnující též část území východního Slovenska a Podkarpatské Rusi				
Místo		Pojmenování velitelství nebo stanice	Stav	Poznámka
Užhorod (Ужгород, dnes Ukrajina)		Velitelství polního četnictva Karpatoruské krajině	1	Dále přiděleno oddělení vojenské policie v síle 33 mužů
Užhorod*		Oddíl polního četnictva při vrchním velitelství Karpatoruské krajiny	38	
Mukačevo (Мукачево, dnes Ukrajina)		Oddíl polního četnictva 19. pěší brigády	6	Těmto stanicím se přidělovali také vojáci v blízkosti dislokovaných útvarů
Úsek Velký Kazmír se stanicemi	Kolbaš (dnes Brezina)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	4	
	Velký Kazmír (dnes Kazmír)	Velitelství přehlížeckého četnického úseku v neutrálním pásmu	5	
Úsek Nové Mesto pod Šiatorom se stanicemi	Legina (správně Legiňa, dnes Luhyňa) – Michaľany, nádraží	Přehlížecká stanice četnická v neutrálním pásmu	5	
	Čergov (nepodařilo se určit)	Přehlížecká stanice četnická v neutrálním pásmu	3	
	Nové Mesto pod Šiatorom (dnes Sátorajaujhely, Maďarsko)	Velitelství přehlížeckého četnického úseku v neutrálním pásmu	11	
	Bodrog – Szerdahely (správně Bodrogszerdahely, dnes Streda nad Bodrogom)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	4	
	Velký Kevežd (správně Velký Kevežd, dnes Velký Kamenec)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	4	
Úsek Čop se stanicemi	Velký Geres (dnes Velký Horeš)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	3	
	Perbenyik (dnes Pribeník)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	5	
	Velké Parkány (patrně správně dnes Velké Trakany)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	4	
	Čop (Чоп, dnes Ukrajina)	Velitelství přehlížeckého četnického úseku v neutrálním pásmu	8	
	Eszeny (dnes Есень, dnes Ukrajina)	Přehlížecká četnická stanice v neutrálním pásmu	4	

Úsek Barabas se stanicemi a hlídkami	Barabas (Barabás, Maďarsko)	Velitelství přehlížečího četnického úseku	3	Těmto stanicím bylo přidělováno též mužstvo vojenské policie a příslušníci 7. čs. domobraneckého praporu z Itálie, tudíž stav stanic byl ve skutečnosti 5 až 7 mužů
	Kis Lonya (dnes Lónya, Maďarsko)	Přehlížečí četnické stanice	2	
	Matyus (dnes Mátyus, Maďarsko)		2	
	Tisza Kerecsén (dnes Tizsakerecseny, Maďarsko)		2	
	Tisza Adony (dnes Tiszaadony, Maďarsko)		2	
	Tisza Szalka (dnes Tiszaszalka, Maďarsko)		2	
	Ugornya (dnes Gergelyugornya, Maďarsko)		2	
	Jánit (nepodařilo se určit)		2	
	Gulacs (dnes Gulács, Maďarsko)		2	
	Tivadar (Maďarsko)		2	
	Mező Tarpa (nepodařilo se určit)		2	
	Badalo (dnes Бадалово, Ukrajina)		2	
	Bereg Suzány (patrně Beregsurány, Maďarsko)		2	
	Tölkös (nepodařilo se určit)		2	
Celkem			134	četníků

Sestaveno dle: VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 3.

- * Polní četnictvo a oddíl vojenské policie při velitelství východní skupiny vykonávalo službu na nádraží, na železniční dráze, silnicích a v městě Užhorod. S těmito silami se počítalo jako se zálohou pro obsazení zbytku Podkarpatské Rusi.

pozice mohl např. zřizovat různé inspektoráty k dohledu nad činností podřízených stanic polního četnictva.⁷⁵ Vzájemné postavení obou důstojníků zřejmě nebylo zcela jasné, neboť ještě 20. listopadu 1920 bylo určeno, že velitelem polního četnictva je

⁷⁵ VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10681.

Švojgr, zatímco Schwarz zůstával referentem velitele polního četnictva pro východní Slovensko a Karpatskou Rus.⁷⁶

Švojgr byl po příbytu na místo postaven před klasický problém téměř všech velitelů, totiž že ke zvládnutí všech nařízených úloh se mu nedostávalo dostatečného počtu sil. Proto koncem června 1919 východní skupina sdělovala, že „jelikož se dá očekávat, že četnické oddíly vykonávající nyní bezpečnostní službu podél košicko-bohumínské trati a prohlídky lesů a vesnic, budou v nejbližší době dosazeny na svá určená místa před nynější bitevní čáru, prosí se o přidělení 50 starých spolehlivých polních četníků“ pod velením důstojníka a tato posila měla být rozdělena tak, že by 30 četníků zamířilo do Spišské Nové Vsi a zbývajících 20 k nádražní službě. Naneštěstí se východní skupina dozvěděla, že „vyslání dalších starších četníků na Slovensko [je] nemožné“.⁷⁷ V době poválečného rozvratu byly stavy spolehlivých kádrů přirozeně zcela neuspokojivě nízké.

Vztahy s Rumuny

Polní četníci zajišťovali rozhraní styku s rumunskou armádou,⁷⁸ která dočasně obsadila východní část Podkarpatské Rusi. Rumunské vojsko sice mělo statut spojenecké armády, ale vzájemné vztahy na místě rozhodně nebyly zcela harmonické. Polní četníci tak zabavovali pašované a falšované peníze, pozorovali a hlásili okrádání cestujících příslušníky rumunské armády o peníze a lepší kusy oblečení, které měli cestující na sobě. V případě žádostí o potvrzení na odebrané věci následovalo bití oloupených civilistů od rumunských stráží. Obyvatelstvo nerozlišovalo jednotlivé armády a obecně se obávalo osob v uniformě (ostatně chodily stíznosti i na československou stranu kvůli osobním prohlídkám, proto se pro ni hledali českoslovenští „důstojníci a poddůstojníci s dobrým chováním, kteří by prováděli sebepřísnější prohlídky s větším taktem než dosud“). Rumuni také bránili zemědělcům z československé části obdělávat své polnosti v jimi kontrolované části. Rumunské hlídky ani nerespektovaly platné doklady pro překročení linie a vymýšlely si různé nové požadavky a svévolné rekvizice byly opakovaným zjevem.⁷⁹ Zpráva pražského ministerstva vnitra z 1. prosince 1919 mnohé vysvětlovala, když na adresu prostých rumunských vojáků uváděla:

„Službu svojí vůbec neznají a snad ani nemohou zastávat, poněvadž celý den zabývají se rekvizicemi, krádeží [!] atd. Místní obyvatelé si stěžují na špatné zacházení se [...] stran rumunských úřadů, vojínů i důstojníků.“

Tak např. po linii Jakobený⁸⁰ [–] Černovice⁸¹ jsou náčelníky stráží důstojníci Rumuni, kteří co den přijdou do vesnice, rekvirují vše, co se má obléci, dále obilí, máslo, vejce atd., pak to prodávají ve velkém židům [!]. Na hranicích jsou většinou bukovinští vojáci bývalého

76 VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 37, čj. 10812.

77 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 4, sign. 11/1/1/6.

78 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 14, čj. 3437.

79 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 2093P; kart. 4, čj. 2400, 2403, 2409; kart. 10, čj. 1498.

80 Dnes Iacobeni, Rumunsko.

81 Dnes Чернівці, Ukrajina.

41. bukovinského pluku. Žold snad nedostali za 8 měsíců. Není tedy divu, co provádí. Zato rumunští důstojníci výborně si žijí.“⁸²

Polní četníci proto bránili pronikání jednotlivých rumunských (ale samozřejmě i maďarských) vojáků na československé území⁸³ a vůbec nechyběly různé pohraniční incidenty s opilými příslušníky rumunské branné moci.⁸⁴ Rozhraní mezi armádami bylo vítaným rejdištěm různých kriminálníků, tudíž obce bez jakékoliv ochrany zřizovaly vlastní stráž, přičemž došlo i na využití bývalých uherských četníků; v takovýchto případech však zachovávala československá správa klid, protože šlo jen o lokální bezpečnostní ochranu.⁸⁵

O tom, že situace ve vztahu k Rumunům byla velmi neurovnaná, svědčí vzpomínka, kterou sepsal bývalý polní četník František Hůlek v roce 1938, který vzpomínal na jaro 1920 a přebírání území Podkarpatské Rusi, které do té doby okupovala rumunská armáda:

„Předávání dělo se velmi primitivně, neboť vojenských map bylo velmi málo, a tak četníci činili si pouze náčrtky svého nového úseku, a to ještě velmi nedostatečně, neboť na podrobné propracování nebylo času. Rozkaz generálem Hennocquem vydaný byl vždy ve francouzské řeči, český překlad býval nedostatečný, a tak velitel těchto nových stanic se pouze dozvěděl, že demarkační čáru tvoří buď kóta xx nebo říčka A.“

To se stalo i v případě obce Veliká Kopaňa u Sevluš, kde hranici měl tvořit potok vtékající do blízké Tisy. Na mostě přes říčku rumunská armáda vybudovala zábrany pro pěší i vozy. Četníci zabrali v obci jednu místnost pro své potřeby a velitel stanice se spolu se Švojgrem vydal s povozem do Velkého Sevluš pro zásoby na 10 dní. Při zpáteční cestě potkal židovského občana, který mu vyděšeně německy sdělil, že „rumunské vojsko obsadilo znovu obec Vell[i]kou Kopaňu, rekvíruje dobytek, páše krádeže a zanechaný četník je prý uzavřen v domě a hlídán se zbraní. Situace byla tedy velmi nepěkná“, což vedlo vracejícího velitele k urychlení cesty, ale hlavně energickému zákroku:

„Když dojel k závorám, které rumunské vojsko udělalo daleko před obcí, přinutil si otevření odjištěnou karabinou a došlo ku vyjednávání pomocí němčiny a rumunštiny. Tlumočníka dělal povozník – žid [!]. Přitom zjištěno, že rozkaz rumunský uvádí, že obec Vell[i]ká Kopaňa zůstává zatím pro rumunské vojsko, rozkaz český mluvil o opaku.“

Dík strážmistrovské hodnosti, stříbrného prýmku na červeném podkladě a tím domnění, že jde o důstojníka, dále že šlo o rumunské vojsko, se kterým se velitel stanice již jednou při přebírání území setkal, způsobilo, že vedoucí poddůstojník rumunského vojska, ač nerad, stáhl své hlídky do obce a u závor zůstali pouze dva vojáci. Bylo mu rovněž dáno na srozuměnou, že rekvizice ani krádeže nesmí dovoliti, a to až do rozhodnutí představených a pak okamžitě odvolati hlídky od internovaného četníka.“

Po vyplnění těchto požadavků se velitel stanice polního četnictva vydal do Sevluš, aby věc prozkoumal. Tamní velitel, podplukovník Ladislav Forbelský, postup schválil „a nabádal k rozvaze, aby nedošlo k násilí ze strany československé. Velmi se rozčílil, když shlédl náčrtek“ úseku a za pomoci původního francouzského textu a mapy byla přezkoumána situace, která potvrdila, že obec patří Československu. Nato byl

82 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 523.

83 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 217; kart. 9, čj. 649.

84 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 469.

85 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 513.

velitel stanice polního četnictva vyslán zpět s 13 vojáky, aby diplomaticky vyřešil celou událost.

„As za týden, plný napětí, když československý četník stál hlídku na můstku potoka a domnělé demarkační čáry, přišlo k mostu as 100 rumunských vojáků vedených důstojníkem, zastavili se u hranic a nabili zbraně.

Případ byl hlášen veliteli stanice, který se ihned dostavil na místo a tam od přítomného rumunského důstojníka, s kterým se již od dřívějších dob dobře znal, zvěděl, že rumunské vojsko omylem obsadilo obec Velličkou Kopaňu, že jde hlídku stáhnouti a hranice přesně označiti.“⁸⁶

Ačkoliv problémy s rumunskou armádou byly nepříjemné, hlavním cílem sledování byli Maďaři, ale také vztahy Rumunů a Maďarů.⁸⁷

Pestré úkoly

Polní četnictvo, ale i další armádní útvary, se podílelo na zastavení dovozu bankovek ztrácejících na území republiky platnost a pomáhalo samozřejmě zahradit přechod po dobu výměny peněz.⁸⁸ Problémy byly i s dodáváním rozkazů, které docházely leckdy i o osm až devět týdnů po jejich vydání...⁸⁹ Starost na začátku podzimu 1919 vyvolávala skutečnost, že mnohé domácnosti byly vyzdobeny obrazy bývalé císařské rodiny, padaly dotazy na excísařovy aktivity a objevovaly se i obavy z další války s Budapeští,⁹⁰ popř. se sledovaly osoby podezřelé z protičeskoslovenského působení,⁹¹ ale monitorovaly se též diskutabilní styky příslušníků vlastní armády s pochybnými osobami.⁹² Nechyběly ani zákroky proti opilým civilistům se zbraní.⁹³ V prosinci 1919 probíhaly rovněž úpravy postavení četnictva vůči Maďarsku v podobě stažení předsunutých stanovišť z maďarského území a předání zajišťování bezpečnosti maďarským úřadům.⁹⁴

Určité problémy pak dělaly zločiny páchané zpoza hranic působnosti polního četnictva, kdy nebylo možno pachatele pronásledovat, přičemž nemuselo jít ani o Maďary aktuálně ovládané území, jako např. v případě Sátoraljaújhely,⁹⁵ kde byla sice československá posádka, ale polní četníci tam nesměli a neuspěl jejich prvotní pokus o povolení vstupu.⁹⁶ Tento návrh byl zřejmě nakonec schválen, neboť tamní polní četníci si najali sedmadvacetiletou Annu Rybovou, dceru mlynáře, aby obstarávala prohlídky zadržených žen. Tuto praxi chtěl Švojgr rozšířit, zejména v souvislosti s návrhem, aby polní četnictvo mohlo vykonávat kontroly dokladů

86 NA Praha, fond Zemské četnické velitelství Praha (ZČV), kart. 1041.

87 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3654.

88 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 2158P a 2291P; kart. 8, čj. 221.

89 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2637.

90 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 2170P.

91 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2865.

92 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3606.

93 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3698.

94 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3526 a 3535.

95 Sátoraljaújhely se v pramenech většinou vyskytuje pod názvem Nové Mesto pod Šiatorom a jeho zkomoleninách.

96 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 2445 a kart. 5, čj. 3677.

i na železničních stanicích a v jedoucích vlacích, kde by mohlo zároveň podporovat vojenské hlídky a příslušníky finanční stráže. Návrh byl opět schválen a od poloviny ledna 1920 bylo přikročeno k jeho realizaci.⁹⁷

Příslušníci čs. strážní jednotky na hraničním přechodu Slovenské Nové Město – Nové Mesto pod Šiatorom/Sátorajújhely na snímku z roku 1919.

Na horním snímku (VIII. 1025) z levé strany: První dva muži jsou snad vojenští vysloužilci nebo ruští legionáři; třetí muž je zaměstnanec drah; další muž může být vysloužilcem či ruským legionářem; muž uprostřed v tmavém saku a kepi je snad obecní strážník, obecní sluha nebo vysloužilce; muž po jeho levici může být vysloužilce či civilista; následuje francouzský legionář s baretem; dále nejspíše voják; za ženou

97 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3805.

následují tři četníci (granáty na límcových výložkách) a v pozadí za nimi stojí voják v přilbě vz. 1916; pak následuje pravděpodobně příslušník finanční stráže; vedle něj četník (viditelné granáty na límcových výložkách); za četníkem stojí pravděpodobně ruský legionář a blíže u zábradlí s cigaretou a karabinou Mannlicher vz. 95 stojí příslušník finanční stráže (na výložce nezřetelné F).

Dolní snímek (VIII. 1026) z levé strany: První muž by mohl být voják; druhý muž je četník (granáty na výložkách); v pozadí muž stojící bokem s nízkou kepi by mohl být celník; další muž, který je vyzbrojen karabinou Mannlicher vz. 95, vypadá na příslušníka finanční stráže; muž vedle s cigaretou by mohl být taktéž příslušník finanční stráže; následuje stojící voják v přilbě vz. 1916 a vedle něj stojí civilista; následuje opět voják v přilbě vz. 1916 s puškou; zaměstnanec pošty (označení na čepici) a vedle něj v baretu nejspíše francouzský legionář. Východoslovenské muzeum v Košicích, sign. VIII.1925 a VIII.1026.

Je zajímavé, že bratislavské zemské vojenské velitelství přikázalo svým polním četníkům, že v některých případech musí maďarské četníky doprovázet po celou dobu jejich pobytu na československém území,⁹⁸ z čehož lze usuzovat, že se tolerovaly některé případy, kdy maďarští četníci vstoupili na československou půdu. Lze očekávat, že podobný přístup v některých případech si osvojovaly i československé úřady na Podkarpatské Rusi.

K poněkud svérázným úkolům patřilo hledání ruských válečných zajatců, kteří po skončení války odcházeli z Německa a vstupovali na území republiky.⁹⁹ Permanentní starost byla s řídce zajištěnou ostrahou hranice a obtížně se hledaly síly k zabezpečení dalších území, i když v říjnu 1919 existovala jistá záloha v Užhorodě posílená právě pohraničními hlídkami, která byla odeslána do Iršavy k plnění úkolů ve prospěch 20. brigády.¹⁰⁰ Zde polní četnictvo hlásilo několik domů zamořených neštovicemi, přičemž došlo k očkování osmi příslušníků a jejich desetidenní karanténě.¹⁰¹ Později se část četníků z Iršavy navrátila do Užhorodu, kde byla snaha udržovat určitou stálou zálohu,¹⁰² která pomáhala zemskému četnictvu při některých zákrocích, jako např. při rvačce mezi omladinou v Domanincích.¹⁰³

Pochopitelně se neosvědčili všichni příslušníci polního četnictva,¹⁰⁴ popř. se stali přímo stíhanými osobami, např. strážmistr polního četnictva Emil Plešák nastoupil službu u polního četnictva 9. prosince 1919 a koncem měsíce ukradl téměř 12.000 korun na výplatu svých druhů. O dva měsíce později jej v Praze zatkla policie. Součástí trestu vyneseného pražským divizním soudem bylo propuštění od sboru. Nebyl to pochopitelně jediný případ a Švojgr proto naléhal, aby mu zemská velitelství posílala pouze kvalitní síly, u nichž byla důstojníkům známa jejich spolehlivost, i s jejich charakteristikou, jakož i okamžité odeslání náhradníka za kteréhokoliv zběhlého

98 VHA Bratislava, fond ZVV Bratislava, kart. 36, čj. 10311.

99 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 232.

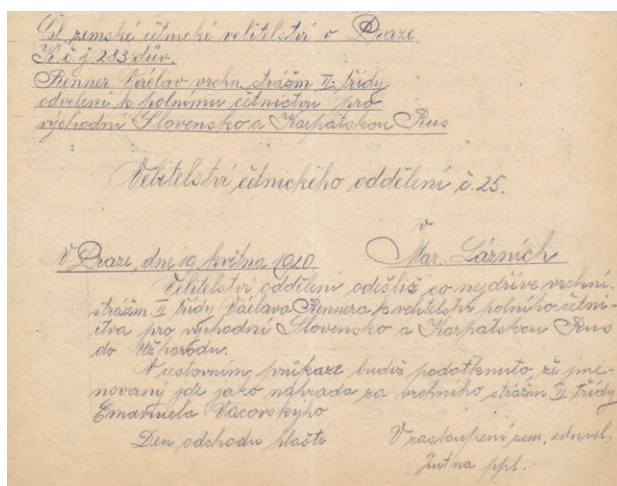
100 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2638.

101 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 3151.

102 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3739.

103 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1499.

104 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2919 a 2920.

Odeslání vrchního strážmistra II. třídy
Václava Rennera k východní skupině v náhradě
za vrchního strážmistra II. třídy Emanuela Vacovského.
Soukromí sbírka Michala Dlouhého, složka
Václav Renner.

příslušníka, aby polní četnictvo mohlo plnit své úkoly.¹⁰⁵

Na hranicích přitom docházelo k mnoha případům vyhrožování násilným obsazením či pokusům o vnucení své vůle slabým silám polního četnictva,¹⁰⁶ např. v polovině března 1920 byl zaznamenán pokus ovládnout obec Szalóka,¹⁰⁷ resp. výhrůžkami a demonstrací síly zastrašit a k odchodu přimět československé orgány dáním lhůty. Polní četníci však nereagovali a vyčkali na příchod posil. Obec tedy byla uchována pro Československo, ačkoliv postup četníků byl v některých momentech podroben kritice.¹⁰⁸ Jindy byly

k zastrašování využívány různé dopisy,¹⁰⁹ anebo vzkazy přes místní obyvatelstvo.¹¹⁰

Pašování (potravin, tabáku) a překračování hranic (pašeráky, zločinci, agitátory maďarskými i komunistickými), včetně občasných výstřelů po hlídkách (polních četníků či vojáků) nebo jejich napadení pašeráky a ostřelování maďarskými bezpečnostními složkami, jakož i kontroly pochybných dokladů, byly běžným jevem,¹¹¹ ovšem někdy došlo i na výstřely z vlastní strany, např. při pronásledování pytláků.¹¹² V řadách polního četnictva došlo v důsledku neopatrného zacházení se služební zbraní k úmrtí.¹¹³

Polní četnictvo si občas z praktických důvodů přisvojovalo i další práva a povinnosti, včetně kontroly aktivit starostů a jimi vydaných dokladů pro přeshraniční styk.¹¹⁴ Dostávalo se přitom i do kompetenčních sporů s armádními důstojníky.¹¹⁵

105 KRÍŽEK, Filip. *Kriminalita četnictva v Praze a okolí v letech 1918 – 1921*. (Bakalářská práce). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 40-45; NA Praha, fond ZČV, kart. 1260, sign. T42/20; kart. 299, čj. 368/1920.

106 Např. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2659.

107 Dnes Соловка, Ukrajina.

108 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1043.

109 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1344.

110 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 2078.

111 Např. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2663; kart. 8, čj. 122, 124, 216, 234, 337, 420, 480; kart. 9, čj. 581, 615, 736, 819, 947; kart. 10, čj. 1033, 1154, 1215, 1333, 1358, 1398, 1495; kart. 11, čj. 1833; kart. 12, čj. 1967, 2004, 3073.

112 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 213.

113 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 2058.

114 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 4, čj. 2867.

115 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 582, 644.

Polní četnictvo evidovalo rovněž příchody cizinců,¹¹⁶ včetně podkarpatoruských krajanů z USA,¹¹⁷ osob podezřelých z agitace,¹¹⁸ zadržovalo podezřelou poštu¹¹⁹ a zabráňovalo pokusům dopravovat poštu bez kontroly ze strany úřadů,¹²⁰ ale třeba také koordinovalo zásilkovou přepravu na hranicích.¹²¹ V polovině prosince 1919 bylo pozorováno, že pašování ochablo díky přísnější kontrole hranic, ač i tak Švojgr bědoval nad slabým stavem posádek jednotlivých stanovišť.¹²² Jindy polní četnictvo, jako např. v Trebišově, upozorňovalo na místa vhodná pro zahájení pašování a případně též špionáže,¹²³ popř. na místa umožňující obecně snadný a rychlý přechod.¹²⁴

Součástí služebních povinností bylo sledovat události v Maďarsku, hlásit změny v ostraze hranic, v sestavě maďarské armády a četnictva, pozorovat vývoj nálad obyvatelstva (cizího i vlastního), dále např. řešilo lichvu, stížnosti obyvatelstva na židovské obchodníky, kteří v pátek večer zavřeli a ani v sobotu neprodávali, což ale bylo pochopitelné kvůli šábesu. Švojgr pak hrdě na konci roku 1919 hlásil, že Rusíni a Slováci si polního četnictva váží a respektují jej kvůli zavedení pořádku, zatímco Rumunům nevěří vůbec. Velmi nespokojení prý byli již zmínění židovští obchodníci, protože nemohli volně pašovat. Polní četnictvo rovněž pomáhalo s hašením požárů a jejich vyšetřováním, zemskému četnictvu předávalo některé zadržené osoby a pochopitelně i vyšetřovalo vojáky, např. příslušníky neslavně proslulého čs. pěšího pluku č. 66 pro účast na loupežném přepadení či příslušníky čs. pěšího pluku č. 28 pro okradení kontrolované osoby, popř. krádeže peněz na velitelství.¹²⁵

Vyšetření některých případů dávalo za pravdu tvrzení seriálového komisaře Antoine Navarra, který prohlásil, že „všichni zločinci jsou idioti“. Večer 19. února 1920 přepadla skupinka mužů obchodníka Davida Rotha na silnici mezi Mukačevem a Užhorodem a okradla jej o 12–13.000 korun. Případ vyšetřovalo společně polní a zemské četnictvo, přičemž záhy bylo zřejmé, že zločin byl spáchán českými vojáky. Ráno 20. února našli vyšetřovatelé na místě činu pozoruhodnou stopu: „jeden z pachatelů [tam] vykonal [velkou] potřebu, k čemuž upotřebil dopis s adresou“. Ihned bylo zahájeno pátrání podle této indicie a četníci si nechali v posádce vyvolat adresáta a jeho kumpány, které oloupený a zbitý Roth ihned poznal. Podezřelí byli na místě zadrženi a předáni vojenské justici.¹²⁶

116 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 463.

117 Např. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 617; kart. 10, čj. 1064, 1358; kart. 11, čj. 1833; kart. 12, čj. 1967, 3073.

118 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 512.

119 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 487.

120 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1846.

121 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1160.

122 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3516.

123 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 2022.

124 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1536.

125 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3586 a 3729, kart. 8, čj. 21, 337, 438, kart. 9, čj. 648; kart. 10, čj. 1080.

126 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 682. S ohledem na nedochovanost spisů vojenské justice z Podkarpatské Rusi se nemůžeme poučit, jak byl takový pozoruhodný důkazní materiál uchováván v soudním spise, následně v archivu a (pro badatele a pracovníky studoven naštěstí) jak by byl předkládán ve studovně.

*Českoslovenští dělostřelci u Sabinova v červnu 1919.
Muzeum Policie České republiky.*

Polní četnictvo patřilo k bezpečnostním složkám zapojeným do vyřešení katastrofální bezpečnostní situace v Mukačevu, které svojí velikostí a hospodářskou silou směle konkurovalo Užhorodu. K problémům města však patřila skutečnost, že díky vnitrostátnímu umístění došlo k zanedbání výstavby péče o místní hlavní policejní kapitanát, do nějž se stejně jako do ostatních podobných institucí na Podkarpatské Rusi dosazovali na určitou dobu vyslaní zkušení úředníci z českých zemí, ale někteří z nich si díky závěťi spíše užívali lákadel velkého města a žen různých národností, než aby se náležitě věnovali službě. Situace vygradovala do takové podoby, že místní bezpečnostní službou bylo bezprecedentně dočasně pověřeno zemské četnictvo, ba v květnu 1920 armádní velení zažádalo o 30 polních četníků.¹²⁷ Nicméně mise zemského četnictva přinesla velmi kladné výsledky a následně došlo k vytvoření plně funkčního státního policejního komisařství.

Polní četnictvo na vyšetřování zločinů, včetně vražd, zdárně spolupracovalo i s městskou policií z Užhorodu,¹²⁸ s jejímž převzetím do československých služeb však bylo méně problémů než v jiných podkarpatoruských městech.¹²⁹ V tomto měs-

127 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 3075.

128 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 716.

129 Podrobněji viz HUBENÝ, David. Počátky československé státní policie v Užhorodě v letech 1919–1922. In *Paginae historiae*, 2022, č. 1, s. 591–606.

tě s ohledem na zhoršenou bezpečnostní situaci se pokoušelo polní četnictvo rozšířit svoji účast na výkonu veřejné bezpečnosti,¹³⁰ ale záhy se snažilo uvolnit několik mužů z působnosti v orgánech tohoto města, aby mohlo posílit pohraniční strážní službu, včetně několika desítek vojenských policistů. Brzy se však objevila potřeba opět zesílit bezpečnostní službu ve městě, neboť došlo k několika vraždám a loupežným přepadením.¹³¹

Na druhou stranu působení několika bezpečnostních složek s rozličnou jurisdikcí, ale podobnými názvy a určením, někdy vyvolávalo chaos a zmatek, např. krádež drátu ohlášená dělostřelci, nebyla evidována ani polním, ani zemským četnictvem, ačkoliv útvar byl přesvědčen, že vyrozuměl četnictvo... Administrativa spojená s pátráním, zda někdo hlášení obdržel, ovšem byla nemalá.¹³²

Vedle šetření vyložené kriminálních aktivit nechyběla ani všeobecná pomoc civilnímu obyvatelstvu, např. v květnu 1920 došlo v obci Vlahovo k záplavám, při nichž polní četníci zachránili dvě malé děti a jednu stařenku.¹³³ Polní četnictvo též okrajově sledovalo na dožádání civilních úřadů, zda se nerozmáhá agitace proti státním lesům,¹³⁴ které měly značné problémy s ilegální těžbou, pastvou a záborem, ale v tomto případě se útvar nemohl vykázat žádnými výsledky.¹³⁵

Obě četnické formace pak ve spolupráci s armádou prováděly razie za účelem chytání dezertérů z československé armády a obcím pomáhajícím zběhům vojenská správa udělovala finanční pokuty.¹³⁶

Ostraha hranic

Nedostatek zkušených a zapracovaných kádrů se u polního četnictva projevil záhy, neboť v srpnu 1919 bylo upozorněno, že musí pohraniční službu vykonávat správně, ale také taktně, neboť se množily stížnosti dohodových spojenců, konkrétně Britů a Američanů, na chování pohraničních stráží. V polovině září pak byli pro změnu upozorněni na dodržování předpisů pro vydávání dokladů, totiž jen důvěryhodným a známým osobám,¹³⁷ ovšem s tím měly opakovaně problémy i další vojenské útvary.¹³⁸ Kromě toho byli polní četníci prakticky ihned zapojeni do potlačování bolševické agitace, zabráňování průniku agitátorů na československé území, jakož i ochrany osob, které vypovídaly proti komunistům, a účastnili se i vyšetřování zločinů spáchaných rudou gardou během existence Maďarské republiky rad. Na východním Slovensku v červnu 1919 se polní četnictvo podílelo též na zadržení a hlídání rukojmích, popř. se využívalo k šetřením o místní politické situaci. Polní četníci kromě toho hlásili přelety či kroužení nepřátelských letadel.¹³⁹

130 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 722.

131 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 757.

132 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 846.

133 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 3073.

134 Např. Státní archiv Zakarpatské oblasti (DAZO), fond 63, opis 2, d. 16, fol. 3.

135 DAZO, fond 63, opis 2, d. 16, fol. 14.

136 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 384.

137 VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

138 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 253; kart. 9, čj. 553.

139 VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 3.

V září 1919 byla nařízena reorganizace systému střežení hranice polním četnictvem u východní armády. Úprava měla za cíl zahustit a zkvalitnit systém dohledu a ostrahy hranic před pašeráky a osobami bez státní příslušnosti. Postup byl jednoduchý – zmenšil se dohlédací úsek mezi jednotlivými stanovišti, která měla mezi sebou udržovat spojení za pomoci hlídek.¹⁴⁰ Obecní úřady či poblíž se nacházející armádní útvary dostaly za úkol zajistit ubytování. Vysoce nedostatkoví zkušení četníci vrchní strážmistři a strážmistři museli dohlížet nejen na své posty, ale rovněž na okolní četnické stanice, které byly povětšinou osazeny četníky na zkoušku a tyto nezaučené kolegy podle možnosti vést a zaškolovat.¹⁴¹

Ovšem již na počátku roku 1920 se objevilo hlášení od velitele zemského četnictva, že v užhorodské vojenské posádce se mluví o úplatnosti „pohraničního četnictva“, což bylo v první řadě četnictvo polní...¹⁴² Koncem ledna 1920 byly stanoveny zásady pro pohraniční styk, na jejichž dodržování mělo dohlížet jak polní četnictvo, tak také zemské četnictvo, policejní úřady, županáty a jednotlivé vojenské útvary.¹⁴³ V polovině února 1920 byli proto určeni zkušení četníci ke kontrole výkonu služby a vyšetřování závažnějších případů, přičemž mnoho inspekci si Švojgr vykonával nadále sám.¹⁴⁴

Pro zlepšení pohraniční ostrahy došlo k ustavení několika pohraničních policejních civilních agentů placených Civilní správou Podkarpatské Rusi. V Sátoraljaújhely podléhal civilní policejní agent vojenskému nádražnímu veliteli, v Pribeníku vojenskému posádkovému veliteli v Čopu a v Asztély vojenskému posádkovému veliteli v Berehovu a zároveň byli přiděleni k tamním stanicím polního četnictva. Uvedená velitelství a stanice polního četnictva měly dohlížet na činnost tajných agentů a podávat o nich zprávy 2. oddělení Zemského vojenského velitelství v Užhorodě. V souvislosti s Berehovem a tamním polním četnictvem je zajímavé, že zdejší posádkové velitelství preferovalo zesílení vojenské policie a převzetí pohraniční služby v obvodu města na úkor místního polního četnictva. To zřejmě vystupovalo poněkud samostatněji, než jak si představoval posádkový velitel, který si stěžoval, že vyšetřování disciplinárních otázek se nadřízenými polního četnictva nekonala dostatečně rychle z důvodů faktické vzdálenosti.¹⁴⁵

Vedle střežení hranice se mělo polní četnictvo věnovat i svému prapůvodnímu poslání, totiž úsilí o umravňení vojska. Snadno pochopitelným úkolem bylo např. odebírání střelných zbraní vojákům před jejich cestou na dovolenou, neboť pušky pak zhusta posloužily k pytláčení. Polní četnictvo také mělo za úkol dohlížet na dodržování zákazu lovení ryb ručními granáty. Jeho porušení bylo trestáno polním soudem. Vedle těchto úkolů působí poněkud úsměvně nařízení, aby koupající se vojsko bralo ohled na civilní osoby a užívalo plavky či „ubrousků kolem pasu“.

140 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 1751P.

141 VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

142 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 116.

143 Slovenský národný archív Bratislava, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, kart. 14. Za upozornění děkuji váženému kol. Erikovi Duľovičovi.

144 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 579 a 825; kart. 12, čj. 3140.

145 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 752.

Rozumný byl i požadavek, aby při koupání byl vždy stanoven plavčík.¹⁴⁶ Ve věci dovolených byly prováděny kontroly dovolenek jako takových.¹⁴⁷

Z praktických výsledků bylo např. 10. září 1919 hlášeno stanovištěm polního četnictva v Barabě, že služba je konána v hlídkách o síle čtyři až šest mužů, přičemž se od zahájení činnosti podařilo zabavit 19.339 korun státovek nekolkovaných, 1910 korun falešných státovek, čtyři pytle tabáku, sedm beden zápalek, tři vojenské pušky a další věci, zadržet jednoho bolševického agitátora a dále několik cikánek pro vloupání. Problémem obyvatelstva pak bylo zásobování.¹⁴⁸ Polní četnictvo pro lepší spojení a hlídkovou činnost požadovalo přiděl jízdních kol, ale s ohledem na nedostatek materiálu tohoto druhu a nutnost nejprve uspokojit požadavky cyklistických rot hraničářských praporů, bylo polní četnictvo odkázáno na případné přebytky.¹⁴⁹

*Polní četníci východní skupiny u vesnice Silica.
Soukromá sbírka Miloše Bernarta.*

Pokus o rozpuštění polního četnictva a jeho další působení

Po zažehnutí akutního vojenského nebezpečí se mohlo přikročit k formování mírové struktury správy celého území, a to včetně bezpečnostního aparátu. V případě četnického sboru bylo exponovanému četnickému důstojníkovi¹⁵⁰ Aloisi Jirkovi nařízeno 30. září 1919, aby ve spolupráci s civilním administrátorem vypracoval

146 VÚA – VHA Praha, fond Boje na Slovensku, kart. 1.

147 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 578.

148 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 3, čj. 1798P.

149 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1452.

150 Exponovaný četnický důstojník se dle potřeby vkládal jako mezistupeň mezi zemského četnického velitele a velitele oddělení, kdy oddělení bylo fakticky jakýmsi krajským velitelstvím. Exponovaný důstojník tak napomáhal řídit určitou větší geografickou oblast a odlehčoval zemskému četnickému veliteli.

návrh na zřízení samostatného zemského četnického velitelství, což na konci října 1919 také splnil. Nicméně k naplnění jeho požadavků mu chybělo cca 350 četníků s tím, že jediný důstojník, který dosud projevil zájem o zařazení na Podkarpatské Rusi, byl Tomáš Švojgr, dosavadní velitel polního četnictva. Ač jeho žádost Jirka zprvu podpořil, za několik měsíců uvítal jeho odchod z Podkarpatské Rusi.¹⁵¹ Rázný a svým způsobem i rázovitý Jirka prosil o zvláštní materiální výhody pro osoby nasazené na Podkarpatské Rusi, neboť rodiny často musely zůstat v historických zemích. Část z požadovaných mužů si musel Jirka vycvičit sám, proto měl urychleně vybudovat doplňovací oddělení. Jediné, co nebylo Jirkovi schváleno, bylo mimořádné povyšování důstojníků.¹⁵² Jelikož užhorodské zemské četnické velitelství zatím nedisponovalo vlastními lidmi a ani vlastním doplňovacím oddělením, měli být případní rusínští zájemci o službu u četníků prezentováni u slovenského zemského četnického velitelství a odtud přiděleni podkarpatoruskému zemskému četnickému velitelství. Armáda, která se bránila zrušení polního četnictva, nechtěla pustit Švojgra, aby vedl doplňovací oddělení, neboť si jej vysoce považovala a označovala jej jako nepostradatelného.¹⁵³

Na podzim 1919 velitelství podkarpatoruského polního četnictva přesídlilo do Užhorodu,¹⁵⁴ což bylo neklamnou známkou uklidnění mezinárodní situace a postupného, byť zdlouhavého, pacifikování Podkarpatské Rusi. Po půl roce fungování polního četnictva, kdy se dalo očekávat, že se jeho organizace již ustálila a mužstvo přivyklo svým úkolům, se prvně objevila snaha o jeho zrušení. Od listopadu 1919 se uvažovalo o rozpuštění polního četnictva a jeho včlenění do nových zemských četnických velitelství nebo návratu do původních zemských četnických velitelství v historických zemích. Zatím došlo jen k vrácení zapůjčených vojáků k vojenským útvarům (např. 7. čs. domobraneckému praporu z Itálie). Polní četnictvo potřebovalo ještě zahustit síť svých stanic na hranicích, což řešilo přesunem z méně zaměstnaných dislokací. Přesto Švojgr na svých kontrolách dokázal objevit místa, kde vojenské jednotky vykonávaly hraniční dohled z místa pět kilometrů od hraniční čáry... a ihned požadoval nápravu. Proti návrhům na zrušení polního četnictva se pochoptitelně postavilo ministerstvo národní obrany a Hlavní štáb s odůvodněním, že polní četnictvo je vojskem využíváno pro potlačování maďarské špionáže a agitace. Kromě toho jej armáda hodlala vbrzku použít pro další úkol v podobě spolupráce při obsazení zbytku Podkarpatské Rusi, až se z některých jejích částí stáhne rumunská armáda,¹⁵⁵ přičemž pro tento úkol potřebovalo posílit polní četnictvo o několik desítek mužů.¹⁵⁶ Nechyběly ani zprávy, že odchodu Rumunů využijí Maďaři k povstání.¹⁵⁷ Do Československa pak prchali Maďaři, kteří byli zapojeni nejen do aktivit Maďarské republiky rad, ale i ti, kteří vykonávali některé služby pro rumunskou

151 NA Praha, fond GVČ, kart. 48, čj. 2206/1919.

152 NA Praha, fond GVČ, kart. 48, čj. 2206/1919.

153 NA Praha, fond GVČ, kart. 2, čj. 443dův/1919; kart. 49, čj. 3592/1919; kart. 50, čj. 2/1920.

154 NA Praha, fond GVČ, kart. 49, čj. 3636/1919.

155 NA Praha, fond MV-SR, kart. 484, sign. 19/2/42, manipulační období 1918 – 1924; VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3302; čj. 3381; čj. 3382 a čj. 3524.

156 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 681 a 727; kart. 10, čj. 1058.

157 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 950.

armádu, neboť po jejím stažení byli maďarským vojskem opakovaně mučeni. Ačkoliv se o tyto osoby československé vojenské úřady postaraly, dokud se nevyléčily, nebyly ochotny tyto osoby tolerovat na svém území, resp. vpouštět je, a odkazovaly je do rumunské péče.¹⁵⁸

Ministerstvo národní obrany proto doslova ministerstvu vnitra sdělilo, že „dle dobrozdání zemských vojenských velitelstev na Slovensku a v Karpatské Rusi nenadešel dosud příhodný okamžik k zrušení polního četnictva.

Nynější situace na Slovensku a Karpatské Rusi vyžadují úzké součinnosti četnictva s vojskem za účelem udržování veřejného pořádku a bezpečnosti, jakož i k zamezení maďarské propagandy a špionáže.“ Na Podkarpatské Rusi pak bylo polní četnictvo stále vyžadováno „pro dosud neobsazené části Karpatské Rusi“.¹⁵⁹

Velitel východní skupiny v této souvislosti přímo uvedl:

„Inspektor Švojgr jest přítomně velitelem oddílu polního četnictva pro Podkarpatskou Rus a stojí pod mým velitelstvím od měsíce června.

Vlastnosti a způsob, jakým tento výborný důstojník koná svou službu, opravňuje zajisté k tomu, že byl vyvolen jako instruktor. Myslím, že je dlužno poukázati, že inspektor Švojgr, jenž je do místních poměrů strážní pohraniční služby, již byl sám zařídil, zasvěcen, a jenž je zvyklý pracovati ve vzájemné shodě s mým generálním štábem v početných zvláštních úkolech, mohl by býti jen těžce nahrazen na místo, které jest v nynější době velmi choulostivé.“¹⁶⁰

Argumenty a jednoznačný postoj Hlavního štábu a ministerstva národní obrany byly shledány jako natolik závažné, že se opustilo od myšlenky na rozpuštění polního četnictva na necelý rok. Není divu, že hned zkraje roku 1920 Švojgr hlásil množství zatčených pro podezření ze špionáže, protičeskoslovenských aktivit a zabavení množství pašovaného zboží, přičemž nechyběly ani násilné potyčky s pašeráky,¹⁶¹ popř. varovné výstřely za prchajícími podezřelými osobami.¹⁶²

Ministerstvo národní obrany v polovině prosince 1919 oslovilo podřízená velitelství, že připravuje demobilizaci ročníků 1887–1891, což se týkalo i polního četnictva, přičemž mělo dojít k náhradě za tyto muže a ministerstvo vnitra bylo požádáno o sdělení, jak proběhne vystřídání, aby bylo možno připravit harmonogram demobilizace.¹⁶³ Zároveň platilo, že vojenská správa chtěla pomoci vojákům přiděleným k polnímu četnictvu s přechodem do četnického sboru, neboť 29. prosince 1919 ministerstvo národní obrany podřízeným zemským vojenským velitelstvím sdělilo, že na dotaz jednoho z těchto velitelství ohledně ponechání vojáků ročníků 1899 a mladších u četnictva, jemuž byli přiděleni, musí informovat, že podle paragrafu 20 četnického zákona z roku 1895 nemůže být voják přijat k četnictvu, pokud nedostal odvodní povinnosti, resp. neodsloužil předepsanou presenční službu. V případě přidělení mužstva měli být vojáci ponechání u polního četnictva až do úplné demobilizace. O dalším postupu se mělo rozhodnout na základě znění připravovaného

158 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 1968.

159 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 29, čj. 9911/1919.

160 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3672.

161 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 57.

162 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 236.

163 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 6, čj. 15501.

branného zákona a eventuální možnosti započítat domobraneckou službu do vojenské presenční služby.¹⁶⁴

Armáda byla s polním četnictvem a jeho muži velmi spokojena, ač se samozřejmě vyskytly i případy, kdy se v hlášení objevilo, že polní četnictvo nezabránilo krádeži vepře a tabáku rumunskými vojáky na československém území jenom proto, že se vymlouvá na své nízké počty a tím pádem nízkou nasycenost hranice hlídkujícími muži. Proti tomu vedení polního četnictva vystoupilo a šetřením zjistilo, že dotyčný stěžovatel v hodnosti desátníka byl nezkušený v konceptu a zaměnil slova, že hlídka polního četnictva „vymlouvá“ a „sdělila“...¹⁶⁵ Jak vidno, Švojgr žárlivě střežil pověst svého útvaru.

Další vývoj

Po zažehnutí přízraku likvidace přistoupil Švojgr k pokusu o zesílení svého útvaru. Dne 22. února 1920 požádal o přidělení 67 četníků, kteří by obsadili Rumuny vyklizenou část Podkarpatské Rusi. Těmito muži chtěl osadit 16 stanic po čtyřech mužích a stanic samotných rozdělených do tří úseků, jejichž hlavním úkolem měla být ostraha nové hranice. Předpokládalo se, že vedle střežení hranice budou dohlížet na veřejný pořádek a podporovat civilní orgány, „*poněvadž orgánové zázemní jako finanční stráž, policie apod. nebudou všade po ruce.*“ Švojgr byl s to ze svých sil dodat 17 mužů. Zbytek ale nikoliv, neboť nemohl zmenšit nasycenost mužstvem u stanic hlídajících hranici s Maďarskem. Švojgr tedy žádal o 50 polních četníků, „*třeba mladších, avšak vybraných, aby jak ze stanoviska fysického zdejšímu hornatému území, tak i v příčině spolehlivosti pro polní službu četnickou odpovídali.*“¹⁶⁶ Ostatně úkoly kladené na četnictvo v rámci celé republiky byly více než náročné, např. obsazení německojazyčných oblastí, kde četníci německé národnosti povětšinou vypověděli poslušnost a někteří z nich dokonce utekli s vládou provincie Deutschböhmen, stejně jako zajištění Slovenska, odkud se stáhlo uherské četnictvo, pak beznadějně vyčerpalo rezervoár spolehlivých kádrů. Nutnost zabezpečit Podkarpatskou Rus jen prohloubila tento zjevný nedostatek mužstva. Není tedy divu, že Generální velitelství četnictva odpovědělo, že „*není s to této žádosti vyhověti, protože je stav četnictva v zázemí následkem odvelení mužstva na Slovensko a Užhorodsko přiveden již ad minimum.*“ Proto bylo dotazováno slovenské zemské četnické velitelství, zda by mohlo dodat 50 mužů, ale zoufalost Generálního velitelství četnictva z nedostatku kádrů čísel z dodatku tohoto dotazu, neboť byla vyjádřena otázka, zda by bylo možno dodat vůbec nějaké četníky... Za požadavek 50 četníků se pak 4. března telegraficky postavil i generál¹⁶⁷ Marie Paris,¹⁶⁸ který od prosince 1919 převzal po generálu Edmundu Hennocqueovi vedení Zemského vojenského velitelství pro Podkarpatskou Rus a tím pádem i roli vojenského diktátora. Odpověď přišla téměř okamžitě, neboť

164 VÚA – VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – operační oddělení, kart. 29, čj. 9845/1919.

165 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 37.

166 NA Praha, fond GVČ, kart. 3, čj. 70dův/1920.

167 NA Praha, fond GVČ, kart. 3, čj. 70dův/1920.

168 K této osobnosti viz FIDLER, Jiří. Francouzští generálové na Slovensku a Podkarpatské Rusi (1919 – 1925). In *Vojenská história*, 2000, č. 3–4, s. 85.

5. března bylo Podkarpatsko dotázáno, zda by stačilo 30 mužů. Nicméně po určitých peripetiích se původní požadavek podařilo splnit.¹⁶⁹

Přepadení polní četnické stanice v Kolbaši

Veliký problém na československo-maďarské hranici dlouhodobě představovaly přepady stanic a hlídek československých bezpečnostních orgánů vedené z maďarského území. Otázka přepadů se řešila od začátku roku 1920, kdy maďarští velitelé vysvětlovali československé straně, že *„většina případů pohraničních, které se udály, mají býti připočteny osamocení (isolování) uherských stráží a jich poměrné neodvislosti, které využily způsobem chlapeckým.“* Československým strážím bylo vlastními nadřízenými doporučováno, aby *„za podobných okolností projevíly více klidu a aby učinily všechna opatření, aby se jich vystříhaly. Zdá se ostatně, že situace jest na cestě ke zlepšení, neboť poslední odbočení byla urovnána ihned s klidem a korektností.“*¹⁷⁰ Realita na hranici však nebyla tak idylická.

Přepad stanice polního četnictva ve východoslovenské Kolbaši vyvolal velikou odezvu. Po etnické stránce slovenská obec se 140 domovními čísly se stala základnou tříčlenné hlídky polního četnictva, která měla zabránit pašování a ilegálním přechodům hranic. Stanici velel Karel Rycl a podřízeni mu byli František Šindelář a František Skrbek ze Zemského četnického velitelství v Čechách. Posádka stanice se chystala ve tři ráno vyrazit stíhat dezertéry, proto šli spát kolem desáté hodiny večer 2. ledna 1920.¹⁷¹ Tento záměr se však nenaplnil a místo toho se u československé branné moci rozvinula horečná činnost:

Třetího ledna v 14:30 bylo zástupcem velitele úseku ve Velkém Kazmíru¹⁷² telefonicky ohlášeno, že kolem půlnoci z 2. na 3. ledna přišla menší skupina maďarských vojáků a zajala tři polní četníky, které odvedla do Maďarska.¹⁷³ Přepadení stanice zaregistrovaly též armádní útvary, konkrétně II. polní prapor čs. pěšího pluku č. 28, jenž na místo 3. ledna vyslal důstojníka s 15 muži a do blízkého Kazmíru dalších 11 mužů. Událost byla ohlášena *„dne 3. ledna telefonicky náčelníku generálního štábu.“*¹⁷⁴ Švojgr potvrdil, že postavení polního četnictva ve Velkém Kazmíru bylo zesíleno skupinou vojáků a do samotné Kolbaše nařídil vyslání silné hlídky. Ještě v průběhu noci nebo brzy ráno chtěl dorazit na místo, aby případ osobně vyšetřil. Zároveň požádal o zákrok u maďarského vojenského velitelství v Sátoraljaújhely, aby byli zajatci ihned propuštěni spolu se svými věcmi.¹⁷⁵ Do toho se šířily zvěsti, že v polovině měsíce, přesně 15., dojde ke všeobecnému maďarskému útoku, ač existovaly zprávy o mizerném materiálním zabezpečení maďarského mužstva s jednou puškou na dva až tři muže...¹⁷⁶

169 GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo (1918 – 1929)*. Praha: Academia, 2019, s. 88-89; NA, fond GVČ, kart. 3, čj. 70dův/1920.

170 NA Praha, fond PMV, sign. 225-189-5, fol.67.

171 NA Praha, fond GVČ, kart. 50, čj. 157/20.

172 Dnes Kazmír.

173 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 36.

174 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 56.

175 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 36.

176 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 75.

Jen částečné uklidnění přinesla zpráva velitelství 20. brigády ze 4. ledna, že zmi-zelá hlídka byla vrácena zpět.¹⁷⁷ Propuštění četníci se ohlásili na stanici ve Velkém Kazmíru a skupina tří četníků ihned vyrazila do Kolbaše na zběhy, které také za-držela. Švojgr si mezitím ověřil, že u Sátoraljaújhely nebyli zadrženi žádní maďarští vojáci,¹⁷⁸ neboť jejich údajné zajetí se stalo záminkou celé maďarské akce.¹⁷⁹

Švojgr tedy mohl své podřízené ihned 4. ledna vyzpovídat. Věc se udála tak, že o půlnoci slyšel četník Karel Rycl klepání na dveře. V domnění, že jsou to místní přinášející nějakou informaci, otevřel,¹⁸⁰ jenže dovnitř vtrhlo asi osm mužů. Jeden z útočníků vykřikl slovensky ruce vzhůru. Probuzení četníci pochopili, že je pře-padla buď maďarská armáda, „*nebo lupičská rota z jejich řad*“, ale na protiakci nebyl čas, neboť už na ně mířily pušky s bodáky, pistole a oslnila je baterka. Četníci byli nejdříve odzbrojeni a pak se mohli obléct a zabalit si věci. Přepadový oddíl sice zabavil nějaké písemnosti, ale důležité spisy byly uschovány a Maďaři je nenašli. Při odchodu z budovy četníci viděli, že jejich stavení je obklíčeno a že obsazeny jsou i okolní budovy. Nejprve jim bylo sděleno, že půjdou do Košic, ale pak jim útočníci řekli, že je berou do Vilyvitány,¹⁸¹ asi šest kilometrů od Kolbaše. Mezi útočníky bylo rozpoznáno několik zběhů od Užhorodu. Do Vilyvitány pak skupina skutečně do-razila, kde byli v místní škole prohledáni a sepsáno, co všechno mají. Zde jim bylo zabaveno 3000 korun, jedny ovinovačky a batoh.¹⁸² Ostatní věci si mohli ponechat. Při této příležitosti se dozvěděli, že jde údajně o reakci na zadržení maďarského důstojníka a vojáka československou armádou v okolí Sátoraljaújhely, k čemuž mělo dojít 30. prosince 1919. Zajetí četníci měli být rukojmími, dokud nebudou propu-štěni zajatí Maďaři. Ti zvažovali ještě přepad Velkého Kazmíru, ale s ohledem na pokročilou hodinu to odložili. Zároveň Maďaři prokázali znalost jmen některých četnických velitelů. Ráno 3. ledna byli vojáci přesunuti ze školy do soukromého domu, kde dostali najíst a byli střeženi. Četník Karel Rycl, jenž trochu ovládal ma-ďarsky, se domníval, že za slušným zacházením stál jeden maďarský poddůstojník, zřejmě bývalý četník, který se přičinil, aby zajatci nebyli okradeni. V noci z 3. na 4. ledna přišel rozkaz, aby byli četníci propuštěni. Maďaři je kus cesty eskortovali, ale posléze je nechali jít samotné, protože se již obávali překročit hranici. Propuštění polní četníci se vydali do Velkého Kazmíru. Dostali pušky od Čs. pěšího pluku č. 28 a opět obsadili svoji pozici v Kolbaši. Československá strana mezitím zjišťovala, zda opravdu došlo k zadržení nějakých příslušníků maďarské armády, ale také prošetřo-vala podezření, že kolbašská stanice byla zrazena jedním civilistou. Dále podnikala kroky k navrácení zabaveného četnického vybavení. Maďarům bylo v této souvis-losti přiznáno, že se zajatci jednali „*dosti slušně*“ a že na nich nevyzvídali žádná vojenská tajemství.¹⁸³

177 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 36.

178 NA Praha, fond GVC, kart. 50, čj. 157/20.

179 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71.

180 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 192.

181 V pramenech vystupuje jako Vitaň.

182 Další zpráva uvádí 3000 korun, čtyři opasky, tři sumky, jeden batoh, jednu košili, jedny spodky, tři kapesníky a jedny ovinovačky. NA Praha, fond GVC, kart. 50, čj. 157/20.

183 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71.

Švojgrovy aktivity však neskončily obyčejným vyšetřením. Jakmile zjistil, že část maďarského přepadového oddílu sídlí v Byště, ihned se tam ráno 5. ledna vydal s osmi vojáky Čs. pěšího pluku č. 28 a čtyřmi četníky „za příčinou zajmutí nebo potření této hlídky, aby byla učiněna neškodnou.“ Postupovali podle bojového pořádku, ale na okraji obce zjistili z výpovědi místního obyvatelstva, že maďarská hlídka se rozprchla. Švojgr vyslal k maďarskému místnímu veliteli do obce Mikóháza posla se žádostí o setkání. Té maďarský velitel vyhověl a sdělil, že dorazí se třemi plně ozbrojenými vojáky. Švojgr je měl očekávat 150 kroků od mlýna. Švojgr se tedy na místo vydal rovněž se třemi četníky. Maďarská strana ze vzdálenosti 400 kroků dala pokyn, aby se československá delegace vydala za nimi. Švojgr se domníval, že Maďaři nemají dostatek odvahy, tak se vydal za cestu. Nato Maďaři vyšli Čechoslovákům vstříc. Velitelé obou delegací se prokázali legitimacemi a jeden z maďarských vojáků posloužil jako tlumočník. Švojgra zajímalo, zda ví o přepadu a proč k němu došlo. Maďarský velitel poručík István Köver doznal, že je mu případ znám a že si zodpovědný velitel špatně vyložil obdržení rozkaz. Švojgr ve zprávě pokračuje: „Naši vojáci prý zajmuli tři jejich vojíny, kteří zde byli na dovolené, a na to prý byl vydán rozkaz, aby byl každý československý voják zatčen.“ Dotyčný velitel – kadet-aspirant Dudzinski – si to vysvětlil tak, že může za tím účelem překročit i hranice. Švojgra to neuspokojilo a označil to za loupež a požadoval navrácení všeho. Maďarský poručík se vykrucoval, že musí vyčkat na rozkaz nadřízeného velitelství, pak že vrátí jen něco, ale na Švojgrovu výhrůžku, že má posily a je odhodlaný ke všemu, tak bylo přislíbeno, že do třetí hodiny odpolední sežene vše. Na dotaz, co bude s účastníky přepadu, tak bylo slíbeno, že věc bude protokolována a zaslána velitelství do Sátoraljaújhely.¹⁸⁴

Švojgr sdělil, „že chce československé četnictvo i vojsko s maďarskými strážemi vycházeti v klidu, ale že si nepřejem [!], aby jejich hlídky přecházeli [!] hranice a zdržovaly se na našem území, jako se stalo v obci Bisty.“¹⁸⁵ Řekl, že má rozkaz hlídky tam vysílati a jelikož jsem se vši rozhodností prohlásil, že tam chodí hlídky naše, prosil mě, aby v pádu, když by se hlídky setkaly, nedošlo k boji, že si vyžádá od velitelství v Novém Městě¹⁸⁶ další rozkazy. Pak jsme se rozešli.“¹⁸⁷

Během rozmluvy se objevilo dalších šest maďarských vojáků, které poručík na Švojgrovo upozornění poslal zpět. Švojgr se pak dodatečně dozvěděl od československého nadporučíka Jana Posta od Čs. pěšího pluku č. 28, jenž setkání četnických delegací sledoval z místa vzdáleného asi 800 kroků, že blízko byla celá četa Maďarů a v lese další menší oddíl maďarské armády.¹⁸⁸ Je tedy zřejmé, že obě strany raději jistily své delegace armádními posilami.

Vrácení věcí téhož dne neproběhlo a stalo se tak teprve 6. ledna o 11. hodině dopolední, kdy přišli dva maďarští poručíci s dvěma vojíny na hranice a přinesli „tři karabiny s bodáky, opasky, sumky, ovinovačky, prádlo, kapesníky, batoh a 6000 korun v ra-

184 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71 a 77.

185 Dnes Byšta, okres Trebišov.

186 Mínenó Sátoraljaújhely.

187 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71 a 77.

188 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71 a 77; NA Praha, fond GVČ, kart. 50, čj. 157/20.

kousko-uherských nekolikovaných bankovkách. Uloupené náboje nepřinesli. Četník Skrbek převzal tyto věci až na bankovky a prohlásil, že chce bankovky odcizené, tudíž československé.“ Maďarští důstojníci slíbili, že je opatří do 7. nebo 8. ledna 1920. Při té příležitosti pak měli být urgováni o zabavené náboje. Se sháněním peněz nastaly těžkosti, ale maďarské velitelství v Sátoraljaújhely v následujících dnech ubezpečilo, že nestojí o problémy.¹⁸⁹

Švojgr sdělil vedení obce Byšty, aby se pokládalo za československou obec, pro instrukce si chodilo do Velkého Kazmíru a maďarské vojsko nijak nepodporovalo.¹⁹⁰ Představitelé Kolbaše naopak přátelsky informoval o celé události i o podezření proti místnímu občanovi, na což slíbili spolupráci při zjišťování jeho viny. Podezřelé totiž bylo, že zajatí četníci byli vedeni přes jeho dvůr, ale nic neohlásil, což vysvětloval tak, že byl ohrožován puškou jednoho civilisty z Byšty, který později před československou hlídkou uprchl do lesů a dále asi do Maďarska. Švojgr vedení obce ujistil, že se nechystá maďarský vpád. Naopak domácí přepadených četníků byla shledána jako loajální, protože do Velkého Kazmíru oznámila, že se něco stalo. Tamní hlídka ihned vyrazila do obce, zabezpečila ponechané spisy a případ telefonicky ohlásila.¹⁹¹

Tomáš Švojgr podrobně vyrozuměl rovněž generálního velitele četnictva,¹⁹² kterého ovšem informoval dosti nezvyklou cestou – přes Zemské četnické velitelství pro Čechy!¹⁹³ Není divu, že velitel podkarpatoruského zemského četnictva Alois Jirka byl se Švojgrem mimořádně nespokojen, neboť byl jednoduše vynechán. Případ podrobně sledovala i armáda, a to na nejvyšší úrovni, včetně francouzských velících generálů.¹⁹⁴ Pozornost případu věnovaly v regionu zasazené útvary, např. velitel Čs. pěšího pluku č. 28 navrhoval zesílení četnických stanic menšími počty vojáků k zintenzivnění hlídkové služby mezi jednotlivými posty.¹⁹⁵ Švojgrovým aktivitám se zřejmě nelze divit, když sám považoval území od Čopu po Kolbaš za velmi důležité, odkud nebylo možno brát mužstvo pro plnění dalších úkolů.¹⁹⁶

Energické a zbraněmi hroící řešení mělo jen místní účinek, neboť v polovině ledna stanice polního četnictva v Pribeníku¹⁹⁷ oznámila, že Maďaři zadrželi dva příslušníky finanční stráže – jeden byl ihned 16. ledna 1920 propuštěn pod nenaplněným slibem, že donese dvě pušky a bedýnku nábojů. Druhý finanční strážník se dostal na svobodu následující den. Během zajetí zadržení Čechoslováci zjistili, že jsou u útvaru zhusta složeného ze Slováků z okolí Užhorodu, kteří údajně během několika dnů plánovali uskutečnit přepad stanice v Pribeníku a vůbec očekávali

189 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 71 a 77.

190 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 77.

191 NA Praha, fond GVČ, kart. 50, čj. 157/20.

192 Tuto zprávu vytěžil KOLÁŘ, Ondřej. Přepadení stanice polního četnictva v Kolbaši. In *Vojenská história*, 2013, č. 2, s. 113-119.

193 NA Praha, fond GVČ, kart. 50, čj. 157/20.

194 Např. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 52 a 58.

195 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 192.

196 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, inv. č. 2231.

197 V pramenech se používal maďarský název Perbenyik.

brzkou válku s Československem.¹⁹⁸ Naopak, jiní příslušníci maďarské armády slovenského původu přebíhali na československou stranu, kde vypovídali, že se do maďarské armády dostali proti své vůli při návratu z front první světové války, neboť maďarské úřady odmítly jejich tvrzení, že jsou československými občany.¹⁹⁹ Ostatně, o Pribeník projevovali Maďaři zájem již v listopadu 1919, kdy několikrát zjišťovali početnost československých sil s tím, že v obci nemají co pohledávat a že jej musí vyklidit. Nicméně zesílení obrany obce a vyslání armádního důstojníka k vyjednávání vedlo k smírnému řešení a maďarská strana se tvářila, že o žádných výhrůžkách neví, a rovněž československý vyjednavac ohlásil, že se jednalo o mylné zprávy civilního obyvatelstva.²⁰⁰

Dislokace a síla stanic polního četnictva východní skupiny k 10. březnu 1920 ²⁰¹	
Stanice	Počet mužů
Kolbaš ²⁰² (dnes Brezina)	3
Velký Kazmír (dnes Kazmír)	5
Dolní Michalany (dnes Michaľany)	5
Cergov (dnes Čergov)	4
Nové Město p. S. (dnes Sátoraljaújhely, Maďarsko)	10
Borsi (Borša)	5
Bodrog Szardahely (správně Bodrogszerdahely, dnes Streda nad Bodrogom)	4
Velký Kovezd (správně Velký Kevežd, dnes Velký Kamenec)	5
Perbenik (dnes Pribeník)	7
Velký Geres (dnes Velký Horeš)	4
Velké Tarkany (dnes Velké Trakany)	4
Czap (dnes Čop, Чоп, Ukrajina)	7
Eszeny (dnes Есень, Ukrajina)	3
Szalóka (dnes Соловка, Ukrajina)	3
Užhorod (Ukrajina)	34
Maralglab (nepodařilo se určit)	3

198 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 237 a 337.

199 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 337.

200 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 5, čj. 3318.

201 Dne 15. 4. 1920 přibyla pětimužová stanice polního četnictva v Nižních Vereckách, kde se pak záhy vyšetřovala polská špionáž. Do místa dorazil Švojgr s 10 polními četníky a třemi tajnými agenty. K dispozici měl i v obci dislokovanou půlrotu pěchoty. Další stanice se pak měla postavit v Batyu (Baťovu), odkud chtěli Maďaři čs. polní četníky vystrnadit hned 15. března – viz výše v textu. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1354; kart. 11, čj. 1685,1726, 1807. K dalším reorganizacím viz VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart.12, čj. 3133; VÚA – VHA Praha, fond Vojenská policie Užhorod (VPol Užhorod), kart. 41, čj. 45dův/1920.

202 Stanice, ovšem již zemského četnictva, byla 31. 1. 1925 přeložena do obce Kužmice. *Věstník četnictva státu československého*, roč. 7, 28. 3. 1925, č. 7, s. 32; VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 27, Rozkaz č. 31 z 3. 4. 1925.

Hetyen (dnes Гетен, Ukrajina)	3
Mezo Kaszony (Kosino, dnes Косонь, Ukrajina)	5
Deda (dnes Дийда, Ukrajina)	3
Badalo (dnes Бадалово, Ukrajina)	5
Mascona (nepodařilo se určit)	3
Azstely (Asztély, dnes Астей, Ukrajina)	3
Halabor (dnes Галабор, Ukrajina)	3
Csetfalva (dnes Четфалва, Ukrajina)	3
Tisza Kerestur (správně Tiszakeresztúr, dnes Перехрестя, Ukrajina)	5
Fekete Patak (správně Fekete-patak, Maďarsko)	4
Irsava (Iršava, Ukrajina)	5
Szilice (nepodařilo se určit)	5
Ilonok Ujfalo (správně Ilonokújfalu, dnes Онок, Ukrajina)	4
Vlahova (Vlachovo, dnes u města Виноградів, Ukrajina)	4
Velký Rakovec (správně Nagyrákóc, dnes Великий Раковець, Ukrajina)	4
Lipce Polyana (správně Lipcsepolyána, dnes Липецька Поляна, Ukrajina)	4
Celkem	1 důstojník a 168 mužů

Sestaveno dle: VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 911.

Nikoliv nadarmo od 15. května 1920 platil nový plán zajištění pohraničních oblastí ve spolupráci četnictva, pohraniční finanční stráže, vojska a jeho polního četnictva, které mělo za úkol střežit hranici s Maďarskem, konat službu na demarkační čáře s rumunským vojskem a stavět hlavní zálohu v Užhorodě. Pohraničí bylo rozděleno na úseky seskupené v obvody: Obvod Nové Město (úseky A a B), obvod Čop (úseky C a D) a obvod Berehovo (úseky E a F) Tyto obvody téměř odpovídaly úsekům dle obranného plánu, aby se ulehčilo vydávání rozkazů strážím polního četnictva. Výjimku tvořil úsek E. Inspektor polního četnictva měl za úkol stanovit velitele úseků a obvodů. Úsekoví velitelé patřili do stavu stanic, velitelé obvodů do stavu zálohy obvodu. Velitelé měli za úkol navázat přímý styk s místními vojenskými a četnickými oddíly a orgány pohraniční finanční stráže. Zároveň byli tito obvodoví a úsekoví velitelé povinni poslouchat příkazy velitelů zpravodajských středisek v Berehovu, Čopu a Novém Městě při získávání informací kromě využití vlastní zálohy. Polní četnictvo zasílalo zpravodajská hlášení běžnou služební cestou. Stanice polního četnictva byly rozděleny do první a druhé linie, které se měly doplňovat a být spojeny za pomoci pohyblivé zálohy obvodu (pěšky nebo na jízdních kolech), event. plnit zvláštní úkoly či zesilovat tyto posty. Jelikož početní stav polního četnictva byl snížen na naprosté minimum, nemělo docházet k dalšímu personálnímu oslabování stanic, a naopak obvodové zálohy mohly být po nich rozprostřeny.²⁰³

V polovině května 1920 ohlásil úsek polního četnictva v Asztély vpád devíti plně ozbrojených maďarských četníků do dvora jistého Janoše Lelenicze, ke kterému došlo 14. května 1920. Příčinou byl odprodej vlny berehovskému protilichevnímu

203 VÚA – VHA Praha, fond VPol Užhorod, kart. 47, čj. 26dův/1920.

Organizace pohraniční služby polního četnictva od 15. května 1920				
Obvod	Úsek	Linie 1	Linie 2	Zálohy
Nové Město (dnes Sátoraljaújhely, Maďarsko)	A	Kolbaš (dnes Brezina) (4 muži)	Lastocz (dnes Lastovce) (4 muži)	Nové Město (Sátoraljaújhely, Maďarsko) (9 mužů)*
		Velké Kesner (nepodařilo se určit) (4 muži)		
		Also Mihaly (nepodařilo se určit) (4 muži)		
	B	Csörgö (dnes Čerhov) (4 muži)	Kis Bari (dnes Bara) (4 muži)	
		Nové Město (10 mužů)		
		Börsi (dnes Borša) (4 muži)		
Čop	C	B. Serdahely (míněno Bodrogszerdahely, dnes Streda nad Bodrogom) (4 muži)	Szenntes (Maďarsko) (4 muži)	Čop (9 mužů)
		Velký Kövezd (správně Nagykövesd, dnes Velký Kamenec) (4 muži)		
		Velký Geres (dnes Velký Horeš) (4 muži)		
	D	Perbenyik (dnes Pribeník) (6 mužů)	Baksa (nepodařilo se určit) (4 muži)	
		Tarkany (dnes Velké Trakany) (4 muži)	Kiraly Helm (správně Királyhelmece, dnes Královský Chlmece) (4 muži)	
		Čop (4 muži)		
Berehovo	E	Szaloka (dnes Slavkovce) (4 muži)	Batyú (dnes Батьово, Ukrajina) (6 mužů)	Berehovo (9 mužů)
		Heranglab (nepodařilo se určit) (4 muži)		
		Hetyen (dnes Гетен, Ukrajina) (4 muži)		
	F	Mezőkaszony (dnes Косонь, Ukrajina) (4 muži)	Déda (správně Beregdéda, dnes Дийда, Ukrajina) (4 muži)	
		Asztély (dnes Асрей, Ukrajina) (6 mužů)	Mezővari (dnes Вари, Ukrajina) (4 muži)	
		Macsola (dnes Мочола, Ukrajina) (4 muži)		
		Badaló (dnes Бадалово, Ukrajina) (4 muži)		

* Záloha v Novém Městě vysílala oddíl do Also Mihaly.

Sestaveno dle: VÚA – VHA Praha, fond VPol Užhorod, kart. 47, čj. 26dův/1920.

úřadu. Maďarské četníky vedené strážmistrem cikánského původu doprovázel jeden civilista, rovněž cikán, Šamsa, který četníky prosil o zapůjčení pušky, aby mohl Lelenicze zastřelit. Šamsa se měl podílet též na zadržení policejního agenta Emila Horovice,²⁰⁴ kterého Maďaři brutálně mučili a bestiálně zavraždili.²⁰⁵ Lelenicz však měl štěstí a přežil, aby ve své výpovědi mohl udat, že byl maďarskými četníky již dříve před tímto vpádem maďarskými „ochránci zákonnosti“ okraden o máslo, čtyři ovce, sýr a jeden pluh. Stanice polního četnictva v Bereg Déda²⁰⁶ upozornila 17. května 1920 nového místního maďarského četnického velitele při vzájemné kontrole hraničních plánek, že přepadený dvůr je na československé straně a že podobné zjevy se nesmí opakovat. Dle hlášení bylo z reakce zřejmé, že popsany vpád proběhl z vlastní iniciativy cikánského strážmistra.²⁰⁷

Vedle těchto pohraničních incidentů a naschválů docházelo i k celkem kuriozním případům spolupráce, resp. žádostem o ni. Kupříkladu v lednu 1920 požádala maďarská pohraniční stráž o pomoc s dopadením dvou dezertérů, kteří ukradli peníze na výplatu mužstva. Československá strana pátrání (třebas bezvýsledné) skutečně zahájila. Mimochodem, posádka poškozené maďarské jednotky se nacházela v obci, kam byli při předchozím incidentu zavedeni zadržení příslušníci československých bezpečnostních složek.²⁰⁸ Jinak se zběhy z maďarské armády byl určitý problém, neboť některé části polního a zemského četnictva je dodávaly z důvodu lepší dopravní dostupnosti do Košic, a nikoliv nadřízenému velitelství v Užhorodě, kterému se to pochopitelně hrubě nelíbilo.²⁰⁹

Výhrušky, ale ani údajná snaha maďarských představených o uklidnění podřízených oddílů, rozhodně nepřinášely okamžité výsledky. V únoru došlo k únosu dalšího příslušníka polního četnictva z československého území – údajně v odvetě za zadržování dezertérů z maďarské armády, ale československé státní příslušnosti!²¹⁰ Brzy na to ohlásila stanice četnictva v Batyu,²¹¹ že 15. března 1920 připochovalo 70 maďarských vojáků vedených nadporučíkem, který četníky vyzval, aby do druhého dne opustili stanoviště. Maďaři odešli po hodinovém pobytu na československém území.²¹² Opakovaly se i další případy dotýkající se jiných československých bezpečnostních složek (hlavně finanční stráže),²¹³ ale přeci jen postupně ubývaly, ba docházelo i k případům, kdy se polní četníci setkali se svými maďarskými protějšky bez konfliktu, ba Maďaři, kteří neměli vůbec ponětí o linii hranice, přijali od československých polních četníků příslušné náčrtky, které následně vyšší maďarské úřa-

204 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 3044.

205 K této bestiální vraždě viz HUBENÝ, David. Krizové momenty z dějin československé policie v Berehově. In *Paginae historiae*, 2022, č. 1, s. 400-403.

206 Správně Beregdéda, dnes Дийда, Ukrajina.

207 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 3044.

208 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 378.

209 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 8, čj. 367.

210 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 756.

211 Dnes Baťovo, Батьово, Ukrajina.

212 NA Praha, fond PMV, sign. 225-190-2, fol. 6.

213 Např. VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 9, čj. 907.

dy verifikovaly jako správné.²¹⁴ Jindy docházelo k překročení hranic kvůli nákupu cigaret²¹⁵ a v některých místech českoslovenští a maďarští četníci dobře vycházeli (např. v Sátoraljaújhely).²¹⁶ Tyto náběhy pak byly vzápětí znehodnocovány vpády jiných četníků na československé území, např. jako pomsta některým místním vlastníkům statků za obchodování s československými úřady.²¹⁷

Letní výzva

Polsko-sovětská válka se svými frontovými výkyvy zaměstnávala československé bezpečnostní složky sice daleko méně než permanentně akutní ohrožení od Maďarska, ale přibližování se bitevní linie k československo-polské hranici bylo nebezpečím, které nešlo přehlížet či podcenit. Československé úřady bedlivě pozorovaly dění na protilehlé straně, zejména zesilování tamějších hlídek a občasné kopání zákopů, jak to např. v červnu 1920 zaznamenaly některé četnické stanice.²¹⁸ Již v dubnu 1920 vydalo 2. oddělení užhorodského zemského vojenského velitelství rozkaz, aby pomezí s Polskem, ale i Maďarskem bylo neprodyšně uzavřeno, dále měly být přísně prověřovány osoby vydávající se za ukrajinské uprchlíky a podezřelé „bez rozpaků“ nepouštět na státní území. Vojenské útvary a četnické stanice pak měly v nejširší míře využívat k identifikaci obyvatelstva průkazky, které si ovšem jednotky měly vyrobit samy.²¹⁹

V červnu 1920 se polní četnictvo spolu se zemským četnictvem podílelo na zajištění zbytku Podkarpatské Rusi po definitivním stažení rumunské armády.²²⁰ V červenci 1920 byla zesílena ostraha polsko-československé hranice a četnictvu a finanční strážci se dostalo nařízení, že nesmí za žádných okolností vpustit na československé území kohokoliv bez platného pasu. Vedle toho došlo k zesílení pohraniční vojenské posádky a přisunutí části polního četnictva.²²¹ V srpnu 1920 musela Civilní správa Podkarpatské Rusi konstatovat, že přes „všechna opatření k zabezpečení hranice proti Polsku proti očekávanému návalu polských uprchlíků, objevilo se, že opatření ta jsou nedostatečná a že značně dlouhé linie na polských hranicích jsou zcela nechráněné.“ Síly potřebné k zajištění těchto úseků však chyběly.²²²

Stanice polního četnictva také zadržovaly různé komunistické agitátory, včetně příslušníků ukrajinské brigády.²²³ Je možné, že se českoslovenští polní četníci již dří-

214 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 10, čj. 1484.

215 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1534.

216 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1833.

217 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 12, čj. 3049.

218 NA Praha, fond PMV, sign. 225-189-3, fol. 60v; VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1644.

219 VÚA – VHA, fond ZVV Užhorod, kart. 11, čj. 1697.

220 Harmonogram vyklízení viz VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 17, Deník ZVV Užhorod od 1. 2. do 15. 9. 1920, Přílohy č. 7 a 9.

221 NA Praha, fond PMV, sign. 225-188-9, fol. 90.

222 NA Praha, fond PMV, sign. 225-188-9, fol. 52.

223 DAZO, fond 29, opis 3, d. 58, fol. 27. Jednalo se o útvar ukrajinské armády, který vstoupil na území Podkarpatské Rusi, aby se vyhnul obklíčení polskými silami. Brigáda se nechala odzbrojit slabšími československými silami a většina jednotky byla následně

ve dostali do ojedinělého kontaktu s příslušníky polního četnictva Západoukrajinské republiky,²²⁴ kteří mohli doprovázet některé útvary ukrajinské armády na území Podkarpatské Rusi. Každopádně později zjistila Odbočka Zpravodajské ústředny při Policejním ředitelství v Užhorodě, že jeden z příslušníků, zabývající se v rámci své služby Západoukrajinské republiky kontrašpionáží, se usadil na československém území, tudíž mu byla věnována pozornost ohledně jeho aktivit a kontaktů.²²⁵

Československá strana, resp. armáda, se na přiblížení frontové linie tehdy probíhající sovětsko-polské války k československé hranici připravovala zejména zesílením svého stavu na Podkarpatské Rusi na 15 praporů, další jednotky se pak nacházely na východním Slovensku. Civilní správa Podkarpatské Rusi přesto žádala další navýšení, leč marně. Další jednotky už armáda nechtěla poskytovat „*tím spíše, že při redukci početného stavu vojska následkem demobilizace jest nezbytnou nutností přidržeti se zásadně dislokace teritoriální za účelem umožnění a zajištění eventuální mobilizace.*“²²⁶ Posílena byla proto alespoň hlídková aktivita na hranici a nařídilo se, že jednotky „*pověřené střežením polských hranic, musí býti obzvláště čilé*“. Vedle toho mělo být učiněno vše, aby se získávaly zprávy z druhé strany hranice. Polní četnictvo mělo za účelem zkvalitnění ostrahy postavit strážce v Užoku, Volovci a dalších místech. Ústředí zvláště požádalo o početní posílení polního četnictva, kterému armáda zřejmě nejvíce důvěřovala, resp. počítala s tím, že bude nejvíce kooperovat. Zkušenosti získané při hlídkování na jižní hranici se měly plně využít i na severu: Jednalo se o permanentní střežení přechodových silnic a mobilní hlídky za touto čarou. K posílení hlídek měla posloužit i jezdecká eskadrona a cyklistická setnina od 12. divize. Velitel 23. brigády připravoval návrh na zřízení internačního tábora pro uprchlíky a cizí vojáky severovýchodně od Mukačeva, jenž měl fungovat jako pobočka tábora ve Vranově. V krajním případě se uvažovalo dokonce o stažení hlídek z nebezpečné maďarské hranice!²²⁷ Na nejhorší scénář však naštěstí nedošlo.

Zánik polního četnictva

Ačkoliv se na přelomu léta a podzimu 1920 Československem dosud rozlévala vlna sociálního a hospodářského neklidu a k východní hranici se blížila polsko-sovětská fronta, bylo zainteresovaným resortům zřejmé, že polní četnictvo již jen zbytečně odčerpává kádry zejména četnictva v historických zemích. Celkem se jednalo o jednoho důstojníka a 185 četníků.²²⁸

odvezena do severních Čech, ale část útvaru setrvala na Podkarpatské Rusi. Z brigády byly od roku 1920 vytvářeny pracovní oddíly. ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994)*. Praha: X-Egem, 1995, s. 22-23.

224 K této složce podrobněji viz ГАЙ-НИЖНИК, Павло – ФУРМАН, Ігор. Державна жандармерія ЗУНР–ЗО УНР: зародження та інституціалізація (1918 – 1919 рр.). In *Український історичний журнал*, 2021, № 3, с. 51.

225 Štátny archív v Košiciach, fond Spravodajská ústredňa pri Policajnom riaditeľstve v Praha, odbočka v Košiciach – doplnok, kart. 2, sign. Č/10/0, inv. č. 21.

226 NA Praha, fond PMV, sign. 225-188-5, fol. 29; sign. 225-189-4, fol. 40a.

227 NA Praha, fond PMV, sign. 225-175-8, fol. 72 a 72v.

228 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3028/1920.

Definitivně se předpokládalo zrušení polního četnictva v září 1920. Tomu ale zabránily protesty Civilní správy Podkarpatské Rusi, která poukazovala na dosavadní slabost podkarpatoruského zemského četnictva a tamní finanční stráž, jakož i užitečnost jeho podpory policejním kapitanátům,²²⁹ neboť jmenované složky jen s obtížemi zaplňovaly své řady.²³⁰ Roli sehrávala též minimální obsazenost stanic (zejména v oblastech sousedících s Polskem) a údajná nespolehlivost vojska částečně tvořeného místními občany. Civilní správa Podkarpatské Rusi zdůrazňovala efektivní spolupráci polního četnictva s místním zemským vojenským velitelstvím. Z toho pramenila žádost, aby polní četnictvo, které je „výborně vycvičeno a zorganizováno, naprosto spolehlivé a vynakládá všech sil, by povinností svým dostalo“, bylo zachováno. O toto ušetření polního četnictva požádala Civilní správa Podkarpatské Rusi 24. srpna prezidium ministerstva vnitra, „potud, pokud zemské četnictvo a finanční stráž nebudou přiměřeně vybudovány“. O několik dní později, 28. srpna 1920, následovala podobná žádost prezidentu republiky,²³¹ ale Hlavní štáb vyrozuměl Kancelář prezidenta republiky, že „další ponechání polního četnictva odporuje zákonu, neboť polní četnictvo smí býti zřízeno pouze za mobilisace a války“, přičemž se zdůraznilo, že „rozdíl bude pouze v tom, že nyní ona část četnictva v Podkarpatské Rusi a na Slovensku, která podléhá zemským vojenským velitelstvím, bude podřízena zemským četnickým velitelstvím“ a tedy ministerstvu vnitra.²³²

Rozpory ohledně jejich další služby nezůstaly utajeny před řadovými polními četníky, neboť byli 29. září 1920 v Užhorodě svědky hádky při příležitosti přehlídky polních četníků generálním velitelem četnictva Mrázkem, kdy na otázku, zda má někdo nějakou prosbu nebo stížnost, vystoupil Tomáš Švojgr s požadavkem na prodloužení lhůty na likvidaci polního četnictva. Následovala rozmluva generálního velitele četnictva Jana Mrázka, zemského četnického velitele Aloise Jirky, jeho zástupce Otty Bláhy a velitele polních četníků Tomáše Švojgra, která proběhla „nahlas a prudce“, přičemž dodatečně se řešilo, zda se Bláha nedopustil „urážlivého, nešetrného a bezohledného jednání“.²³³

Přes všechny tyto snahy a hádky bylo ve výsledku rozhodnuto prodloužit životnost polního četnictva pouze o jeden měsíc, což v praxi znamenalo, že místo 10. září mělo dojít ke zrušení až 10. října.²³⁴ To se ale stejně nelíbilo užhorodskému zemskému vojenskému velitelství a prosilo, aby část polního četnictva sloužila i nadále při pohraniční kontrole. Ministerstvo vnitra však upozornilo, že tyto úkoly, jakož i část mužstva, převezme jednotně místní zemské četnické velitelství, které se ujme spolupráce s armádou na ostraze hranic.

Podkarpatoruské zemské četnické velitelství zřejmě chtělo využít rozkazu Zemského vojenského velitelství v Užhorodě ponechání mužstva sloužícího na území

229 Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha, fond Kancelář prezidenta republiky, Protokol PR (AKPR Praha, fond KPR, Protokol PR), kart. 2, inv. č. 138, sign. 645; NA Praha, fond PMV, sign. 225-204-2, fol. 36–43; sign. 225-176-2, fol. 15, 18, 21.

230 NA Praha, fond PMV, sign. 225-177-2, fol. 22.

231 NA Praha, fond PMV, sign. 225-204-2, fol. 36–43; sign. 225-176-2, fol. 15, 18, 21.

232 AKPR Praha, fond KPR, Protokol PR, kart. 2, inv. č. 138, sign. 645.

233 Soukromá sbírka Michala Dlouhého, složka Václav Renner.

234 NA Praha, fond PMV, sign. 225-204-2, fol. 36–43; sign. 225-176-2, fol. 15, 18, 21.

Podkarpatské Rusi, zatímco muži konající službu v zemplínské župě měli připadnout bratislavskému zemskému četnickému velitelství,²³⁵ čemuž však ministerstvo vnitra v říjnu 1920 zabránilo s tím, že podkarpatoruskému zemskému četnickému velitelství zůstane jen mužstvo pro pohraniční službu a ostatní vyšle zpět ke kmenovým zemským četnickým velitelstvím.²³⁶ Část mužstva polního četnictva pak opravdu po reorganizaci sloužila k pohraniční kontrole a část byla využita k zesílení již existujících stanic. Rovněž došlo k posílení železniční služby, aby se zabránilo silnému jevu pašování a rozmáhající se maďarské a komunistické agitaci.²³⁷ Ostatní zemská četnická velitelství, zejména pro Čechy a Moravu, se pak samozřejmě těšila na návrat části svého mužstva, neboť i ona musela čelit složité situaci,²³⁸ kdy např. jen v létě 1919 mělo moravské zemské četnické velitelství na Slovensku celou čtvrtinu svého stavu.²³⁹ Navíc na podzim 1920 již bylo zřejmé, že se schyluje k zásadnímu střetu mezi levicí a pravicí uvnitř sociální demokracie, který ovlivní další vývoj celého státu.

Likvidace polního četnictva oznámená k 1. říjnu 1920,²⁴⁰ resp. následně k 10. říjnu 1920, nevyvolala jen spor mezi podkarpatoruským zemským četnickým velitelstvím na jedné a ministerstvem vnitra a ostatními zemskými četnickými velitelství na druhé straně, nýbrž se též rozhořela třenice mezi velitelem polního četnictva Tomášem Švojgrem a zemskými četnickými velitelstvími, která naléhala na co nejrychlejší likvidaci. Podle některých totiž Švojgr likvidaturu protahoval proto, aby „získal času k vyřízení své žádosti podané civilní správě pro Podkarpatskou Rus o místo policejního úředníka.“²⁴¹ Ta však nebyla úspěšná a od 1. listopadu 1920 byl Švojgr povolán ke službě v Domažlicích,²⁴² tedy velmi daleko od podkarpatoruského působíště. Podle jiného pramene byl velitelem polního četnictva v Užhorodě do 1. prosince 1920.²⁴³

Švojgr spisy svého útvaru předal zemskému četnickému velitelství.²⁴⁴ Stalo se tak patrně na zákrok podkarpatoruského zemského četnického velitele Aloise Jirky, jenž podroboval neustávající kritice veškerý podřízený personál, důstojníky nevyjímaje. Švojgr se dostal i do sporu s generálním velitelem četnictva Václavem Řezáčem, který nebyl s to dodržet slib, že četníci odvelení k polní službě v ní stráví jen šest měsíců a tato doba se běžně překračovala, což se stalo námětem různých stížností, žalob a interpelací.²⁴⁵ Je docela možné, že tyto interpelace, které rozhodně nepatřily k vítaným podnětům jak z pohledu resortu, tak generálního velitele, inicioval

235 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 17, Deník ZVV Užhorod od 15. 9. do 31. 12. 1920, Příloha 7.

236 NA Praha, fond MV-SR, kart. 484, sign. 19/2/42, manipulační období 1918 – 1924.

237 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3357/1920.

238 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3728/1920.

239 OTT, Matěj. *Jménem zákona, stůj! Z historie četnictva na Boskovicku*. Boskovice: Muzeum regionu Boskovicka, p. o., 2023, s. 35.

240 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 19, Důvěrný rozkaz č. 26 z 20. října 1920.

241 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3028 a 3174/1920.

242 NA Praha, fond GVČ, kart. 171.

243 NA Praha, fond PMV, kart. 61b, sign. IV/Č/12.

244 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 17, Deník ZVV Užhorod od 15. září do 31. prosince 1920, Příloha 7.

245 GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo (1918 – 1929)*. Praha: Academia, 2019, s. 81-82.

právě Švojgr. Ten se již v prosinci 1918 zúčastnil jednání o založení četnické odborové organizace, což mnohým konzervativním důstojníkům muselo nesmírně vadit.²⁴⁶ Švojgr navíc z vlastních prostředků investoval 1000 korun do začátků časopisu Bezpečnost, který předcházela Četnickému obzoru, jenž stál v ostré opozici vůči oficiální četnické správě, ba generální velitel četnictva Řezáč v únoru 1920 zakázal jakoukoliv podporu tohoto periodika.²⁴⁷

Morálka mužstva nebyla v důsledku dlouhých válečných let jistě plně na výši, což se zejména projevovalo na disciplíně bývalých polních četníků. Zemský četnický velitel Alois Jirka to dával za vinu zvláště Švojgrovi a jeho snaze „státi se u svých podřízených oblíbeným“.²⁴⁸ V této věci doporučoval: „Jen urychleným rozhozením tohoto zvrhlého materiálu může být zjednána radikální náprava.“²⁴⁹ Tento svůj názor podepřel i úpadkem výstrojní kázně, naprosto civilním vystupování a úroveň celého polního četnictva pak doložil na této skutečnosti:

„U polního četnictva byly na všech stanicích a v kanceláři velitele polního četnictva vyvěšeny tabulky s nápisem: – Neračte se rozčilovati. – Jakmile bylo pak mužstvou takové stanice uděleno nějaké poučení, patřili²⁵⁰ polní četníci na tuto tabulku.“²⁵¹

Jirka se domníval, že Švojgr prostě není schopen vést četníky k disciplíně,²⁵² což mimo jiné vedlo ke třenicím mezi polními četníky a vojenskými policisty, kdy se četníkům vůbec nelíbilo, že je vojenští policisté upozornili na nošení nedovoleného

*Polní četníci východní skupiny.
Soukromá sbírka Miloše Bernarta.*

246 K snahám o založení četnické odborové organizace viz KLEČACKÝ, Martin. *Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918 – 1919*. (Diplomová práce). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010, s. 163-170.

247 „Jubilejní.“ In *Četnický obzor*, 1929, č. 9, s. 81-83.

248 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3357/1920.

249 NA Praha, fond MV-SR, kart. 481, sign. 19/1/1/1 a 19/1/44, manipulační období 1918 – 1924; fond GVČ, kart. 48, čj. 2206/1919.

250 Ve smyslu podívali se, dívali se.

251 NA Praha, fond GVČ, kart. 52, čj. 3357/1920.

252 NA Praha, fond MV-SR, kart. 484, sign. 19/2/42, manipulační období 1918 – 1924; kart. 495, sign. 19/74/5, manipulační období 1918 – 1924.

důstojnického řemení, čemuž polní četníci oponovali tvrzením, že to mají povolené od svého velitele,²⁵³ popř. byl polní četník přistižen vojenskými policisty, jak v opilém stavu jel s povozem vysokou rychlostí přes Užhorod.²⁵⁴ Nedostatek řádu a poslušnosti v očích důstojníka jako byl Jirka, jehož nadřízení vysílali na různé posty právě za účelem utužení kázně, byl jistě vážný prohřešek. Nepomohlo ani to, že Švojgr již dříve na počátku roku 1920 informoval o některých závadných úkazech u důstojníků přidělených k četnictvu na výpomoc.²⁵⁵

Naopak zcela rozdílného náhledu na polní četnictvo byl generál Robert Paris, jenž při příležitosti rozpuštění polního četnictva vyjádřil pochvalu, neboť oddíl pod vedením Tomáše Švojgra od června 1919, kdy byl přidělen ke skupině na východním Slovensku, až do rozpuštění konal dle generála své povinnosti při udržování pořádku v zázemí i na hranicích bezvadně, ba „ukázal se vždy jako oddíl elitní, ochotný a spolehlivý ve vykonávání všech těžkých úkolů.“ Paris proto blahopřál „četníkům bývalého oddílu polního četnictva k jejich vzornému chování, které zajisté zachovají i v nové službě.“²⁵⁶ Rozkaz byl publikován i v rámci sbírky rozkazů zemského četnictva.²⁵⁷ Obdobné poděkování vydal i ministr národní obrany veliteli veškerého polního četnictva plukovníku, pozdějšímu generálu četnictva, Janu Mrázkovi a všem důstojníkům a mužstvu polního četnictva „za jejich vzorně a ukázněně konanou těžkou službu jak při bolševickém vpádu v roce 1919 tak i při udržování veřejného pořádku ve vnitrozemí, čímž nemálo přispěli ke konsolidaci poměrů na Slovensku a Podkarpatské Rusi.“

Polní četnictvo ukázalo se za každých okolností jako sbor elitní, prvotřídní, ochotný a spolehlivý.“²⁵⁸

Uznání a díky se dočkal rovněž okresní inspektor II. třídy Jan Janovský, který ve funkci zástupce referenta polního četnictva a účetního důstojníka pro východní Slovensko a Podkarpatskou Rus „osvědčil se výborně [...] svou energií, vytrvalostí, sebezapřením a podporou při organisování polního četnictva. Před nepřítelem působil blahodárně na mužstvo svou chladnokrevností a odhodlaností.“²⁵⁹

Rozdíl mezi nazíráním vojáků a četníků na polní četnictvo patrně tkvěl v tom, že vojáci v první linii si zvykli na určitou frontovou svobodu, kdežto Alois Jirka vedl přeci jen zázemní složku, kde se na disciplínu a kasárenský způsob života hledělo mnohem přísněji a bývalé polní četníky rozprostřel v rámci celého svého velitelství.²⁶⁰

253 VÚA – VHA Praha, fond VPol Užhorod, kart. 42, Kniha 6a, Kniha denních událostí, zápis z 26. 1. 1920.

254 VÚA – VHA Praha, fond VPol Užhorod, kart. 42, Kniha 6a, Kniha denních událostí, zápis z 5. 5. 1920.

255 GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo (1918 – 1929)*. Praha: Academia, 2019, s. 91.

256 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 20, Rozkaz č. 86 z 18. října 1920; NA Praha, fond GVČ, kart. 4, čj. 337dův/1920.

257 DAZO, fond 63, opis 4, d. 89, fol. 50 a 50v.

258 *Věstník čs. ministerstva národní obrany*. Výnosy věcné, část 1, 1921, č. 3, s. 1.

259 VÚA – VHA Praha, fond ZVV Užhorod, kart. 20, Rozkaz č. 16 z 12. března 1920.

260 DAZO, fond 63, opis 4, d. 89, fol. 49 a 49v.

Do sporu o polní četnictvo se zapojil i časopis *Četnický obzor*, který nepřesně tvrdil, že příslušníci polního četnictva nebyli za svoji službu nikým ocenění.²⁶¹ Mnohem závažněji však působila zpráva, že služba u polního četnictva se účastníkům nezapočítávala coby služba v poli, ale jako prostá služba na stanici.²⁶² Jejich velitele Švojgra pak zařadil do plejády dalších nepohodlných četníků, s nimiž potřebovala četnická správa zatočit, ale tato pasáž se stala obětí konfiskace.²⁶³

Se zánikem podkarpatoruského polního četnictva souvisel i článek v časopisu „28. říjen“, jehož číslo z 25. října 1920 přineslo zprávu, že polní četnictvo na Podkarpatské Rusi, jež vzniklo přidělením četníků z Čech, je nespokojeno, neboť po 17 měsících služby chtělo využít výnosu generálního velitele četnictva o tom, že po osmi měsících mají nárok na vystřídání. Dokonce prý pražské zemské četnické velitelství vyslalo na Podkarpatskou Rus nový kontingent, který však tamější zemské četnické velitelství odmítlo převzít a poslalo příchozí četníky zpět. Tato zpráva pochopitelně zaujala Nejvyšší účetní kontrolní úřad, který 23. listopadu požádal Generální velitelství četnictva o vyjádření, popř. o nápravu. Vyjádření četníků bylo okamžité, neboť ještě téhož dne sdělili, že uvedený článek „neodpovídá zcela skutečnosti. Střídání polního četnictva nebylo zastaveno, provádí se pouze tak, aby bezpečnost na státních hranicích tím netrpěla. [...] Polní četnictvo v Podkarpatské Rusi bylo již z 50 % vystřídáno a v dalším střídání se pokračuje.“ Toto konstatování však obsahovalo jen část pravdy a na pozvolném střídání se teprve pracovalo a přes veškerou snahu akci dokončili až v roce 1921! K vystřídání mohlo vždy dojít až po přibytí dalšího kontingentu, resp. zvýšení početního stavu podkarpatoruského četnictva a uklidnění politické situace. Šlo však o to, že Švojgr chtěl naráz vyměnit 125 četníků, což by vedlo asi k pětidenní proluce ve střežení hranic, čemuž užhorodské velitelství zabránilo žádostí o pozastavení střídání a jeho postupného vykonání. Užhorodské zemské četnické velitelství tento Švojgrův tah považovalo za poslední pokus zavděčit se svým bývalým podřízeným, jenž by vedle dočasného otevření hranice vedl i k naprostému administrativnímu chaosu při vyplácení různých přídavků.²⁶⁴ Bývalé polní četníky tak musel v rozkaze chlácholit i Alois Jirka,²⁶⁵ jehož velitelství pak průběžně informovalo o výměně mužstva.²⁶⁶ Ta se zakončila v průběhu roku 1921, kdy ještě v první polovině roku působilo na Podkarpatské Rusi 35 bývalých polních četníků čekajících na vystřídání, kteří byli nasazení u jednotlivých četnických stanic k vlakové kontrole. Samotné vlakové kontrolní stanice v Čopu a Királyháze se zrušily 31. května 1921.²⁶⁷

261 Polní četnictvo. In *Četnický obzor*, 1920, č. 9, s. 70-71.

262 Zkrácení polního četnictva. In *Četnický obzor*, 1921, č. 18, s. 144.

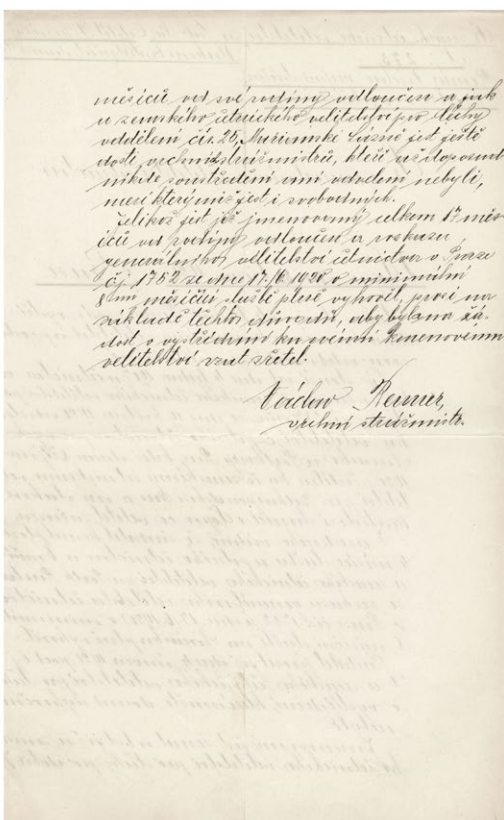
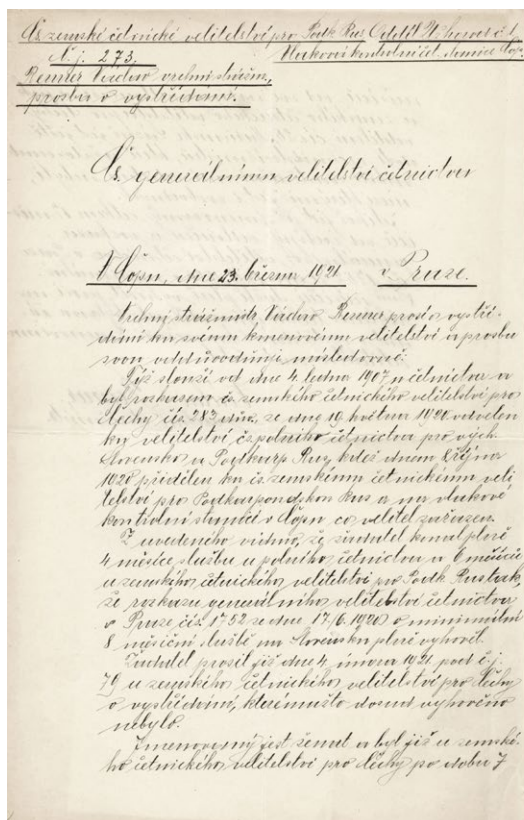
263 *Četnický obzor*, 1918, č. 18, s. 139, konfiskovaný výtisk viz NA Praha, fond PMV, kart. 98, sign. VII/Č/3, manipulační období 1919 – 1924.

264 NA Praha, fond MV-SR, kart. 484, sign. 19/2/42, manipulační období 1918 – 1924; fond GVC, kart. 4, čj. 377dův/1920; kart. 52, čj. 3357 a 3774/1920.

265 DAZO, fond 63, opis 4, d. 89, fol. 54.

266 DAZO, fond 63, opis 4, d. 89, fol. 62–63.

267 NA Praha, fond PMV, sign. 225-29-12, fol. 14.

Žádost vrchního strážmistra II. třídy Václava Rennera, který byl 19. května 1920 odvelen k polnímu četnictvu východní skupiny a 8. října 1920 přidělen jako velitel k vlakové kontrolní stanici v Čopu v rámci podkarpatoruského zemského četnického velitelství, o přesun do domovských Čech, přičemž již předtím v Čechách byl odloučen od své rodiny sedm měsíců. Celkem byl od rodiny odloučen 17 měsíců.
Soukromá sbírka Michala Dlouhého, složka Václav Renner.

Zánikem polního četnictva však kontroverze kolem útvaru neskončily, ba pokračovaly dokonce i v průběhu prosincové generální stávky. Zatímco na Podkarpatské Rusi armáda a četnictvo likvidovaly oněch několik málo ohnisek stávky, které se v této hospodářsky zaostalé oblasti objevily, Alois Jirka využil své dovolené v historických zemích, aby se setkal s generálním velitelem četnictva a aby spolu prodiskutovali některé zásadní problémy, které Jirku trápily. Tradičně se jednalo o lidské zdroje. Podkarpatoruské četnické velitelství v prosinci 1920 požádalo ministerstvo vnitra o vyslání 12 vrchních strážmistrů a 33 četníků, aby nemuselo být použito mužstvo bývalého polního četnictva. Generální velitel četnictva po soukromém rozhovoru s Aloisem Jirkou s tímto požadavkem vyjádřil souhlas, neboť mužstvo polního četnictva dislokované v Užhorodě dosud „bylo částečně neukázněno“ a bylo „v zájmu služby zapotřebí by přišlo co nejdříve zpět“ do již zkonsolidovaných zemí, aby se utužila jeho kázeň a pozvedla mravní úroveň.²⁶⁸

268 NA Praha, fond GVC, kart. 4, kart. čj. 531dův/1920.

Zatímco probíhal proces likvidace stávajícího polního četnictva, tak již v průběhu léta 1920 resort národní obrany ve spolupráci s ministerstvem vnitra řešil sestavení nového polního četnictva pro případ mobilizace, kdy bylo pro 12. divizi požadováno deset mužů do Košic, kam mělo přibýt ještě dalších 50 mužů a jeden důstojník.²⁶⁹ Tyto přípravy se ovšem neobešly bez určitých problémů, kdy se vojenské orgány domnívaly, že během mobilizace jí bude na Podkarpatské Rusi podléhat veškeré četnictvo. Ministerstvo národní obrany proto muselo informovat podřízená velitelství, že do přímé podřízenosti vojska připadne jen polní četnictvo. V pohraničním pásmu pak měla probíhat spolupráce se zemským četnictvem a finanční stráží dle předpisů vzniklých dohodou zainteresovaných resortů.²⁷⁰

V důsledku dlouhodobé nenasyčenosti podkarpatoruského zemského četnického velitelství se např. v rámci mobilizačních plánů pro rok 1921 nepočítalo s tím, že by poskytlo personál pro vytvoření polního četnictva,²⁷¹ nicméně bylo to toto velitelství, které se aktivně zajímalo, jak by polní četníci měli být vybaveni a vystrojeni, neboť došlo k úpravě původního plánu a nakonec stavělo jednoho jízdního a devět polních četníků. Smutné bylo, že to nevědělo ani ministerstvo vnitra a jalo se to ihned zjišťovat.²⁷² Během mobilizace z října 1921 bylo nařízeno, že polní četnictvo obdrží požitky od četnické správy do konce listopadu 1921, přičemž listopadové požitky se již účtovaly na mobilizační úvěr. Pokud by následovali další četníci do pole, tak by dostávali od četnické správy požitky jen za měsíc, kdy odešli. Další požitky již vyplácely vojenské útvary dle armádních předpisů.²⁷³ Během mobilizace proti Maďarsku z podzimu 1921 sice polní četnictvo vzniklo, ale nevykázalo žádnou činnost a tentokrát nebyly ze strany vojenské správy námitky proti jeho rychlému rozpouštění (to se týkalo zejména zálohy polního četnictva u Zemského vojenského velitelství v Bratislavě, zatímco polní četnictvo u divizí a brigád se demobilizovalo dle vydaného demobilizačního rozkazu).²⁷⁴

Je příznačné, že v polovině dubna 1921 uvedl Alois Jirka, že nemůže předat k likvidaci zastaralé rakouské či uherské předpisy k mobilizaci nebo zpravodajskou službu, „jakož i jiné litografované a tištěné výnosy bývalého ministerstva zeměbrany a vojenských velitelství.“²⁷⁵ Po uherské četnictvu totiž nic nezdědil.

V létě 1924 byli k službě u polního četnictva na Podkarpatské Rusi určeni u Zemského vojenského velitelství v Užhorodě škpt. Egon Jeschke a kpt. Josef Drahorád (oba ze Zemského četnického velitelství pro Čechy), kdy Jeschke byl určen na místo předtím předpokládaného důstojníka v hodnosti majora, neboť vysílající pražské zemské četnické velitelství nemělo ve stavu majora, který by již nebyl použit pro nějakou úlohu. Za velitele polního četnictva 12. divize byl vyhlédnut nadporučík výkonný Josef Písk, okresní četnický velitel v Rachově. Dotčení četníci byli o svém

269 NA Praha, fond PMV, sign. 225-295-8, fol. 4a.

270 NA Praha, fond PMV, sign. 225-295-8, fol. 22.

271 NA Praha, fond PMV, sign. 225-295-1, fol. 15v.

272 NA Praha, fond PMV, sign. 225-295-8, fol. 17-18.

273 NA Praha, fond PMV, sign. 225-296-5, fol. 19.

274 NA Praha, fond PMV, sign. 225-295-8, fol. 11 – 13 a 25.

275 NA Praha, fond PMV – státní policie a četnictvo, kart. 1344, sign. VII/P/31, manipulační období 1925 – 1930.

určení vyrozumění důvěrnou cestou spolu s pokynem, „aby si důkladně osvojili všechny předpisy, týkající se polního četnictva a organisace čs. armády.“ Podřízení četníci určení k polní službě se měli soustředit u zemských četnických velitelství, popř. u exponovaného četnického štábního důstojníka, a odeslání na místo určení hromadně pod velením četníka ze skupiny s nejvyšší hodností. Vybraní důstojníci i vrchní strážmistři určení pro polní službu měli umět jezdit na koni a polní četníci určení pro velitelství divizí a záložních brigád zase měli ovládat jízdu na kole. Četnické útvary za odeslaný personál měly od zemských vojenských velitelství obdržet náhradu, která měla alespoň částečně vyhovovat podmínkám kladeným legislativou na četníky, přičemž přednost měli osoby se zkušeností s četnickou službou. Tyto náhrady měly být plně vyzbrojeny a vystrojeny u svých náhradních těles a odejít v šestý mobilizační den běžnými osobními vlaky ze svých výzbrojních stanic pod vedením nejstaršího poddůstojníka na stanoviště zemského četnického velitelství a u něj se hlásit. Nahrazení měli být i odeslaní důstojníci, zejména bývalými četnickými důstojníky. Celkově mělo podkarpatoruské zemské četnické velitelství vyčlenit pro polní četnictvo 10 strážmistrů (z toho dva jízdní, přičemž koně měli získat od jezdecké štábní čtyř velitelství divize; další dva četníci měli umět jezdit na kole, která jim mělo dle potřeby přidělit opět velitelství divize od štábní roty), jednoho vrchního strážmistra a jednoho nižšího poddůstojníka, kteří se měli u 12. pěší divize hlásit čtvrtý mobilizační den. Zemské vojenské velitelství v Užhorodě mělo za tyto muže dodat 12 poddůstojníků šestý mobilizační den, přičemž všichni náhradníci měli pocházet od pěchoty (nejlépe bývalí příslušníci četnictva, jinak poddůstojníky, kteří by vyhovovali podmínkám § 17, bod a, b, e, f, g a h četnického zákona č. 299/1920 Sb. z. a n.), ale dva měli umět jezdit na koni. V roce 1927 došlo ke zvýšení armádního požadavku na celkový počet polních četníků, kdy na podkarpatoruské zemské četnické velitelství přibyl požadavek na dalšího vrchního strážmistra a šest strážmistrů, kteří měli být opět refundováni. Resort vnitra s tímto souhlasil.²⁷⁶

Rovněž i v dalších letech docházelo k průběžnému určování kádrů pro polní četnictvo (např. v roce 1925 byl jako náhradní velitel oddílu polního četnictva u 12. divize určen poručík výkonný Josef Čechák, kterého v roce 1928 nahradil vrchní strážmistr Jan Tkács, který byl aspirantem na výkonného důstojníka a očekávalo se jeho brzké jmenování do důstojnické hodnosti), jakož i ujednání z roku 1928 o zajištění výzbroje a munice ve chvíli, kdy armáda opustila pušky Mannlicher a přešla na systém Mauser, kdy bylo dohodnuto, že polní četníci a náhrady budou na místa určení vysláni bez zbraní a munice, které vyfasují na místě, aby nedocházelo ke komplikacím se zásobováním.²⁷⁷

276 NA Praha, fond PMV – státní policie a četnictvo, kart. 1344, sign. VII/P/31, manipulační období 1925 – 1930.

277 NA Praha, fond PMV – státní policie a četnictvo, kart. 1344, sign. VII/P/31, manipulační období 1925 – 1930.

Závěr

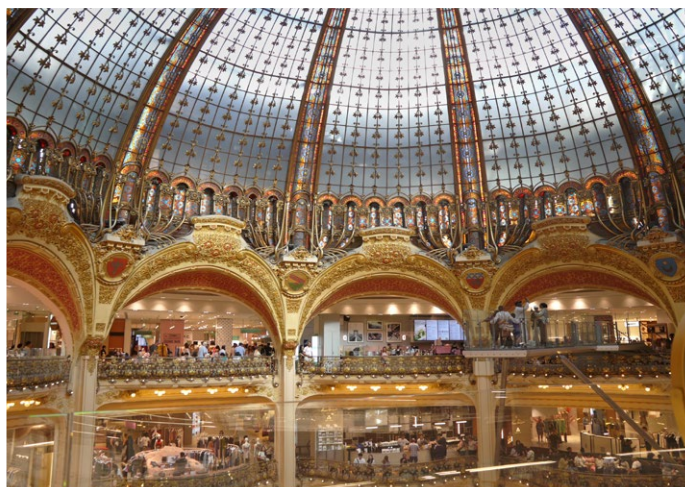
Požadavek na vznik polního četnictva se objevil v době, kdy se s obtížemi budovaná československá armáda dostala do defenzivy vůči agilní maďarské branné moci. Polní četnictvo vznikalo v průběhu bojů a podílelo se nejen na zajišťování zázemí, ale i postupně přejímaného území Podkarpatské Rusi. Zatímco vojenská správa byla s činností polního četnictva velmi spokojená a chtěla jej mít po ruce co nejdříve, tak ministerstvo vnitra, resp. četnická správa, požadovala jeho co nejrychlejší rozpuštění, neboť kladla důraz na vybudování solidního „mírového“ četnického sboru a příslušného velitelství, čemuž válkou uvolněná morálka polního četnictva nevyhovovala. Na tomto rozporu se nijak nepodepisoval fakt, že od vzniku republiky bylo četnictvo vyjmuto z někdejšího úzkého svazku s armádou a včleněno pod ministerstvo vnitra, neboť ve velení četnictva a v důstojnickém sboru se nacházely původní rakousko-uherské kádry. Polní četnictvo odčerpávalo kádry využitelné pro klasickou bezpečnostní službu. Ke zrušení polního četnictva došlo na podzim 1920, tedy ještě před plnou stabilizací československého státu po porážce generální stávky z prosince téhož roku.

O skutečnosti, že armádě se institut polního četnictva osvědčil, dokládá skutečnost, že v první polovině dvacátých let bylo pracováno na modernizaci příslušného služebního předpisu.²⁷⁸

278 Nejhumornější připomínkou bylo, že v novém předpisu se měl nově objevit výraz „jízdní četník“ namísto obstarožního a pro čtenáře 21. století dvojznačného termínu „oježděný četník“. NA Praha, fond PMV, kart. 61c, sign. V/Č/12.

L'UDIA A DOBA

História francúzskej siete 63 obchodných domov Galeries Lafayette po celom svete siaha do roku 1893, keď Théophile Bader a Alphonse Kahn otvorili v 9. parížskom obvode malý obchod s oblečením. V roku 1896 bol rozšírený na päť poschodí s celkovým počtom 96 oddelení. Jeho dominantou je 33 metrov vysoká kupola v byzantskom štýle. Dnes má obchodný dom v Paríži 10 poschodí a je vlajkovou loďou siete. Foto: Jozef Jurčišin

- ◀ *Najstaršie jadro Katedrály sv. Václava v Olomouci je pôvodná románska bazilika z roku 1131, prestavali ju v rokoch 1616 až 1619 a v rokoch 1883 až 1892. Južná veža meria 100,65 m a je tak najvyššou kostolnou vežou na Morave. Foto: Jozef Jurčišin*

„JAŚNIE OŚWIECONA MOŚCIA SERDECZNIE KOCHANA DOBRODZIEJKO”. RELACJE ELŻBIETY SIENIAWSKIEJ Z CÓRKĄ ZOFIĄ MARIĄ

Michał WOJNAROWSKI

Abstract: *„Most Illustrious and Enlightened, My Dearly Beloved Benefactress”: The Relationship between Elżbieta Sieniawska and Her Daughter Zofia Maria.* This article aims to examine the relationship between Elżbieta Sieniawska and her daughter, Zofia Maria Sieniawska. Based on surviving correspondence, the development of this relationship and the mutual influence of both women over the years has been traced. The purpose of the study is also to reassess the prevailing view of Elżbieta Sieniawska’s alleged emotional detachment as a mother. The analysis considers not only the content of the letters but also their form, with particular attention to modes of communication and the language of familial relations. A key aspect of the article is the presentation of the mother’s role in the life of Zofia Maria Sieniawska, as well as the influence she exerted on the formation of her attitudes and life experiences.

Key words: Mother daughter nobel family motherhood.

Macierzyństwo stanowi jedną z najważniejszych wartości życia kobiety. Epoka saska nie jest pod tym względem wyjątkowa. Jednak jak wyglądały relacje między matką a córką przeszło trzysta lat temu? W jaki sposób kształtowały się więzi z potomstwem? Przedmiotem niniejszej pracy jest próba uzyskania odpowiedzi na te pytania. Za przykład oraz przedmiot badań postanowiłem obrać Elżbietę Sieniawską oraz jej jedyną córkę Zofię Marię. Rodzina Sieniawskich była jedną z najpotężniejszych rodzin epoki saskiej, a sama Elżbieta bez wątpienia może poszczycić się tytułem najbardziej wpływowej kobiety, która nigdy nie zasiadała na tronie. Przydomki „Królowa bez korony” czy „Rządząca Oleszycka” nie zostały jej nadane bez przyczyny. Mówimy tutaj o kobiecie stanowiącej swoisty ewenement. Była świetną zarządczynią rozległych dóbr, mecenaską sztuki oraz świetnie wykształconą kobietą. Była czynnie zaangażowana w politykę oraz dworskie intrygi, wykazywała się ogromnym zmysłem oraz pragmatyzmem politycznym „Panu Bogu służ, a Diabłu nie gniewaj bo nie wiesz komu się dostaniesz,” pisała do męża Adama Mikołaja Sieniawskiego.¹ Jako polityczka i zarządczyni była niezwykle mobilną osobą, co warto dodać z większością swoich rządów utrzymywała niemal stały co tygodniowy korespondencyjny kontakt, co nie było standardem wśród magnaterii.

1 E. Sieniawska do A. M Sieniawskiego BCz, sygn. 2514 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726.* Warszawa: 2016, s. 78.

W całym ogromie zajęć, które niewątpliwie pochłaniały ogrom uwagi Kasztelanowej Krakowskiej była ona również matką. Jej jedynym dzieckiem była córka Zofia Maria Sieniawska urodzona 15 kwietnia 1699 roku.² Był to owoc małżeństwa z Adamem Mikołajem Sieniawskim, z którym Elżbieta była w związku małżeńskim od 1687 roku. Zofia miała szczęście urodzić się, jak pisałem wyżej, w niezwykle wpływowej rodzinie. Odebrała najprawdopodobniej świetne wykształcenie, na pewno świetnie знаła język francuski, którego często używała w listach. Jednak był to swoisty standard epoki. Matka była dumna z osiągnięć swojego dziecka, w liście do Marii Kazimierzy pisała, że ta jako już trzyletnia dziewczynka potrafiła mówić po francusku.³ Co warto wspomnieć poziom edukacji dzieci epoki saskiej nie zależała od płci, a od statusu społecznego i ekonomicznego.⁴ Co za tym idzie Zosia jako dziewczynka pobierała lekcje tańca, jej nauczycielami byli d'Unde a po jego śmierci rolę nauczyciela przejął Francuz du Buisson, który służył na dworze Augusta II.⁵ Jednak poza lekcjami tańca czy dworskiej etykiety dziewczynka musiała pobierać inne nauki. Na pewno musiały być to lekcje pisania, czytania oraz nauka języka francuskiego. Zosia zatem jako dziedziczka fortuny Sieniawskich bez wątpienia odebrała świetne wykształcenie. Już jako dziesięcioletka Pisała listy, chociaż matka zwracała uwagę, że idzie jej to wolno.⁶ Owe listy były pełne zapewnień o miłości dziecka do matki oraz troski o jej zdrowie. Zofia często pyta matkę o stan jej zdrowia, bądź jej go życzy „wiadomość o słabym zdrowiu WMM Pani Dobrodziki niezmiernie mię poalternowała, za którego melioracją codzienne Panu Bogu czynię wota, żeby raczył *w najlepszym*⁵³ WMM Panią Dobrodzikę konserwować zdrowiu”.⁷ Tak pisała do matki w czerwcu 1719 roku. Warto zwrócić uwagę na fragment gdzie Zofia pisze, że „melioracją codziennie Panu Bogi czynię wota” – odwołanie do stwórcy, który ma pomóc w chorobie jest powszechnym zabiegiem. Obie Panie praktycznie za każdym razem kiedy będą życzyć sobie zdrowia, czy to profilaktycznie czy doraźnie będą wzywać Boga, aby uchronił przed chorobą, bądź dopomógł w potrzebie. Dlaczego tak się działo? Wiedza medyczna nie stała ówczesnie na zawansowanym poziomie. Co prawda Sieniawscy mieli dostęp do najlepszych lekarzy w kraju, w tym do osobistego lekarza Króla Jana Ludwika Gayera – o czym z resztą dowiadujemy się od samej Zofii w liście z 21 czerwca 1719 roku: „Jam tu w Dzikowie wczoraj stanęła, zasta-

- 2 B. Popiołek, *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996, s. 32.
- 3 B. Popiołek, *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996, s. 32.
- 4 B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II – Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*. Kraków: 2018, s. 256.
- 5 B. Popiołek, *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996, s. 33.
- 6 E. Sieniawska do A.M Sieniawskiego BCz, sygn. 5943 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 258.
- 7 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci, t. III.*, s. 32.

łam J. O. Mśc P[ana] słabego [Adama Mikołaja Sieniawskiego], ale już z łaski Bożej zdrowszy, pomogła mu esencja Gajerowa, którą miał od WMM Pani Dobrodziki.”⁸ W tym wypadku przepisany medykament przyniósł pozytywny skutek, jednak nie możemy mówić, iż był to standard. Sama Zofia miała się o tym brutalnie przekonać kiedy jak to pisała matka „rozchorowała się była na gorączkę wielką, ale ją już opuściła, pojutrze jeszcze lekarstwa weźmie i w poniedziałek pojedziemy. Chevalier i Thwilem ją purgowali, ale gorączkę po tym wielką miała ale żółć z ni[ej] i gębą nawet szła”⁹. Opisywane „purgowanie” to najprawdopodobniej „przeczyszczenie” organizmu poprzez wywoływanie wymiotów. Zabieg nie przyniósł zamierzonych skutków, choroba zatrzymała Zofię na około miesiąc w łóżku. Troska o stan zdrowia córki zaraz po kurtuazyjnych pozdrowieniach takich jak „Zosia do nóg upada” czy „Zosia za nogi ściska” to najczęstszy powód, przez który Elżbieta wspomina o córce w listach do męża. Zosia ogólnie wydaje się być dość chorowitym dzieckiem. Elżbieta często wspomina, że Zosia ma katar, bądź dolega jej coś innego. W korespondencji Elżbiety do męża wzmianki o córce są niezwykle lakoniczne. Jak wspominałem wyżej, bardzo często w post scriptum znajdujemy wzmianki o tym, że „Zosia do nóg upada”, „Zosia nogi całuje” czy też „Zosia w nogi całuje listownie”. W korespondencji między małżonkami wzmianki o Zosi są przez Elżbietę wpłątywane między sprawy polityczne czy gospodarcze. Wynika to moim zdaniem po pierwsze ze standardu epoki, a po drugie z niezwykle aktywnego życia, jakie prowadziła Kasztelanowa krakowska. Zażądanie ogromnymi majątkami pochłaniało niezwykle dużo uwagi oraz czasu Elżbiety. Sprawy polityczne również były czasochłonne. W natłoku innych obowiązków wzmianki o córce często występują tylko w PS. Nie dziwi więc to, że istnieje przekonanie jakoby Elżbieta miała być złą bądź co najmniej nieczułą matką, która przekładała karierę nad macierzyństwo. W kontrze do tego staje Bożena Popiołek, która w swojej książce p. t. „Królowa bez korony” wskazuje, że prawda jest zgoła inna. Na podstawie listów do Marii Kazimiery, Elżbieta była wręcz zafascynowana rolą matki oraz postępami jakie czyni jej dziecko.¹⁰ Zwraca również uwagę, że lakoniczne wzmianki o córce, bądź mało wylewne okazywanie uczuć mogło wynikać z wcześniejszej śmierci matki Elżbiety, która osierociła Elżbietę, kiedy ta miała około 5 lat.¹¹ Należy jednak pamiętać, że pomimo ogromnej mobilności Elżbiety córka spędzała z nią sporo czasu. W korespondencji znajdujemy wzmianki o tym, że córka jest z matką, podróżuje z nią, bądź przez jej zły stan zdrowia nie może jechać z matką

-
- 8 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 32.
 - 9 E. Sieniawska do A.M Sieniawskiego BCz, sygn. 5943 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniziona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 296.
 - 10 Krolo B. Popiołek, *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996, wa bez korony, s. 32.
 - 11 Krolo B. Popiołek, *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996, wa bez korony, s. 32.

do Częstochowy i zostaje w Łubdnicach.¹² Zatem widzimy, że Elżbieta troszczy się o córkę, przejmując się jej zdrowiem oraz dba o jej edukację. Sama Zofia w listach wyraża żal, że nie widuje się z matką od dłuższego czasu. W liście do matki z 18 sierpnia 1724 roku poetycko pisze: „*Nieutulonego żalu mego ekspresja żadna wyrazić nie potrafi, to jednak zważając, że jestem oddalona od WMM Pani Dobrodziki.*” Jest to jeden przykład z wielu. Ogólnie listy Zofii są przepełnione aktami miłości do matki. Oczywiście można podnieść argument, że jest to element charakterystyczny dla kurtuazji epoki. Za kurtuazje bez wątpliwości można uznać podpisy takie jak „*Jaśnie Oświeconej WMM Pani i Dobrodziejki z Serca Kochającą Córką i najniższą sługą*”. Jednak wyznania uczuć w listach, liczne zapytania o zdrowie oraz regularność korespondencji, w mojej opinii, obalają argument o kurtuazji. Przede wszystkim wyznania miłości jak i troska o matkę pisane są często w poetycki i moim zdaniem szczerzy sposób. Zofia często wpłata w nie język francuski – „*qu’ils n’y a point d’expressions assée suffi sante pour le pouvoir depeindre aussi vivement qu’il est tracer dans mon coeur*”^{13, 14}. Jak natomiast o stanie zdrowia Zosi pisała matka? W listach do męża wzmianki o stanie zdrowia córki są bardziej informacyjne. Elżbieta informuje męża, że córka brała leki, bądź po prostu jej stan zdrowia się pogorszył lub polepszył. Jak pisałem, wyżej Elżbieta Sieniawska do męża o córce pisała w bardzo lakoniczny sposób, jednak od mniej więcej w 1709 roku robiła to bardzo regularnie. Osobiście uważam, że był to po prostu styl pisania Kasztelanowej. Z czego on wynikał? Ciężko jednoznacznie orzec. Może wpływ miała wczesna śmierć jej matki Zofii Opalińskiej. Ostatecznie nie jest to jednak argument przeważający za nieczułością, a na pewno nie za brakiem troski o córkę.

Osobną kwestią na linii relacji matki i córki jest zamążpójście Zofii. Młodsza Sieniawska pierwszy raz za męża wyszła w 1724 roku. Jej mężem został wojewoda płocki Stanisław Denhoff, starszy o 26 lat wdowiec.¹⁵ Małżeństwo nie trwało długo, ponieważ po czterech latach małżeństwa Stanisław zmarł. Zofia ewidentnie tęskniła za matką. Świadczą o tym fragmenty korespondencji między paniami zaraz po tym jak Zofia została żoną Stanisława: „*Nieutulonego żalu mego ekspresja żadna wyrazić nie potrafi, to jednak zważając, że jestem oddalona od WMM Pani Dobrodziki*”, „*Żal mój, który żywo czuję z oddalenia się od WMM Pani Dobrodziejki nie dopuszcza mi inszych am-*

-
- 12 E. Sieniawska do A.M Sieniawskiego BCz, sygn. 37339 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 293.
 - 13 qu’ils n’y a point d’expressions assez suffi sante pour le pouvoir depeindre aussi vivement qu’il est tracer dans mon coeur (fr.) – że nie ma wcale dostatecznego słowa, aby móc wyrazić dość żywo to, co jest wypisane w moim sercu.
 - 14 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 45.
 - 15 Kuras K., Maria Zofia Czartoryska (1699 – 1771) <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/maria-zofia-czartoryska-1699-1771> [kod dostępu; 14. 05. 2026]

plifi kować”¹⁶ Zmienia się również nagłówek listu, Zofia od momentu ślubu będzie zaczynać swoje listy sformulowaniem „*Jaśnie Oświecona Mościa Serdecznie Kochana Dobrodziejko*” co prawda nie będzie to regułą jednak przed zamążpójściem Zofia listy do matki najczęściej zaczynała od zwrotu „*Jaśnie Oświecona Mościa Dobrodziejko*” dodanie „*Serdecznie kochana*” pojawia się dopiero po ślubie. Zofia bez wątpienia szukała w matce wsparcia oraz za nią tęskniła. Z korespondencji bije szczery smutek kiedy córka narzeka na to, że matka nie poinformowała jej o stanie zdrowia, bądź kiedy słudzy nie donieśli jej o tym, że jej matka jest w okolicznym kościele Reformatów.

W korespondencji znajdujemy również wspomnienia o prezentach. Pierwsza taka wzmianka pojawia się w liście z 2 listopada 1703 roku. Adam Sieniawski posłał córce w prezencie zausznice, które matka miała jej przekazać. Elżbieta jednak postanowiła, że poczeka na przyjazd męża aby ten mógł wręczyć prezent osobiście.¹⁷ Zausznice były szczególnie popularne w drugiej połowie XVII wieku, a zwyczaj obdarowywania panien nimi utrzymał się do przełomu stuleci. Zausznice były często wykonane z szlachetnych kruszców, głównie ze złota oraz srebra. Zdobione drogocennymi klejnotami podkreślały status materialny właścicielki i stanowiły ważny atrybut oraz element biżuterii.¹⁸ Innymi wspomnianymi prezentami są owoce. W liście z 13 października 1721 roku Zofia dziękuje matce za „frukta” oraz chwali kunszt ogrodnika.¹⁹ Elżbieta posiadała sady, które wchodziły w skład jej rozległych majątków. Owe sady miały raczej za zadanie zaspokoić potrzeby dworu niż przynosić komercyjne zyski. W innym liście Elżbieta pisze do męża, że przekazała jej „Flaszkiem”.²⁰ Ciężko określić czym owy prezent był w rzeczywistości. Najprawdopodobniej były to jakiegoś rodzaju perfumy, jednak przez brak dokładniejszego opisu prezentu ciężko jednoznacznie określić czy na pewno. Bardziej skory do obdarowywania córki prezentami był ojciec. Z korespondencji między małżonkami wynika, że Sieniawski niejako rozpieszczał dziewczynkę,

-
- 16 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 46.
 - 17 E. Sieniawska do A.M Sieniawskiego BCz, sygn. 2514 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 92.
 - 18 Penkała-Jastrzębska A., Wyprawy ślubne szlachcianek w dawnej Rzeczypospolitej <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/wyprawy-slubne-szlachcianek-w-dawnej-rzeczypospolitej> [kod dostępu; 14. 05. 2026]
 - 19 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 35.
 - 20 E. Sieniawska do A. M Sieniawskiego BCz, sygn. 5943 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 217.

a ona sama bardzo często miała podobne zdanie na różne tematy co jej ojciec.²¹ Reasumując, relacje między paniami rozwijała się na przestrzeni lat. I jak wspominałem pomimo tego, że na pierwszy rzut oka Elżbieta może sprawiać wrażenie matki chłodnej i mało zainteresowanej losem córki, jest to nie prawda. Elżbieta Sieniawska była niezwykle zapracowaną kobietą, która bardzo wcześniej utraciła własną matkę. Jednak macierzyństwo było dla niej bez wątpienia niezwykle ważne. Troszczyła się o swoją córkę, zapewniała jej najlepszych nauczycieli aby odebrała jak najlepszą edukację. Córka była dla matki powodem do dumy, o czym świadczą listy do królowej Marii Kazimierzy, w których chwaliła się jej postępami w nauce. Wiele radości przynosiło Elżbiecie oglądanie jak jej córka dorasta. W liście do męża pisała: „Zosia tu jest, do nóg upada, sama biega, a czasem z izby uciecze, co nikt nie postrzeże jako piesek.”²² W chorobie Zosia mogła dzięki matce liczyć na wsparcie najlepszych medyków w kraju. Zatem jej los zdecydowanie nie był jej obojętny. Sama Zofia szczerze kochała matkę. Praktycznie w każdym liście, zwłaszcza po zamążpójściu dopytywała o jej stan zdrowia, podkreślała jak tęskni i jak brakuje jej obecności matki. „To jest największą dla mnie morderką, że jeszcze dotąd jestem oddalona od usług WMM Pani Dobrodziejki.”²³ Innym razem pisała: „Już to powtórną mam tę morderką, że się nie mogę znajdować tam, kiedy mi i moja powinność i wrodzona ciągnie miłość, to jest do nóg WMM Pani Dobrodziejki na ten czas.”²⁴ Owe wyznania można tłumaczyć ponownie kurtuazją epoki. Natomiast warto pamiętać, że jako jedynaczce w dodatku pozostającej w związku małżeńskim z o wiele starszym Stanisławem Denhofem, brakowało matki. Relacja na linii matka – córka kształtowała się do momentu śmierci Elżbiety w 1729 roku. Przywiązanie Elżbiety do córki było niewątpliwie głębsze niż mogłaby to sugerować często lakoniczny wydźwięk korespondencji i stanowią one dość charakterystyczny dla epoki obraz rodzica, który w dodatku jest pochłonięty obowiązkami magnatki. Z kolei sama Zofia była bez wątpienia oddaną i kochającą matkę córką, jej oddanie matce oraz liczne zapewnienia o swojej miłości są o tym najlepszym dowodem.

21 Słaby A. *Ojcostwo w czasach saskich* <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/ojcostwo-w-czasach-saskich> [kod dostępu; 14. 05. 2026]

22 E. Sieniawska do A. M Sieniawskiego BCz, sygn. 2514 za: B. Popiołek, U. Kicińska U., A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016, s. 82.

23 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 77.

24 Z. Denhoffowa do E. Sieniawskiej, BCz, sygn. 2860, za: B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*, t. III., s. 103.

Bibliografia:*Źródła drukowane*

- Popiołek B., Kicińska U., Laszczak-Słaby A. *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom I, z serca kochająca żona i uniżona sługa, Listy Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej do męża Adama Sieniawskiego z lat 1688 – 1726*. Warszawa: 2016.
- Popiołek B., Kicińska U., Laszczak-Słaby A. *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, Tom III jaśnie oświeconej mości księżnej dobrodziejki. Rodzina, przyjaciele i klienci*. Warszawa: 2016.

Opracowania

- Popiołek B., *Kobiety świat w czasach Augusta II – Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*. Kraków: 2018.
- Popiołek B., *Królowa bez korony – Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669 – 1729*. Kraków: 1996.

Netografia

- Kuras K., Maria Zofia Czartoryska (1699 – 1771) <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/maria-zofia-czartoryska-1699-1771> [kod dostępu; 14. 05. 2026]
- Penkała-Jastrzębska A., Wyprawy ślubne szlachcianek w dawnej Rzeczypospolitej <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/wyprawy-slubne-szlachcianek-w-dawnej-rzeczypospolitej> [kod dostępu; 14. 05. 2026]
- Słaby A. *Ojcostwo w czasach saskich* <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/ojcostwo-w-czasach-saskich> [kod dostępu; 14. 05. 2026]

OBRAZ PREŠOVSKÉHO PÔSOBNIA JOZEFA GREGORA TAJOVSKÉHO A HANY GREGOROVEJ NA ZÁKLADE MEMOÁROVÝCH PRAMEŇOV A KOREŠPONDENCIE

Lucia ŠTEFLOVÁ

Abstract: *The Prešov Years of Jozef Gregor Tajovský and Hana Gregorová as Reflected in Memoirs and Correspondence.* The aim of this paper is to describe the activities of Jozef Gregor Tajovský and Hana Gregorová in Prešov between 1910 and 1912. In 1910, they moved to Prešov, where Jozef Gregor Tajovský worked for an affiliate of Tatra Bank. The article analyzes memoir sources consisting of the personal memories of both spouses and their acquaintances, as well as articles published in contemporary newspapers and their correspondence, which illustrates the atmosphere in Prešov a few years before the establishment of the republic. Hana Gregorová's literary career began in Prešov with the translation of Kálmán Mikszáth's novel *St. Peter's Umbrella*. It was in Prešov that she wrote her first collection of short stories, which contain numerous references to the contemporary emancipation efforts of women and an analysis of their social status. During his short stay, Jozef Gregor Tajovský wrote a critical realistic one-act play describing some of the social conditions in eastern Slovakia in the pre-war period. The aim of this article is to present a picture of Prešov in the years 1910–1912 from the perspective of two Slovak intellectuals, Jozef Gregor Tajovský and Hana Gregorová.

Key words: Prešov. Hana Gregorová. Jozef Gregor Tajovský. Memories. The Tatra Bank.

Pôsobenie v každom regióne sa zákonite podpisuje na tvorbe literárne činných osobností. Inak sa v ich dielach zrkadlil pobyt v meste, inak na dedine a obzvlášť v období slovenského literárneho realizmu, pre ktorý je typická, nadnesene povedané, kritická dokumentárnosť. Podobné svedectvo prináša aj pobyt manželov Gregorovcov v Prešove.¹

Manželia Gregorovci prišli do Prešova z Nadlaku, kde Jozef Gregor Tajovský pracoval od roku 1904 až do roku 1910 ako účtovník v pobočke slovenskej Tatra banky.

1 Pobytu manželov Gregorovcov sme sa už venovali aj v štúdiách: ŠTEFLOVÁ, Lucia. Pohľad Gregorovcov na Prešov v rokoch 1910 – 1912. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 172-174; ŠTEFLOVÁ, Lucia. Kultúrno-osvetová činnosť manželov Gregorovcov v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na východné Slovensko. In *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska: (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 124-131 a ŠTEFLOVÁ, Lucia. Šariš v spomienkach Hany Gregorovej. In *Šariš v dobových prameňoch: príspevky k dejinám Šariša v 19. a 20. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 96-105.

Gregorovci sa vzali v roku 1907 a prvé tri roky manželstva prežili práve v Nadlaku. Ako sama Gregorová priznala, kultúrno-osvetová práca po nadlacksých dedinách jej neprinášala naplnenie. Na rozhodnutí opustiť Nadlak sa manželia zhodli, hoci odísť z hmotne zabezpečeného miesta nebolo pre nich ľahké. Hana Gregorová túžila ísť študovať na gymnázium, Tajovský sa chcel venovať písaniu. Každý z nich to však túžil robiť na inom mieste. Kým Gregorová túžila po živote v Prahe, Tajovský väčšmi miloval slovenskú dedinu. A to bol i najväčší problém ich spoločného života. Gregorová opúšťala Nadlak s veľkými očakávaniami, keď nemohla študovať doma, dúfala, že sa jej to podarí teraz, ako manželke spisovateľa a kde inde ako v Prahe. Ako sama trpkó spomínala: „Došli sme až do Budapešti, a naša spásna cesta do sveta – sa skončila...“² Tu sa totiž manželia Gregorovci stretli s hlavným direktorom Tatra Banky Ivanom Daxnerom³ a so švagrom Ivanom Thurzom,⁴ ktorí cestovali v januári roku 1910 so svojím kolegom Milošom Krčmárom do Budapešti. Počas cesty vo vlaku sa im zmienil o tom, že mu švagor Tajovský písal z Nadlaku⁵ o tom, že uvažoval o mieste v prešovskej filiálke, pretože 1. januára 1910 otvorila slovenská Tatra banka filiálku v Prešove.⁶ Bankové miestnosti boli na Trhovom námestí (vtedy Vásártér), najprv na prízemí, potom na poschodí v dome č. 3, dnes už v neexistujúcej budove.⁷ Ivan Thurzo navrhol Tajovskému, aby prijal miesto v novozaloženej Tatra banke v Prešove.

V roku 1910 teda prišli do Prešova, kde J. G. Tajovský dostal miesto v pobočke slovenskej Tatra banky. Po príchode do Prešova Gregorovci nedostali byt a bývali v jednej bankovej miestnosti. Neskôr si našli byt v postrannej ulici, na terajšej Čapajovej v dome č. 9 (vtedy Rét utca).⁸

2 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 135.

3 Ivan Daxner pôsobil ako hlavný riaditeľ Tatra banky v Martine. Viac o tejto osobnosti a jej prepojení s touto finančnou inštitúciou pozri: TOBOLKA, Marek. *Tatra banka (1884 – 1950) a Ivan Daxner (1860 – 1935)*. Nitra: Publica, 2008.

4 Na tieto udalosti si spomínal aj švagor Gregorovcov Ivan Thurzo: THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 77-127.

5 Manželvia Gregorovci prišli do Prešova z Nadlaku, kde Jozef Gregor Tajovský pracoval od roku 1904 až do roku 1910 ako účtovník v pobočke slovenskej Tatra banky. Gregorovci sa vzali v roku 1907 a prvé tri roky manželstva prežili v práve Nadlaku. Švagor Gregorovcov Ivan Thurzo na ich spôsobenie v Nadlaku spomínal takto: „Tajovský a jeho žena urobili všetko možné pre kultúrne napredovanie nadlacksých Slovákov. Či išlo o usporiadanie slovenských divadelných predstavení, či o rozširovanie slovenských časopisov a kníh, či o zbieranie členov pre Muzeálnu slovenskú spoločnosť atď. – vždy ochotne obaja priložili ruky k dielu.“ Bližšie: THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 77.

6 Bližšie: THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 91.

7 LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 179.

8 LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 179.

Gregorovci pochádzali z prostredia výrazne rozvinutejšieho ako Prešov. Hana Gregorová sa narodila v Turčianskom Sv. Martine a tu sa aj spoznala s J. G. Tajovským. Martin na začiatku 20. storočia predstavoval akúsi kultúrnu Mekku na Slovensku. Obaja manželia teda prichádzali do kontaktu so spisovnou slovenčinou. Aj to je jeden z dôvodov, pre ktorý na nich Prešov zapôsobil v negatívnom zmysle slova. Národnobuditeľská činnosť mala v Turčianskom Sv. Martine dlhoročnú tradíciu, rovnako ako predplácanie, a teda pravidelné odoberanie slovenských periodík. V priestore Prešova, v ktorom sa nachádzala prevažne maďarská alebo promaďarsky orientovaná inteligencia, to nebolo častým javom. I to viedlo k opätovnému sklamaniu manželov z tohto prostredia.

Vo svojich spomienkach Hana Gregorová opísala príchod do Prešova takto: „*Náš sen narazil na život, ktorý nás pripútal k smutnému Prešovu v zapadnutom pomadžarčenom kraji, kde bol Tajovský v pravom slova zmysle pionierom. V meste bolo počuť iba maďarčinu, kraj bol chudobný, ľud neuvedomelý, bez vodcov, ešte opustenejší ako v iných slovenských krajoch.*“⁹

Hneď po príchode sa obaja manželia, otrasení situáciou na východe Slovenska, pustili do osvetovej práce. Ich hlavným cieľom bolo pozdvihnúť národné povedomie v pomadžarčenom kraji. Hana Gregorová chodila po okolitých dedinách Prešova s kufrikom kníh, rozdávala ich a rozvíjala osvetovú činnosť zameranú na potrebu vzdelania v materinskom jazyku. Zdôrazňovala dôležitosť čítania slovenských kníh. Túto činnosť však sprevádzali rôzne prejavy nepochopenia až nepriateľstva či už zo strany ľudu alebo samotných úradov. Vo svojich spomienkach Hana Gregorová dané udalosti opísala slovami: „*Úrady, ktorým bolo podozrivé, že žena chodí sama po dedinách, dali ma stopovať žandármi. Zastavili ma v širom poli a otvorili kufrik. [...] Spytovali sa ma, kam idem a čo robím. [...] Netajila som totiž, že rozdávam alebo predávam knižky a časopisy a tým som asi nevzbudzovala dojem, že by som hádam robila niečo zakázané a vlastizradné. [...] Za blúdenia po dedinách sa mi neraz stali podivné príhody. Div že ma nevyhlásili za bosorku. Raz som aj musela zutekať z dediny.*“¹⁰

Hana Gregorová provokovala maďarskú spoločnosť i úrady svojimi návštevami v dedinách, avšak s najväčším nepochopením sa stretla jej návšteva divadelného predstavenia, na ktoré so sebou vzala sedliacku v kroji, čo bolo spoločnosťou považované za urážku stánku umenia.¹¹ Iný prípad zažila, keď pred kostolom v elegantnom klobúku získavala keramiku pre národopisné múzeum. Zažmurkala na ňu stará babka, aby ju nasledovala. Zvedavá Gregorová išla za ňou až do jej chalúpy, kde z odretej maľovanej truhly starenka vytiahla vyšívaný obrus. Gregorová hneď pomyslela na martinské či pražské múzeum a ako vytrhnúť túto jedinečnú pamiatku z páchnucej truhly. Keď sa však spýtala, čo chce za ňu, starenka ju rýchlo schovala, že nie je na predaj, bola to pamiatka na matku. Gregorová vysvetľovala starenke koľko ľudí by ju mohlo v múzeu obdivovať, ona ju však nahnevane vyhnala. Starenkina susedka sa zas Gregorovej bojazlivo pýtala, či to zháňa na čarovanie a kúzla. Zopäla pred ňou ruky a kričala, aby sa z ich dediny pratala, lebo ich do

9 Citované podľa: GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 135-136.

10 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 136-138.

11 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 139.

nešťastia privedie. Gregorová svoje frustrujúce zážitky popísala slovami: „*Bolo mi úzko. Čo tu pomôže požičovať knihy, uvedomovať analfabetov, ktorí veria poverám a kúzlam ako v stredoveku? Stratený čas, stratená energia.*“¹²

Postupom času sa však situácia trochu zmenila a Tajovský sa dokonca stal krsným otcom syna jedného z Prešovčanov, pána Holomana. Sama Gregorová pripustila, že spočiatku chodili ľudia za jej mužom s nedôverou, avšak po dobrých skúsenostiach za ním chodili stále častejšie a častejšie pre dobre mienenú radu. Raz dokonca u nich Tajovský ubytoval chorého gazdu, o ktorého sa rodina nestarala. Dom „*zapáchal stuchlinou, ktorá sa šírila z jeho šiat a kožucha*“. On im však nedovolil vyniesť veci na dvor, dokonca ani vetrať. Gregorová túto situáciu ironicky reflektovala slovami: „*Ja som nemohla byť natoľko obetavá a v duchu som sa spytovala, načo sú nemocnice? Ale nahlas som nedala na sebe znať neochotu, za čo ma Tajovský odmeňoval vdáčnými pohľadmi.*“¹³

Kultúrno-osvetová činnosť Tajovského spočívala najmä v zháňaní predplatiteľov pre slovenské periodiká. Tajovský opísal sklamanie z náboru predplatiteľov v rubrike Besednica týždenníka Šariš: „*Takto sme sa tedy tešili, že týždenne pribudlo 5 – 6 nových predplatiteľov, [...] ostatných zterorizovali spomenutí páni a hneď im dali i podpisovať osvedčenia, že nebudú časopis odoberať. [...] Mnohí potom prichádzali do banky omlúvať sa. I zariadili sme to potom tak, že časopisy chodily na moje meno a ľudia, keď prišli do trhu, vyzdvihovali si ich osobne. Ale to zase upozornilo až župana, takže žiadal policajného kapitána, aby mu zistil: načo mne chodia toľké balíky kníh a časopisov?*“¹⁴ Okrem zháňania predplatiteľov Tajovský navštevoval okolie v šarišskom regióne, skúmal charakter slovenskej dediny,¹⁵ ktorá sa mu stala inšpiráciou v ďalšej tvorbe. Stal sa populárnym medzi jednoduchým ľudom,¹⁶ s ktorým viedol mnohé rozhovory, často mu pomáhal pri práci alebo len tak trávil svoj voľný čas v prítomnosti Šarišanov.¹⁷ Tajovského situácia v Prešove úprimne trápila a neraz pomohol, aby získal predplatiteľa slovenských novín, tak ako to opísal v už spomínaných spomienkach: „*Roľník dal korunku, ostatné sme priložili a už bol predplatok na Slovenský Týždenník, na Národného Hlásnika alebo katol. Ľudové noviny. Ale beda! Sotva dostal taký roľník 2 – 3 čísla, už si ho dal volať*

12 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 137.

13 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 138.

14 TAJOVSKÝ, Jozef, Gregor. Spomienky na Prešov. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2-3.

15 Slovenská dedina bola nosným námetom v literárnej tvorbe oboch manželov. U Tajovského predstavuje dedina východiskový bod jeho tvorby.

16 O tom, že ide o nie celkom samozrejmy vzťah človeka z intelektuálneho prostredia k ľudu svedčí napríklad pôsobenie iného spisovateľa v Šariši pred skoro polstoročím pred Gregorovcami. Od roku 1853 pôsobil v Župčanoch Jonáš Záborský. Taktiež ovplyvnený týmto prostredím napísal prózu *Hlovík medzi vzbúreným ľudom*. Bližšie o tvorbe Jonáša Záborského v štúdií: MARKOVIČ, Pavol. Poetologické parametre prozaických textov Jonáša Záborského. In *Špecifiká kultúrneho a spoločenského vývoja východného Slovenska*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 215.

17 Spomienkami Šarišanov na Tajovského sa zaoberal Ervín Lazar: LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 179-184.

notár, farár, slúžny. [...] Hrozili zničením časného majetku za živa, farár večným zatratením po smrti.“¹⁸

Gregorovci nevnímali národnostnú otázku ani situáciu v Prešove čiernobiely, hovorili dokonca o „priateľstve medzi národmi“. Gregorová spomínala dvoch pokrokových Maďarov, ktorí žili v Prešove, dr. Eduarda Hebelta¹⁹ a dr. Bélu Obála²⁰ a nazývala ich „priekopníkmi tohto priateľstva“.²¹ Tajovský vo svojich *Spomienkach na Prešov* uverejnených v týždenníku *Šariš* opisoval svoje stretnutie s významným východoslovenským spisovateľom Belom Kleinom-Tesnoskalským²² a s pedagógom a hudobným skladateľom Mikulášom Moyzesom.²³

Práve pri stretnutí Tajovského s B. Kleinom-Tesnoskalským sa vo svojom spomienkovom texte pristavil Ivan Thurzo slovami: „Pre charakteristiku exkluzívnej maďarsko-šovinistickej verejnej mienky prešovskej pokladám nanajvýš za potrebné zmieniť sa o prvom stretnutí Tajovského s Belom Kleinom-Tesnoskalským.“²⁴ Belo Klein-Tesnoskalský bol jedným z hlavných úradníkov pozemkovej knihy a Tajovský ako vedúci úradník filiálky Tatra banky bol často v kontakte s pozemkovou knihou prešovského okresného súdu. Tajovský vedel o osobnom styku Tesnoskalského s P. O. Hviezdoslavom počas jeho pobytu v Dolnom Kubíne. Taktiež ho evidoval z čias jeho prispievania do rozličných slovenských časopisov v 70. a 80. rokoch 19. storočia. V roku 1874 dokonca založil Klein-Tesnoskalský s doktorom Jozefom Fr. Strakovičom slovenský mesačník *Dunaj*. Je preto prirodzené, že keď mal Tajovský možnosť, oslovil Kleina-Tesnoskalského po slovensky a predstavil sa mu. Samozrejme, počkal až budú sami. Tesnoskalský však odpovedal ostro po maďarsky: „Klein Bela vagyok (označiac svoju úradnú hodnosť)! Mivel szolgálatok? Rozumie sa, Tajovskému zastal hlas v hrdle a nevedel, čo má napochytne odpovedať.“ Neskôr sa Tajovský dozvedel o jeho členstve v redakcii

18 TAJOVSKÝ, Jozef, Gregor. Spomienky na Prešov. In *Šariš*. roč. 5, 1934, č. 42, s. 2-3.

19 Eduard Hebelt bol vedúcou osobnosťou prešovského intelektuálneho života. Bol profesorom prešovskej Právnickej akadémie a priekopníkom sociologickej metódy v právnych vedách v Uhorsku. Taktiež bol členom Sociálnodemokratickej strany Uhorska. Bližšie: VASÍLOVÁ, Darina. Združenie poslucháčov práva na Právnickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*, 2006, roč. 6, s. 151-152. Práve Eduard Hebelt navštívil Hanu Gregorovú v Turčianskom Sv. Martine a ponúkol jej pomoc v čase, keď musel Tajovský narukovať na ruský front. Túto pomoc bližšie popisuje Ivan Thurzo: THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 96-97.

20 Béla Obál sa narodil v roku 1882 vo Vashídegkúte v Maďarsku. Študoval v Prešove a v Halle. Bol profesorom na prešovskej Teologickej akadémii. Bližšie: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Boris Petrik ed. Bratislava: BoPo, 2001, s. 245.

21 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 139.

22 Bližšie o prepojení Bela Kleina-Tesnoskalského na mesto Prešov v príspevku: FRANKOVÁ, Libuša. Belo Klein-Tesnoskalský a kultúrny život mesta Prešov. In *Dejiny*, 2010, č. 2, s. 118-130.

23 Stretol sa tu však i s ďalšími staršími národovcami – Ľudovítom Thomkom, pokladníkom banky a Jánom Strakom z Košíc, ktorý filiálku v Prešove založil. Bližšie: TAJOVSKÝ, Jozef, Gregor. Spomienky na Prešov. In *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2-3.

24 THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 97.

prešovského „šovinistického maďarského plátku“. Ivan Thurzo túto spomienku uzavrel smutným konštatovaním a veľavravnou otázkou: „Nuž, zo slovenského básnika Tesnoskalského pod vplyvom prešovského maďarsko-šovinistického prostredia stal sa Klein Béla dokonca aj členom redakcie maďarských šovinistických novín. Nebol teda Prešov pre Tajovského ozajstným ‚osím hniezdom‘?“²⁵

Hana Gregorová spomínala aj na dvoch mládencov, ktorých stretli manželia večer po ceste z divadla. Najskôr sa zľakli, či sa im niečo nestane, avšak mládenci ich len rýchlo predišli a ticho po slovensky pozdravili. Boli to dvaja študenti z učiteľského ústavu. Títo mládenci k nim potom za tmy chodili na návštevy, na ulici sa však radšej nikdy nezdravili. Neskôr sa k nim pridali aj slovenskí vojaci. Takéto stretnutia sa nemohli dlho utajiť a keď si raz nahlas v besiedke čítali Sládkoviča, prišli k nim maďarskí žandári. Tajovský si ale bránil svoje právo pozvať si rodákov domov.²⁶

Podobný prípad zaznamenal Ervín Lazar vo svojich *Rozpomienkach Šarišanov na J. G. Tajovského*. Raz v nedeľnom rozhovore Dubinského s Tajovským vyrušil mestský kapitán Halmy. Keď ich zbadal v rušnej debata, vstúpil do záhrady a začal sa ich vypytovať, čo tu robia. Dokonca poradil Dubinskému, aby takéto susedské posedenia radšej nevyhľadával.²⁷

I keď svoj pobyt v Prešove prirovnali Gregorovci k pobytu na spoločenskej púšti,²⁸ v ich tvorbe sa toto prostredie prejavilo ako tvorivý impulz. J. G. Tajovský napísal v Prešove kritickú jednoaktovku *Hriech* (1911), v ktorej prostredníctvom tém emigrácie, alkoholizmu, národnostnej a politickej situácie priblížil spoločensko-politické pomery vo východoslovenskom regióne v predvojnovom období. Nad poľnohospodárstvom východného Slovenska sa zamýšľal v cestopisnej autobiografickej črte *Z Prešova do Ujhelya*. Úroveň národného povedomia Slovákov na východnom Slovensku analyzoval v próze z neskoršieho obdobia *Keď som ja bol v Prešove* (1933). Viazala sa k Prešovu a Šarišu a okrem cenných biografických údajov poskytuje obraz o vtedajšom Prešove a východnom Slovensku.²⁹

Literárne pôsobenie Hany Gregorovej začalo práve v Prešove prekladom románu *Dáždnik sv. Petra* od Kálmána Mikszátha³⁰ a zároveň pracovala na svojom knižnom

25 Citované podľa: THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 97-98.

26 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 140.

27 Bližšie: LAZAR, Ervín. *Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského*. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 182.

28 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 171.

29 FRANKOVÁ, Libuša. K osobnostiam literárneho a spoločensko-osvetového života v Prešove v kontexte prelomových udalostí v roku 1918. In *Annales historici Presoviensis*, roč. 9, 2010, s. 160.

30 Je zaujímavé, že prekladateľskej činnosti Hany Gregorovej sa venovala doposiaľ veľmi malá pozornosť, napriek faktu, že sa ako dvadsaťpäťročná pustila do prekladu takého diela ako bol *Dáždnik sv. Petra*, z čoho jasne vyplýva, že napriek svojmu vzdelaniu musela mať slušné jazykové znalosti.

debute *Ženy* (1912).³¹ Práve osvetová činnosť v Prešove ovplyvnila nazeranie Hany Gregorovej na ženskú otázku. V poviedke *Slečinka a slúžka* autorka veľmi presne opísala zážitok viažuci sa k Prešovu: „*Pre tento cieľ, totiž vzdelanie, navštevujem ľud v našom mestečku. Snažím sa vzbudiť vôľu a chuť k čítaniu, vôbec lásku ku knihám, aby naše ženy i dievčatá neboly vždy viazané k čiernej zemi a vedely sa od nej aj odtrhnúť.*“³² Podobné motívy môžeme nájsť v celej knihe. Okrem toho neskôr krátko pôsobila v redakcii novín *Slovenský východ* s literárnou prílohou *Nedelné čítanie*.³³

Hoci boli manželia Gregorovci rôznych konfesií, práve na východe Slovenska sa angažovali vo veciach evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Jozef Gregor Tajovský sa ako katolík snažil roku 1911, keď sa v Obišovciach uprázdnila farárska stanica v evanjelickom zbore, dosadiť na toto miesto Slováka Fedora Ruppeldta. Pre manželov Gregorovcov bol národný záujem na prvom mieste, dokonca predbiehal i konfesionálne presvedčenie, čo na začiatku 20. storočia bolo viac výnimkou ako pravidlom. O pozitívnom vzťahu Tajovského k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania nesvedčia len spomienky Fedora Ruppeldta, ale i uznanie, ktorého sa mu dostalo od horlivého evanjelika, švagra Ivana Thurza.³⁴

Ervín Lazar si v texte venovanom rozpomienkam Šarišanov na Tajovského kladie otázku, prečo Gregorovci odišli z Prešova po takom krátkom pôsobení. Odpovedí sa ponúka hneď niekoľko. Mohlo to byť kvôli vtedajším pomerom v Šariši alebo kvôli malému platu v banke.³⁵ Počas pobytu Hany Gregorovej v Čechách sa 29. júna 1912 rozhodol J. G. Tajovský definitívne opustiť Prešov. V liste manželke z tohto dňa opisuje celú udalosť, ktorá ho viedla k tomu, aby dal v banke výpoveď. Pravdou však ostáva, že najväčšmi na neho vplývala práve jej neprítomnosť. Tajovský totiž hľadal pre svoju ženu českú spoločníčku cez inzerát. Do Prešova k nim na prázdniny prišla česká učiteľka Marie Dvořáková.³⁶ Hana vtedy ešte väčšmi zatúžila po

31 Debut *Ženy* pobúrili dobovú literárnu kritiku najmä kvôli svojej výbojnej emancipácii. Prekážal jej v prvom rade výber témy a spôsob jej spracovania.

32 GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Bratislava: Novum, 1946, s. 15.

33 Bližšie: BILÝ, Marián. Podiel východoslovenských literárnych periodík medzivojnového obdobia na formovaní literárneho vedomia. In *Nové obzory* 32. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, s. 99.

34 THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 93; RUPPELDT, Fedor. Z rozpomienok na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 242-245.

35 Bližšie: LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 179-184.

36 Marie Dvořáková Tajovskému odpovedala na inzerát, v ktorom hľadal vzdelanú českú spoločníčku pre svoju manželku na letné prázdniny a strávila nejaký čas v Prešove, pričom svoj pobyt opísala takto: „*Prešov, Jméno krásného starožitného města, u nás málo známého. A stálo za poznání se svou zajímavou Kalvarií, krásným a bohatým okolím, obydleným svéráznym lidem, mezi jehož jmény jsem našla mnoho českých. Také v Šarišském Potoku působil kdysi Jan Amos Komenský, což nám tento kraj učinilo ještě bližším a dražším.*“ DVOŘÁKOVÁ, Marie. Jak jsem poznala Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 185.

Prahe, a tak ju Tajovský pustil na niekoľkomesačný pobyt do Čiech. Gregorová si uvedomovala, aký výnimočný bol jej muž, keď mu bol prednejší rozvoj vlastnej ženy, než teplý tanier polievky. Ako je však z ich korešpondencie zrejmé, Tajovský jej neprítomnosť znášal veľmi zle. Často ju nabádal, aby sa už vrátila, avšak kvôli novinárskemu zjazdu svoj odchod z Prahy odkladala. Otvárali sa jej nové možnosti, kontakty. To bol hlavný dôvod, prečo dal Tajovský v prešovskej banke výpoveď a prečo manželke sľúbil život v Prahe, z ktorého však nakoniec zišlo.³⁷

Z tohto obdobia sa zachovala aj hojná korešpondencia manželov, ktorá dokumentuje vzťah manželov v odlúčení. Vo viacerých listoch nachádzame nadšené pasáže Gregorovej, ktorá vo veľkomeste chodila na prednášky, stretávala sa s intelektuálmi a dokonca sama prednášala a o horlivých reakciách na jej vystúpenia podrobne manžela informovala. Samozrejme, Tajovskému sa zdalo, že píše málo a smútok z jej neprítomnosti ho často premáhal. Vyjadril ho aj v jednom z listov slovami: „No prepáč, ako by Ťa tých 5 rokov so mnou už bolo omrzelo a bolo by sa Ti žiadalo trochu vydýchnuť si. V tom bude rozdielnosť našich pováh: Ty si šla vydýchnuť, a ja zase rád sa s Tebou kedykoľvek hoci i zadusím. Ej, nepresne som štylizoval. Nevieť sa vysloviť. Možno chyba mozgu, alebo že ma srdce bolí za tým, čo sa medzi nami stalo, prepadlo, keď si sa nevrátila hneď.“³⁸

Gregorová si na Prešov spomína slovami: „Taký bol život na predvojnovom východnom Slovensku. Keď sme sa rozhodli opustiť ho, hnaní novým nepokojom mladosti, bolo mi nesmierne ľúto, že som po dedinách nevedela pracovať tak nadšene ako Tajovský. On mal právo odchádzať spokojný s vedomím, že sial dobré, zdravé semená, ja nie...“³⁹ Manželia Gregorovci predávali ťažko nadobudnutý majetok, len knihy nechali zabaliť a poslať do Prahy. Plán mali jasný, Tajovský si nájde miesto v Prahe a Gregorová zmaturuje a zapíše sa na filozofiu.⁴⁰ Avšak ich kroky viedli naspäť do Turčianskeho Sv. Martina. Gregorová na to trpkosť spomína slovami: „Márne úsilie, márna túžba! Tajovského Slovensko potrebovalo.“⁴¹ Martin však pre Gregorovú nebol útechou, i keď v ňom žilo omnoho viac známych a priateľov ako v Prešove. Zo štúdia i cestovania zišlo. Gregorová trávila väčšinu času v Turčianskom Sv. Martine pred prvou svetovou vojnou doma so svojou matkou, kým J. G. Tajovský ako tajomník Slovenskej národnej strany cestoval po Slovensku.⁴²

O tom, že na Prešov manželia Gregorovci nezanevrelí a že na neho dokonca i s láskou spomínali okrem iného svedčia Tajovského plány, ktoré si robil tesne pred

37 Pozri: *Listy. Príbeh manželstva Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej*. Bratislava: Archa, 1996, s. 94-96 a GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 174-180.

38 *Listy. Príbeh manželstva Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej*. Bratislava: Archa, 1996, s. 77.

39 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 141.

40 Hana Gregorová už od mladých liet túžila študovať. Keď si vzala Tajovského za manžela dúfala, že vedľa spisovateľa a intelektuála sa jej to i podarí. Vzdelávanie žien bolo i častým motívom jej próz, prednášok a iných verejných vystúpení. Často upozorňovala na potrebu vzdelávania mladých žien a dievčat. Tento apel vychádzal z jej vnútornej túžby, a to študovať a môcť sa vzdelávať.

41 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 141.

42 GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran, 1979, s. 142.

smrťou, o návšteve Prešova. V liste bratovi z 22. apríla 1940 (teda mesiac pred smrťou) sa zmienil, že sa chystá opäť chytať ryby v sekčovskom potoku.⁴³ Dvojročný pobyt v Prešove priniesol Gregorovcom zreálnenie pohľadu na sociálnu, kultúrnu a národnostnú situáciu v Šarišskej stolici, ktorá sa neskôr stala odrazovým mostíkom v ich literárnej koncepcii. Obraz Prešova zo začiatku 20. storočia sa stal neoddeliteľnou súčasťou tvorby manželov Gregorovcov a výrazne ovplyvnil ich pohľad na slovenskú dedinu. Bol to práve Prešov, ktorý nachádzame v toľkých podobách v literárnom debute Hany Gregorovej či prózach jej manžela z predvojnového obdobia.

Zoznam použitej literatúry:

- BILÝ, Marián. Podiel východoslovenských literárnych periodík medzivojnového obdobia na formovaní literárneho vedomia. In *Nové obzory* 32. Zost. Imrich Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, s. 99-109. ISBN 80-85174-72-3.
- BOLEK, Anton. Východné Slovensko v živote a tvorbe Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 813-824.
- BUJNOVÁ, Anna. Spomienky na J. G. Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 132-135.
- DVOŘÁČKOVÁ, Marie. Jak jsem poznala Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 185-189.
- Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Boris PETRÍK, ed. Bratislava: BoPo, 2001. ISBN 80-968671-4-8.
- FRANKOVÁ, Libuša. Belo Klein-Tesnorskalský a kultúrny život mesta Prešov (V kontexte zlomových udalostí roka 1918). In *Dejiny*, 2010, č. 2, s. 118-130. ISSN 1337-0707.
- FRANKOVÁ, Libuša. K osobnostiam literárneho a spoločensko-osvetového života v Prešove v kontexte prelomových udalostí v roku 1918. In *Annales historici Presoviensis*, 2010, roč. 9, s. 158-175. ISSN 1336-7528.
- GREGOROVÁ, Dagmar. *Ani čas nemení*. Bratislava: Smena, 1972.
- GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava: Tatran 1979.
- GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Bratislava: Novum 1946.
- LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 179-184.
- Listy. Príbeh manželstva Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej*. Bratislava: Archa, 1996. ISBN 80-7151-124-6.
- MARKOVIČ, Pavol. Poetologické parametre prozaických textov Jonáša Záborského. In *Špecifiká kultúrneho a spoločenského vývoja východného Slovenska*. Lukáš Makky,

43 LAZAR, Ervín. Rozpomienky Šarišanov na Jozefa Gregora-Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 184.

- Jana Migašová a Štefan Haško, eds. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 214-221. ISBN 978-80-555-0739-2.
- PETRÍK, Vladimír. „Ženy-spisovateľky“. In *Literárny archív* 29-30. Michal Kocák (ed.). Martin: Matica slovenská, 1994, s. 193-198. ISBN 80-7090-283-3.
- ŠTEFLOVÁ, Lucia. Kultúrno-osvetová činnosť manželov Gregorovcov v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na východné Slovensko. In *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska: (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 124-131. ISBN 978-80-555-1208-2. [cit. 10. 8. 2026] Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/FrankovaL2>
- ŠTEFLOVÁ, Lucia. Pohľad Gregorovcov na Prešov v rokoch 1910 – 1912. In *9. študentská vedecká konferencia: zborník plných príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 172-174. ISBN 978-80-555-1064-4. [cit. 10. 8. 2026] Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6>
- ŠTEFLOVÁ, Lucia. Šariš v spomienkach Hany Gregorovej. In *Šariš v dobových prameňoch: príspevky k dejinám Šariša v 19. a 20. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 96-105. ISBN 978-80-555-1764-3.
- TAJOVSKÝ, Jozef, Gregor. Spomienky na Prešov. In *Šariš*, 1934, roč. 5, č. 42, s. 2-3.
- TOBOLKA, Marek. *Tatra banka (1884 – 1950) a Ivan Daxner (1860 – 1935)*. Nitra: Publica 2008. ISBN 978-80-9698-672-9.
- THURZO, Ivan. Ako pozerám na profil Tajovského. In *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 77-127.
- VASILOVÁ, Darina. Združenie poslucháčov práva na Právnickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*, 2006, roč. 6, s. 138-157. ISBN 80-89046-40-1.

ROZHOVORY

Sídlo Európskeho parlamentu v Štrasburgu, kde sa koná 12 mesačných plenárnych zasadnutí, vrátane zasadnutia o rozpočte. Dodatočné plenárne zasadnutia sa konajú v Bruseli. Výbory Európskeho parlamentu zasadaajú v Bruseli. Generálny sekretariát Európskeho parlamentu sídli v Luxemburgu. Foto: Stanislav Kurimai

„MÁM RADA SVOJU PRÁCU“

**Rozhovor so zodpovednou redaktorkou časopisu DEJINY
pri príležitosti jej životného jubilea
Doc. PhDr. Nadeždou Jurčišínovou, PhD.**

Doc. PhDr. Nadežda Jurčišínová, PhD.

Doc. PhDr. Nadežda Jurčišínová, PhD., sa narodila 10. marca 1956 v Trenčíne v rodine dôstojníka československej armády Vasiľa Suváka a Márie, rodenej Suškovej. Základnú deväťročnú školu absolvovala v Bardejove. Začala potom študovať na gymnáziu v Bardejove, ale v druhom ročníku z dôvodu premiestnenia otca za náčelníka Okresnej vojenskej správy do Svidníka, pokračovala v štúdiu na tunajšom gymnáziu, kde v roku 1975 zmaturovala. Vysokoškolské štúdium absolvovala na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika (UPJŠ) v Košiciach v študijnom odbore dejepis – filozofia – občianska náuka v rokoch 1975 až 1980, ktorý skončila na červený diplom a následne jej bol udelený titul PhDr. V roku 2002 obhájila dizertačnú prácu *Československá jednota a jej kultúrno-spoločenské aktivity vo vzťahu k Slovensku (1896 – 1914)* na Historickom ústave SAV v Bratislave v odbore Slovenské dejiny, kde získala titul

Philosophie doctor (PhD.). Habilitačnú prácu s názvom *Československé porady v Luhačoviciach rokoch 1908 – 1913* obhájila na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove v roku 2013. Habilitačná prednáška venovala téme *Problémy česko-slovenskej spolupráce pred prvou svetovou vojnou*.

Jej pedagogická činnosť začala na Pedagogickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach hneď po skončení vysokoškolského štúdia v roku 1980. Po rozdelení pedagogickej fakulty na Pedagogickú fakultu UPJŠ a Fakultu humanitných a prírodných vied (FHPV) UPJŠ (neskôr PU) v roku 1990, pôsobila v pozícii odbornej asistentky na Katedre dejín FHPV. Keď v roku 2005 vznikol na FF PU Inštitút histórie a Katedra dejín FHPV sa stala jeho súčasťou, PhDr. Nadežda Jurčišínová, PhD., prešla v pozícii odbornej asistentky na toto pracovisko, na ktorom sa aj habilitovala.

Internetový portál Databazeknih.cz charakterizuje N. Jurčišínovú ako „slovenskú historičku a vysokoškolskú pedagogičku zameranú na slovenské dejiny, prejavy česko-slovenskej spolupráce od druhej polovice 19. do začiatku 20. storočia s dôrazom na oblasť kultúry a osvety“. Uvedené vedecké zameranie sa v plnej miere odráža v jej pedagogickej činnosti – vedie prednášky a semináre zo slovenských dejín od roku 1780 do roku 1918 i z dejín česko-slovenských vzťahov v rokoch 1848 – 1918. Pravda, nielen tie.

Do portfólia jej prednáškových tém spadajú aj dejiny slovenskej historiografie od veľkomoravského obdobia až po súčasnosť.

No a dôležitá vo vzťahu k jej činnosti na poli propagácie dejín a vôbec slovenskej a zahraničnej historiografie je jej práca hlavnej redaktorky internetového časopisu DEJINY, vydávaného Inštitútom histórie FF PU v Prešove. Funkciu prevzala v roku 2012.

Kalendárny rok 2026 je pre doc. PhDr. Nadeždu Jurčišínovú, PhD., rokom jej životného jubilea a súčasne príležitosťou položiť jej niekoľko otázok. Na začiatok čitateľom prezradím, že si budeme tykať, keďže sa poznáme od študentských čias, keď som ju ako trochu mladší kolega vnímal na rôznych podujatiach poriadaných katedrou dejín, ktorej sme boli študentmi.

Peter Švorc: *Nad'a, ako prezrádza uvedený webový portál Databazeknih.cz, čitateľská – odborná i laická verejnosť? Ťa vníma ako poprednú slovenskú historičku venujúcu sa slovensko-českým vzťahom v 19. a 20. storočí. To je, pravda, dnes, ale aké boli Tvoje cesty, ktoré Ťa dovedli k histórii vôbec a následne aj k histórii česko-slovenských vzťahov?*

Nadežda Jurčišínová: Záujem o históriu u mňa prebudil profesor dejepisu na gymnáziu vo Svidníku Emil Hirjak. Vedel pútavo rozprávať o histórii a neboli to len holé fakty, ale aj zaujímavosti o osobnostiach a udalostiach. Jedným zo závažných faktorov, ktorý ma priviedol k záujmu a skúmaniu vývoja česko-slovenských vzťahov bol odchod nášho mladšieho syna na štúdium do Prahy na Karlovu univerzitu. Podnietilo ma to k tomu, že som sa začala viac zaujímať, ako sa vzťahy medzi Slovákmi a Čechmi vyvíjali, čím boli ovplyvňované, či boli v niečom problematické, ak áno, tak v čom a pod. Konečné rozhodnutie venovať sa tejto téme v rámci vedeckej činnosti padlo po rozhovore v súvislosti s mojou dizertačnou prácou na Historickom ústave SAV, kde mi na základe môjho záujmu o česko-slovenské vzťahy odporúčali venovať sa spolku Československá jednota v Prahe, ktorý bol ustanovený 7. mája 1896. V tom čase to bola pre mňa výzva, keďže sa o tomto spolku málo vedelo a aj učitelia si plietli so spolkom tiež Československá jednota v Prahe, ktorého založenie už v roku 1886 inicioval popredný český slovákofil Rudolf Pokorný. K tomu sa pridružil ešte spolok pod názvom Československá jednota, ktorý nadviazal po roku 1918 na činnosť Československej jednoty. Tak to bol môj prvý krok pri skúmaní tejto témy. Nebolo to jednoduché, keďže archívne materiály ku spolku boli a sú uložené v Literárnom archíve Památníku národného písemníctví v Prahe v dovtedy nespracovanom fonde. V kartónoch boli zmiešané materiály zo všetkých troch spolkov. Tak môj prvý krok bol – prejsť 22 kartónov a roztriediť v nich materiály, ktoré sa viazali k prvej Československej jednote, druhej a napokon k tretej povojnovej, teda Československej jednote. Ale od začiatku ma to zaujalo a bavilo. S mojím výborným a trpezlivým školiteľom PhDr. Milanom Podrimavským, CSc., s ktorým si ma mimochodom zoznámil práve Ty, za čo som Ti veľmi vďačná, som postupne tému spracovala a to do rozsahu dizertačnej práce, ktorá mala skoro 400 strán. Tie sme potom skrátili, s ohľadom na recenzentov o jednu veľkú kapitolu, z ktorej sa napokon zrodila moja habilitačná práca.

Peter Švorc: *Pre štúdium učiteľstva spojeného s dejepisom si sa rozhodla sama, alebo Ťa k nemu, ako sa to často stáva, viedli rodičia?*

Nadežda Jurčišinová: V mojom prípade to neplatí. Záujem o históriu u mňa prebudil, ako som už spomínala, môj profesor dejepisu na gymnáziu vo Svidníku. Otec bol pôvodne učiteľom zemepisu, a tak sme dosť veľa cestovali. S profesorom E. Hirjakom sme sa aj po ukončení gymnázia stretávali, niekedy aj na konferenciách a naše stretnutia boli venované histórii.

Peter Švorc: *O tom, či sa študent úprimne zaujíma o študovaný odbor prezrádza jeho aktivita vo zvolenom odbore napr. v podobe pomocnej vedeckej sily alebo v účasti na študentskej vedeckej činnosti. Ako to bolo v Tvojom prípade?*

Nadežda Jurčišinová: Bola som pomocnou vedeckou silou, ale nie v odbore histórie, ale v oblasti pedagogiky u Dr. Tvrdeho. Práca pri ňom mi pomohla získať vedomosti o evidencii kníh a časopisov do podoby katalógov, študovať odbornú literatúru a vypisovať z nej to podstatné, vedieť vyhľadávať informácie, literatúru aj mimo knižníc a pod. Takže v určitom slova zmysle mi poskytla základné znalosti pre neskoršiu samostatnú vedeckú prácu.

Peter Švorc: *Tvoje bádateľské smerovanie nevedlo hneď k česko-slovenským vzťahom. Aké témy výskumu stáli na začiatku Tvojej vedeckej kariéry?*

Nadežda Jurčišinová: Máš pravdu, prvé moje bádateľské smerovanie bolo upriamené na skúmanie dejín Rusínov či Ukrajincov, keďže obaja moji rodičia aj starí rodičia boli Rusíni. Avšak skoro som pochopila, že na túto tému nie som dostatočne pripravená. Bolo to najmä tým, že vždy sa hovorilo o nich ako o Ukrajincoch, ale oni sa tak necítili. Boli Rusíni. Mama aj otec sa učili v škole po rusky a doma hovorili rusínskym nárečím. Spomínam si, keď za mojou babkou prišla redaktorka Ukrajinského rozhlasu v Prešove a niečo sa jej pýtala, tak jej odpovedala, „divče moje, ja Ťa nerozumiem“. Vlastne jej nie všetko rozumela. Konečné rozhodnutie, že som od tej témy upustila, spôsobila moja pasívna účasť na vedeckom podujatí, kde sa diskutovalo o Rusínoch a Ukrajincoch, odznali tam hádky a ja som odtiaľ odchádzala s pocitom pochybnosti a neujasnenosti v tejto orázke. Nepáčilo sa mi ich označenie Rusín-Ukrajinec. Takže som to vzdala. Iróniou je, že teraz, po rokoch, aj v súvislosti s Tvojím grantovým projektom, som sa začala viac tejto téme venovať, zaujala ma a venovala som sa jej v niekoľkých štúdiách. Takže som potrebovala čas, aby som na tu problematiku dozrela.

Peter Švorc: *Mladý človek rozhodujúci sa pre to-ktoré povolanie, máva zvyčajne aj isté vzory, ktoré ho inšpirujú pre zvolené smerovanie. Boli také aj v tvojom prípade?*

Nadežda Jurčišinová: Po ukončení vysokoškolského štúdia bola trom mojim spolužiakom a mne ponúknutá možnosť zostať pracovať na univerzite, z nich sme boli traja z odboru histórie a to už nebohý prof. PhDr. Michal Otčenáš, CSc., doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., a ja, a v odbore filozofie prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. O práci na katedre ako asistentka som veľa nevedela, až postupne som do nej prenikla. Nebolo to pre mňa ako mladú ženu jednoduché, keďže som mala dve malé deti – synov a manžel bol novinár s neobmedzenou pracovnou dobou. Takže na mojich pleciah bolo

vedenie celej domácnosti a výchova synov. Rada si spomínam na jeden rozhovor so spomínaným spolužiakom Mišom Otčenášom, ktorý, keď sme vstúpili do vozidla MHD a cestovali domov, sa ma spýtal, nad čím momentálne vedecky pracujem. Priznala som sa mu, že rozmýšľam o tom, čo mám v chladničke, čo urobím na večeru, čo mi ešte treba súrne urobiť okrem skontrolovania prípravy chlapcov do školy. O vedeckej práci som začala uvažovať a venovať sa jej až po 21. hodine, a neraz som pracovala v kuse do tretej či štvrtej hodiny rána. Ale to som bola ešte mladá. Aj na dovolenky som vždy išla s knihami a poznámkovým blokom. Počítače ešte neboli.

Peter Švorc: *Ak by si mala spomenúť historika či historičku, ktorí sa stali pre teba vzorom, kto by stál na pomyselnom prvom mieste?*

Nadežda Jurčišinová: Jednoznačne osoba, ktorá mi najviac pomohla vo vedeckom raste, bola a je stále mojim vzorom. Bol to môj školliteľ dizertačnej práce PhDr. Milan Podrimavský, CSc., z Historického ústavu SAV. Úžasný, milý, láskavý, srdečný, trpezlivý človek, ale hlavne odborník v histórii. Stále som obdivovala hĺbku a rozsah jeho vedomostí, prehľad o udalostiach i osobnostiach. Keď som mu spomenula osobnosť, hneď ju vedel zaradiť, či bola málo známa, či neznáma. A keď sa občas stalo, že o nej nevedel, tak vytrvale pátral po všetkých možných zdrojoch, kým niečo nezistil. Naučil ma pedantnosti, zodpovednosti za svoju odbornú prácu, za to, čo napíšem a ako napíšem, že je to moja vizitka a ja sa pod to podpisujem. Priznám sa a nehanbím sa za to, že keď som mala dôležité vystúpenie na vedeckej konferencii, tak som mu niekedy svoje vystúpenie vopred poslala. On si ho pozorne prečítal, vyjadril sa, upozornil ma na nepodstatné záležitosti z hľadiska stručnosti vystúpenia, teda potrebu zostručniť myšlienky, čo bol a ešte aj je môj častý problém. Po jeho odobrení som sa cítila počas vystúpenia oveľa istejšia a suverénna. Naučil ma metodike práce historika a tieto ním získané vedomosti aj ja odovzdávam svojim študentom pri písaní záverečných prác ako školliteľka. Jeho odchod z tohto sveta som ťažko prežívala, opustil ma vtedy veľmi blízky človek môj a manželov priateľ.

Rector of Prešov University prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., congratulating doc. PhDr. Nadežda Jurčišinovej, PhD., on her life jubilee
Foto: Ján Džujko

Peter Švorc: *V závere 90. rokov minulého storočia sa tvoja bádateľská aktivita sústreďovala na východné Slovensko, resp. aj užšie – na Šarišskú župu v 19. storočí. Skúmala si ju ako izolovaný jav, alebo v konfrontácii s pomermi v iných slovenských župách? Ak áno, ako sa ti javil Šariš v celoslovenskom národnom hnutí?*

Nadežda Jurčišinová: Zmenu orientácie od česko-slovenských vzťahov k regionálnym dejinám ovplyvnili naše grantové projekty, boli to najmä Tvoje. Na jednej strane som mala trochu pochybnosti, či to s mojou dôslednosťou zvládnem, zvlášť v súvislosti s archívnymi zdrojmi, ktoré sú z tohto obdobia písané v maďarskom jazyku a ja ho neovládam. Bolo to spočiatku mojím hendikepom. Najviac mi v tomto smere pomohol náš bývalý kolega Tibor Dohnanec, ako aj moja spolužiačka z vysokej školy Ružena Otčenášová a môj už nebohý kamarát Ferdinand Vrábel. Tí mi robili preklady a dôverovala som im, lebo boli historici. Okrem archívnych zdrojov mi boli veľmi nápomocné články z dobovej tlače a odborná literatúra. Vždy som vnímala, aj napriek špecifikám, východné Slovensko a jeho obyvateľov ako súčasť slovenského národa. Nevnímala som ho ako izolovaný jav, ale porovnávala som tunajšie pomery s pomermi na strednom a západnom Slovensku. Myslím si, že ešte stále máme rezervy a bádateľské výzvy na dôslednejšie a hlbšie preniknutie do pomerov v tomto regióne, hlavne v otázkach vzťahov medzi jednotlivými národnosťami žijúcimi v regióne, v otázkach konfesijného života, ale najmä v oblasti každodennosti. Šariš bol a stále je regiónom s bohatou a zaujímavou históriou, môže sa pochváliť množstvom významných osobností a tým nemyslím len Slovákov, ale aj Nemcov, Maďarov, Rusínov a i., má bohatú históriu, okrem iného bol dôležitým a významným centrom vzdelanosti. Na jeho miesto v dejinách poukazujú aj mnohé monografie, štúdie a príspevky rôzneho charakteru kolegov – historikov pôsobiacich v tomto regióne.

Peter Švorc: *Česko-slovenské vzťahy sa pre teba stali nosnou vedeckovýskumnou témou. Je to nepochybne zaujímavá problematika, ale keď si sa nimi začala zaoberať nemala si pocit, že je to téma už výskumne vyťažená?*

Nadežda Jurčišinová: Ten pocit som nemala. Práve naopak, postupne pri práci s archívnym materiálom som si uvedomovala, o čom sa ešte nepísalo, málo vedelo, čo by si zaslúžilo pozornosť historikov, ktoré javy, udalosti, osobnosti. Z tohto hľadiska by som upozornila na cyklus zborníkov Osobnosti slovenskej politiky, ktoré vydáva Vydavateľstvo SAV Veda a pripravuje autorský kolektív pod vedením dnes už bývalého riaditeľa Ústavu politických vied SAV PhDr. Miroslava Pekníka, CSc., ktorého súčasťou som aj ja. V zborníkoch o osobnostiach slovenského národného života sa autori snažia, a myslím, že z veľkej miery úspešne, ponúknuť čitateľovi ucelený, komplexnejší a objektívny pohľad na tú ktorú osobnosť z našich dejín. Áno, aj historiografia je veda, ktorej poznanie sa stále vyvíja, nie je dokončené, nevedie k absolútnej pravde, nie je zavŕšené, ale stále sa obohacuje o nové fakty, ponúka nové a nové poznatky. To zdôrazňujem aj svojim študentom na hodinách historiografie a pomáham si aj článkom od bývalého riaditeľa Historického ústavu SAV PhDr. Dušana Kováča, DrSc., *Či jesto pravda v dejinách?* Absolútna pravda v poznaní histórie nie je, my, historici, sa musíme usilovať písať objektívne, nezaujať, na základe poznatkov získaných z hodnoverných zdrojov.

Peter Švorc: *V posledných rokoch sledujeme tvoju aktivitu pri spracovávaní životopisov viacerých popredných slovenských dejateľov. O ktoré osobnosti ide a čo ťa na tejto práci fascinuje?*

Nadežda Jurčišinová: Priznám sa, baví ma písať o osobnostiach z našich dejín. Odhaľovať a popisovať ich život, prácu, osobné vlastnosti, preniknúť do ich života a konania, ich cítenia a myslenia. V dejinách je ešte dosť osobností, ktoré by si zaslúžili našu pozornosť a to je aj jeden z dôvodov, prečo som sa venovala a venujem osobnostiam pôsobiacim v regióne východného Slovenska a navrhujem ich aj často ako tému pre záverečné práce študentov.

Peter Švorc: *Dôležitou súčasťou tvojho profesionálneho pracovného života ako historika je účasť a vystúpenia na početných vedeckých konferenciách a seminároch domáceho i medzinárodného charakteru. Ktoré z nich vnímaš ako kľúčové jednak v tvojom profesionálnom raste a jednak v zásadnom obohatení nášho poznania minulosti?*

Nadežda Jurčišinová: Podstatná časť konferencií, na ktorých som sa zúčastnila či už doma alebo v zahraničí, ma oslovila stanovením ústrednej problematiky. Keď ma tá oslovila, tak som sa snažila z rôznych zdrojov k nej získať nové a málo známe fakty. Rada pracujem s archívnym materiálom, čo viem, že poznačilo moju vedeckú prácu až príliš dôsledným odvolávaním sa na zdroje, odkiaľ čerpám poznatky. Najradšej mám konferencie venované osobnostiam. Baví ma zisťovať o nich ako konali, prečo, aké boli ich zámery, o čom zmýšľali, aké bolo ich rodinné zázemie a pod. V tejto súvislosti sa musím priznať, že mám rada svoju prácu, rada bádam, ale už nerada vystupujem pred verejnosťou na konferenciách. Vyplýva to z mojej povahy.

Peter Švorc: *V súčasnosti nie je výskum možný, resp. je veľmi ťažký, bez grantového projektu, ktorý finančne pokrýva náklady na cestovné, ubytovanie, kopírovanie archívneho materiálu, na výstupy v podobe referátov, vedeckých štúdií a monografií bádateľa. Ty si pôsobila nielen ako členka, ale aj ako vedúca grantových projektov. O ktoré šlo a s akým ohlasom na ne si sa stretla?*

Nadežda Jurčišinová: Áno, je to tak, keď si súčasťou kolektívu, ktorý má schválený grantový projekt, tak je to v pohode v otázke financovania. Ja som mala to šťastie, že som vždy bola minimálne v jednom grantovom projekte, neraz aj vo dvoch či troch. Žiaľ, pred dvoma rokmi som podala grantový projekt, ale neprešiel. Našťastie teraz od tohto roku som v projekte, ale ešte nemáme financie a tak som si musela hradiť náklady sama. Ale keď chcete a potrebujete dokončiť príspevok či štúdiu, bez solídneho výskumu to nejde aj keď to niečo stojí. Keďže mám rozvrh taký, že nemám možnosť ísť osobne do archívu, tak som si dala skeny archíválií poslať.

Peter Švorc: *Od roku 2012 pôsobíš ako hlavná redaktorka internetového časopisu DEJINY. Podotýkam, že ide o neplatenú činnosť, ale vedeckou obcou u nás i v zahraničí veľmi cenenou. Ale ako ju vnímaš ty?*

Nadežda Jurčišinová: Práca zodpovednej redaktorky, ktorú robím 14 rokov je náročná najmä na čas. Vyžaduje si množstvo korešpondencie či už s autormi príspevkov, s recenzentmi, oslovovanie ľudí a organizácií pri zostavovaní obsahovej náplne jednotlivých čísel. Je to aj veľká zodpovednosť za celkovú úpravu časopisu a najmä

jeho obsahu. Je to neraz na úkor písania mojich príspevkov, na ktoré neraz nemám ani čas, ani energiu pred uzávierkou čísla. Ale teším sa z toho, keď je číslo časopisu zaujímavé, pestré, bohaté na opisované udalosti.

Peter Švorc: *Ďalšou časťou tvojho pôsobenia na Inštitúte histórie je pedagogická činnosť. Nie je to niečo, čo historika len zaťažuje a odvádza od výskumu? Ako je to u teba?*

Nadežda Jurčišinová: Rada učím, najmä študentov, ktorí majú záujem o štúdium a nové vedomosti. Teší ma, keď majú záujem o históriu, pýtajú sa, chcú vedieť viac. Rada s nimi pracujem aj ako školiteľka záverečných prác. Som pedant v tejto oblasti, všetko, čo je v ich prácach si pozorne prečítam, spripomienkujem, odporúčam im ďalšie zdroje a neraz im opravujem aj gramatické či stylistické chyby. Neraz je to na úkor mojej vedeckej práce, ale oni majú prednosť.

Peter Švorc: *Ak by si mala adresovať mladým ľuďom, mladej generácii odkaz, týkajúci sa našej minulosti, jej poznávania a vnímania, čo by to bolo?*

Nadežda Jurčišinová: Nech nezabúdajú, že história je dôležitou súčasťou dedičstva po našich predkoch, nech odovzdávajú svojim študentom a žiakom čo najviac vedomostí a nech ich vedú k tomu, aby sa z histórie poučili a vyhli sa nebezpečným myšlienkam a tendenciám. Pomôžem si obľúbeným výrokom M. T. Cicera „Dejiny sú svedkami času, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti.“

Milá Nad'a, ďakujem Ti za rozhovor pre časopis DEJINY, ktorého si zodpovednou redaktorkou.

S doc. PhDr. Nadeždou Jurčišinovou, PhD., sa zhováral predseda redakčnej rady časopisu Dejiny prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

PREDSTAVUJEME

Alghero sa nachádza v severozápadnej časti talianskeho ostrova Sardínia, na pobreží Stredozemného mora. Je známe svojou zachovanou historickou časťou, opevneným starým mestom a je obľúbenou a významnou turistickou destináciou.

Foto: Nadežda Jurčíšinová

VÝVOJ KNIŽNEJ KULTÚRY A KNIHOVNÍCTVA V BARDEJOVE OD OBDOBIA STREDOVEKU

Zuzana DELEJOVÁ, Ľudovít BILLY

Mesto Bardejov leží na severovýchode Slovenska a jeho história sa prepája s rôznymi kultúrami či národnostnými vplyvmi. Od jeho začiatkov sa v ňom prelínala slovenská kultúra s nemeckou (*hospitibus*-hostia-kolonisti, Sasi), pôvodné obyvateľstvo malo kontakty s obyvateľmi poľského či haličského kráľovstva, s rusínskou, ako aj židovskou kultúrou. Ako súčasť vtedajšieho Uhorského kráľovstva malo tiež významnú úlohu, nakoľko bolo tesne na hraniciach Uhorského a Poľského kráľovstva.

Okresná knižnica Dávida Gutgesela, súčasnosť

Prvé písomné zmienky siahajú do začiatkov 13. storočia, keď cez Bardejov prechádzalo Haličské knieža Danilo so svojou družinou, ale osídlenie Bardejova siaha ešte do hlbšej histórie. Nasledujúca, v poradí druhá písomná zmienka, spojená s históriou Bardejova, je z roku 1247, súvisiaca s existenciou cisterciánskeho kláštora pri Kostole svätého Egídia. Kláštory boli okrem duchovného dedičstva aj zásadnými miestami v oblasti knižnej kultúry. Bardejovskí cisterciáni, ktorí údajne prišli z poľskej Koprzywnice boli z Morimondskej vetvy, ktorá mala na starosti evanjelizáciu *Rusi* – východných oblastí vtedajšej Európy. Títo mníši boli oboznámení s jazykom a kultúrou slovanského obyvateľstva a na druhej strane, kultivovali ich kultúru, zvyky či vzdelanie. Ich kláštory boli miestom, kde sa vyvíjala knižná aktivita prepisovaním nielen liturgických kníh. Boli to žaltáre, misály, ale aj iné knihy týkajúce sa teológie, hagiografie svätcov a snád' aj takých, ktoré sa dotýkali pestovania plodín

alebo zveľaďovania krajiny. Ako vyzeral taký pisár, môžeme vidieť aj v kresbe v inkunábule z roku 1473, ktorá sa nachádza v Šarišskom múzeu v Bardejove. V bardejovskom archíve sa dodnes zachovali nielen indície, ale aj konkrétne zmienky o pôsobení skriptorov a napokon aj tlačiarov pôsobiach v meste Bardejov. Najviac zastúpených informácií o pôsobení kníhtlačiara, kníhtlačiarne a knižnej kultúre v Bardejove sa viaže k trom osobnostiam mesta, a to k iluminátorovi Baltazárovi Blutfogelovi (? – 1516), Dávidovi Gutgeselovi (1540? – 1599) a k Jakubovi Klösovi (starší † 1618, mladší 1601 – 1665). V jednej z inkunábul v Šarišskom múzeu môžeme vidieť aj rukopis Baltazára Blutfogela.

Nezastupiteľné miesto v knižnej kultúre mali aj mnísi augustiniánskeho rádu, ktorí prišli do mesta v 14. storočí a obývali priestor pri kostole, dnešný Kostol sv. Jána Krstiteľa, ktorý podľa dobových prameňov už v roku 1300 stál (...*stabat anno 1300* – Clemens Hutter). Pôsobili v ňom krakovskí mnísi aj pod vedením blahoslaveného Izaiáša Bonera, ktorý zreorganizoval formáciu novicov, založil skriptorium a jemu samému sa pripisuje niekoľko teologických traktátov, medzi inými traktát o *Najsvätejšej Trojici* či komentár k *Sentenciám* Petra Lombarda. Z jeho skriptorskej činnosti sa dodnes, žiaľ, nič nezachovalo, aj keď kláštor vlastnil množstvo rukopisných kníh. Po príchode reformácie a napätým vzťahom sa množstvo z nich stratilo, rozpredalo, zničilo. Augustiniánov nahradili v Bardejove Františkáni, ktorí kláštor prevzali 20. apríla 1671. V bardejovskom kláštore počas pôsobenia Rádu svätého Františka v meste začali zbierať tlačené knihy a na tú dobu kláštorná knižnica disponovala hojným počtom kníh. Vo františkánskej knižnici bolo aj niekoľko manuskriptov – ručne písaných kníh, ktoré mohli prevziať po svojich predchodcoch, tiež zo zrušených kláštorov počas vlády Jozefa II. alebo si ich tu so sebou doniesli. Podľa štatistiky z roku 1885 mala františkánska knižnica v Bardejove 839 zväzkov. Dňa 13. septembra 1919 bol za vládneho komisára novej Československej štátnej univerzity v Bratislave vymenovaný Čech – Ján Emler. Stál pri budovaní Knižnice Univerzity Komenského v Bratislave. Vynakladal obrovskú energiu na jej budovanie, s čím súvisí aj jeho inzerát zverejnený v tlači, kde prejavuje záujem o staré tlače, najmä slovacikálne. Tento inzerát neušiel pozornosti gvardiána bardejovských františkánov Bartolomeja Kocháňa, ktorý mu poslal list 5. mája 1922. V ňom mu ponúka na predaj „*partie starých knih, které by se Vám hodily*“. V roku 1922 sa Ján Emler zúčastnil Zjazdu osvetových pracovníkov v Prešove, čo využil aj na obzretie si ponúkaných kníh spomínaných gvardiánom. Vybral si z nich 156 kusov za 2 400 Kč. Stodesať z nich sa dostalo do Knižnice Univerzity Komenského a zvyšok do knižnice v Prahe. Kamila Fircáko-

Liber Bibliothecæ Bartphanæ.

In Insignia ciuitatis Bartphæ.

NON quia Bartpha geris, felix es, signa coronæ,
 Floribus & gaudes, Angelicisq; choro,
 Ac vtrinq; viros pugnaces, læta canentes,
 Quaternasq; tenes, Pannonis orbis, aquas,
 Sed quod eras diuini seminis Hospita & alitrix
 Dilectumq; vigil seminem Jacob erat.
 Hoc igitur recolas, tua non insignia, folium
 Huic fidas, felix, saluag; semper eris.

*Exlibris mestskej knižnice v Bardejove.
 Bardejov 1596*

vá vo svojom článku spomína kúpu *Českej biblie* z roku 1489 (prvotlač – inkunábula) z františkánskeho kláštora v Bardejove pre Knižnicu Univerzity Komenského na aukcii v Košiciach. Podľa Imricha Kotvana stála 4 200 Kč. (*Knihy františkánov z Bardejova a Stropkova v Univerzitnej knižnici v Bratislave*, 2003). Koľko ďalších kníh a na akých aukciách sa ich ešte predalo, to sa už nedozvieme. V každom prípade tieto počty kníh uchovávaných v meste Bardejov napovedajú nielen o bohatej skriptorskej či knižničnej činnosti v meste, ale aj o vzdelanostnej úrovni obyvateľstva. Medzi knihami sa nachádzajú diela antických autorov, *bohemikálne tlače* – knihy v českom jazyku, *poloniká* – v poľskom jazyku a preklady rôznych zahraničných autorov. Podľa *exlibrisov* sa dá usúdiť, že mnohé knihy sa do Kláštornej knižnice dostali aj darom z pozostalostí miestnych obyvateľov. V knižničnom fonde Šarišského múzea v Bardejove sa tiež nachádzajú knihy pochádzajúce z františkánskeho kláštora. Vo fonde je rukopis z 15. storočia, 11 inkunábul, približne 60 zväzkov tlačí zo 16. storočia a mnoho ďalších kníh domácej i zahraničnej proveniencie. Najstarší rukolapný údaj o skriptorskej činnosti v Bardejove zatiaľ máme z roku 1428, ktorým je iluminovaná stránka prvotlače Baltazárom Blutfogelom. S *odpisovačmi kníh* sa môžeme v archívnych prameňoch stretnúť pri čítaní daňových kníh z 15. storočia. Jedným z veľmi cenných stredovekých rukopisov je aj mestská právna kniha *Summa legum Raimundi* (B. Blutfogel – 15. stor.), ktorá vznikla v Bardejove. O výrobe pergamenu a *pergameníkoch* je hneď niekoľko záznamov, aj keď vznik prvej papierne sa viaže so 17. storočím. Predtým sa papier dovážal spoza kráľovstva. A to veľa napovedá o skriptorskej činnosti v Bardejove.

Dejiny knižnice v Bardejove, jej vznik, potreba a existencia je úzko spätá s dejinami stredovekej knižnice, ktorá má svoje začiatky v knižnici Kostola sv. Egídia v Bardejove. Jej verejný charakter siaha do 15. storočia a darom Juraja Petriho a Baltazára Blutfogela či darovaním pozostalosti po učiteľovi Mikulášovi Erhartovi a neskôr po učiteľovi Gašparovi Seiffridovi sa v 16. storočí podstatne obohatila. Podľa uhorského historika Samuela Ábela bola v roku 1540 táto chrámová knižnica pretvorená na mestskú. Knihy v nej boli opatrené reťazami.

Kultúrny život v Bardejove ovplyvňovali nielen cisterciáni vo svojich počiatkoch v meste, ale neskôr aj škola či divadelné a hudobné zoskupenia, ktoré pôsobili v meste v 15. – 17. storočí. V Bardejove pôsobil básnik a profesor poetiky na krakovskej univerzite Valentín Eck, ako aj jeho žiak Leonard Stöckel, ktorý po štúdiách vo Vratislavi (Wroclaw) a Wittenbergu pôsobil ako rektor bardejovskej školy. Za jeho pôsobenia v škole sa nacvičovali aj divadelné hry, z ktorých jednu z nich napísal aj on sám a ktorá vyšla v roku 1556 aj v tlačenej podobe. Bola to veršovaná hra *Zuzana*. Toto všetko malo pozitívny vplyv na knižnú kultúru v Bardejove. S príchodom reformácie a následne rekatolizácie sa spája rýchlejšia potreba vzniku tlačiarne, čo bolo ovplyvnené aj politickou situáciou. Najviac sa im mohlo dariť práve na *severe kráľovstva*, nakoľko južné časti boli napádané a ohrozované tureckou prítomnosťou v kráľovstve. Zakladateľom prvej bardejovskej tlačiarne v Bardejove bol Dávid Gutgesel. Jej začiatky sa spájajú s rokom 1577 podľa korešpondencie Dávida Gutgesela s radou mesta Košíc (list z 12. septembra 1578), ktorej poslal aj vytlačený kalendár vo svojej tlačiarňi. Práve podľa jeho mena nesie v súčasnosti názov Okresná knižnica Dávida Gutgesela.

Knihovníctvo v období I. Československej republiky (1918 – 1940)

Po vzniku Československej republiky sa postupne vytvárali orgány štátnej správy, medzi ktoré patrilo aj ministerstvo školstva a národnej osvety. Jeho pôsobnosť zahŕňala viaceré oblasti národnej osvety, vzdelávania, školstva a výchovy obyvateľstva. V Bardejove sa začal Knižničný zákon č. 430/1919 Zb. uplatňovať od roku 1925, keď bolo nariadené zriaďovanie obecných knižníc na Slovensku. Dňa 2. mája 1925 sa uskutočnilo ustanovujúce zasadnutie Knižničnej rady mesta Bardejov. Vznik verejnej knižnice úzko súvisel s činnosťou miestneho odboru Matice slovenskej, založeného v roku 1920. Matičná knižnica sa približne v roku 1926 spojila s mestskou verejnou knižnicou. Knižnica sídlila spočiatku v nevyhovujúcich priestoroch mestského domu. Napriek skromným podmienkam sa jej činnosť postupne rozvíjala. Výpožičný čas bol určený trikrát do týždňa a knihy sa požičiavali na dva týždne. Knižnica postupne rozširovala svoj fond aj počet používateľov. Mesto každoročne zvyšovalo finančnú podporu na nákup literatúry a prevádzku knižnice. V 30. rokoch sa opakovane riešila otázka vhodnejších priestorov pre knižnicu, keďže pôvodné miestnosti boli malé a nevyhovujúce. Napriek materiálnym a priestorovým problémom mala knižnica v meste významné postavenie a bola podporovaná mestskou radou. Posledné údaje z roku 1940 uvádzajú, že knižnica vlastnila 1 890 zväzkov kníh, mala 130 registrovaných čitateľov a zaznamenala viac ako 8 000 výpožičiek ročne.

Obnova kultúrneho a knihovníckeho života po roku 1945

Počas druhej svetovej vojny sa v protokolárnej knihe Knižničnej rady mesta Bardejov nenachádzajú žiadne záznamy. Miestnosť knižnice slúžila ako strážnica a množstvo kníh bolo zničených alebo odcudzených. Celkovo chýbalo viac ako 430 kníh a časopisov. Činnosť knižnice bola obnovená až 27. decembra 1945, keď sa zišla nová knižničná rada. Povojnovou revíziou knižnice sa zistilo, že knižnica je vo veľmi zlom stave. Problémom bol nedostatok vhodných priestorov. Opakovane sa objavovali návrhy na zriadenie čítárne a presťahovanie knižnice do lepších podmienok, no mesto zápasilo s finančnými problémami. Napriek tomu sa knižničný fond postupne obnovoval a rozširoval. V roku 1952 na základe Obežníka č. 246 Zb. ob. pre KNV o zriadení okresných a krajských ľudových knižníc, ktorý 30. marca 1951 vydalo povereníctvo informácií a osvety, a následným uznesením pléna ONV začala činnosť Okresná ľudová knižnica v Bardejove. Významný posun nastal v roku 1954, keď sa knižnica presťahovala do väčších priestorov bývalého evanjelického auditória. Získala nové vybavenie, vznikla provizórna čítareň a rozšírili sa služby pre verejnosť. Knižnica organizovala literárne podujatia, spolupracovala so školami, múzeom i kultúrnymi inštitúciami a začala systematicky budovať katalógy a odborné oddelenia. V 50. rokoch sa knižnica postupne rozvíjala po organizačnej aj odbornej stránke. Rozširoval sa knižničný fond, pribúdali pracovníci a zvyšoval sa počet čitateľov. Koncom desaťročia vlastnila knižnica viac ako 14 000 zväzkov kníh a stala sa významným kultúrnym a vzdelávacím centrom regiónu. O tom, že sa okresná knižnica na počiatku svojej činnosti prejavila ako dynamicky sa rozvíjajúca inštitúcia svedčí aj to, že v roku 1954 získala titul Vzorná ľudová knižnica.

Čítareň, 60. a 70. roky

Oddelenie pre deti a mládež, 60. roky

Vývoj knihovníctva v rokoch (1960 – 1970)

Šesťdesiate roky predstavovali obdobie výrazného rozvoja knižnice. Neustále narastal knižničný fond, rozširovali sa služby pre verejnosť a zvyšoval sa počet pracovníkov i čitateľov. V roku 1961 získala okresná knižnica nové priestory so šiestimi miestnosťami na Námestí osloboditeľov č. 16, kde vznikli samostatné oddelenia pre dospelých, deti a mládež, metodickú činnosť a hospodársku správu. Dôležitým krokom bolo aj zriadenie bibliografického oddelenia v roku 1964. Položili sa základy budovania regionálnej bibliografie a zároveň kartotéky, ktorá zhromažďovala a zaznamenávala kultúrny, hospodársky a politický život regiónu. Výrazne sa rozvíjala metodická práca s miestnymi knižnicami a zlepšila sa spolupráca s obcami, ku ktorej prispelo aj získanie služobného motorového vozidla, čo umožnilo pracovníkom poskytnúť účinnú metodickú pomoc aj v najodľahlejších obciach okresu. Po územnej reorganizácii v roku 1968 a vzniku okresu Svidník došlo k zmene rozsahu metodickej pôsobnosti. Okresná knižnica následne metodicky usmerňovala 99 ľudových knižníc v okrese Bardejov. Kolektívne formy práce s knihou sa obohatili o čitateľské konferencie celookresného významu s priamou účasťou spisovateľov. Pre najmenších sa zaviedlo čítanie rozprávok

spojené s premietaním diafilmov. V tomto období sa knižnica stala samostatnou rozpočtovou jednotkou. Knižničný fond aj počet výpožičiek každoročne rástli. V roku 1965 mala knižnica takmer 28 000 zväzkov a viac ako 2 200 čitateľov. Do roku 1970 sa fond rozšíril na viac ako 33 000 zväzkov a počet výpožičiek presiahol 74 000. Rastúcu úroveň knižničnej práce potvrdzovali aj viaceré ocenenia, ktoré získali viaceré miestne ľudové knižnice (Tarnov, Lascov, Marhaň, Porúbka a iné).

Budovanie knižničnej siete a rozvoj služieb (1970 – 1990)

V rokoch 1970 – 1990 činnosť okresnej knižnice vychádzala z *Programu rozvoja jednotnej sústavy knižníc* a riadila sa každoročnými plánmi práce. Knižnica postupne rozširovala svoje služby, zlepšovala odbornú činnosť a rozvíjala spoluprácu s miestnymi knižnicami v okrese. Začiatkom 70. rokov boli priestory knižnice nevyhovujúce, v roku 1974 sa knižnica presťahovala do súčasných priestorov, ale musela sa o nich deliť s *Okresným výborom Socialistického zväzu mládeže (OV SZM)*). Výrazné zlepšenie nastalo po rekonštrukcii budovy v roku 1976. Vznikli nové priestory pre bibliografické, metodické a hudobné oddelenie, ako aj pre doplňovanie a spracovanie knižničných fondov. Počet pracovníkov sa postupne zvyšoval a knižnica dosiahla úplnú profesionalizáciu. Narastajúci počet čitateľov si vyžadoval vytváranie nových pobočiek. Postupne vznikli pobočky pri školách, v Bardejovských Kúpeľoch, na sídliskách i v pričlenených mestských častiach. Rozvíjalo sa aj centrálné doplňovanie knižničných fondov pre knižnice v okrese. Knižničný fond vzrástol z 33 442 zväzkov v roku 1970 na viac ako 109 000 knižničných jednotiek v roku 1991. Výrazne sa rozvíjala práca s čitateľmi. Knižnica organizovala besedy, čitateľské konferencie, výstavy a kultúrno-výchovné podujatia. Veľký záujem verejnosti potvrdil nárast výpožičiek zo 74 010 v roku 1970 na viac ako 223 000 v roku 1991. Obľúbené boli stretnutia so spisovateľmi a regionálnymi autormi.

Dôležitou súčasťou činnosti bola aj bibliografická, dokumentačná a metodická práca. Od roku 1976 sa systematicky spracovávala regionálna tlač a vydávali bibliografie. Bibliografické oddelenie zároveň zhromažďovalo regionálnu literatúru a poskytovalo informačné služby používateľom. Koordinovanou spolupracou knižníc Východoslovenského kraja, hlavne bibliografických pracovísk, sa začalo s vydávaním bibliografických ročníkov pod názvom *Bardejovský okres v tlači* (roky 1976 – 1991). V roku 1986 sa uvoľnili priestory po OV SZM a ich rekonštrukciou sa získali priestory pre bibliografiu, akvizíciu a hudobné oddelenie, ktoré vzniklo v roku 1981 a prácou s hudobnými a zvukovými dokumentmi našlo značný ohlas najmä medzi dospievajúcou mládežou. Koncom 80. rokov bol dobudovaný strediskový systém a pokračovalo sa v centrálnom doplňovaní kníh pre strediskové knižnice.

Transformácia a modernizácia knižnice (1990 – 2001)

Po spoločenských zmenách v roku 1989 sa okresná knižnica musela prispôbiť novým ekonomickým podmienkam. Napriek obmedzenému rozpočtu a prudkému rastu cien kníh sa snažila zachovať úroveň služieb a hľadať nové možnosti financovania. Medzi prvé opatrenia patrila antikvariátny predaj vyradenej literatúry či zriadenie videopožičovne na hudobnom oddelení. Po prekonaní prvých problémov a zorientovaní sa v ekonomickej situácii sa začalo s elektronizáciou knižničných služieb. Zároveň sa začalo s postupnou elektronizáciou knižničných služieb. V roku 1991 sa činnosť knižnice intenzívne prispôbovala novým podmienkam fungovania. Pre nedostatok financií bola zrušená pobočka na sídlisku Družba, no pokračovalo sa v bibliografickej práci a vo vydávaní regionálnych bibliografií. Knižnica začala nakupovať knihy priamo od vydavateľstiev a distribútorov. V nasledujúcich rokoch pokračovala modernizácia a automatizácia služieb. V roku 1992 knižnica zaviedla knižnično-informačný systém LIBRIS a BIBLIS, čím položila základy elek-

Oddelenie pre deti a mládež, 2020

tronického spracovania fondov. Rozširovala sa ponuka služieb, pribúdali kultúrne a vzdelávacie podujatia a knižnica začala úzko spolupracovať s mestským úradom a úradom práce. Metodická činnosť sa zameriavala hlavne na metodicko-konzultačné a inštruktážne služby pre knižnice v rámci okresu. Zrušením centrálného doplňovania knižničných fondov a delimitáciou finančných prostriedkov pod obce sa zaznamenali silné tendencie obecných úradov znižovať finančné prostriedky na nákup literatúry, ba dokonca rušiť knižnice. Rok 1993 priniesol výrazný rozvoj elektroni-

zácie. Väčšina knižnično-informačných procesov už fungovala pomocou výpočtovej techniky, čo umožnilo efektívnejšie vyhľadávanie informácií. Obnovená bola aj pobočka na sídlisku Vinbarg. Knižnica sa aktívne zapájala do projektov podpory detí a mládeže a organizovala viaceré kultúrno-spoločenské podujatia. V roku 1994 bola dokončená elektronizácia všetkých knižničných činností. Zvýšil sa počet čitateľov aj výpožičiek a knižnica sa profilovala ako významné regionálne informačné centrum. Ďalší rozvoj služieb a rozsiahlu rekonštrukciu priestorov priniesol rok 1995.

Knižnica získala novú čítaťňu a študovňu, rozšírila fond o CD-ROM-y a sprístupnila priestory aj zdravotne znevýhodneným návštevníkom bezbariérovým vstupom. Významným krokom bolo aj pripojenie na internet prostredníctvom siete SANET, čím sa verejnosti otvoril prístup k elektronickým informáciám.

Po reorganizácii kultúrnych inštitúcií v roku 1996 knižnica stratila právnu subjektivitu a začala pôsobiť pod názvom Hornošarišská knižnica ako súčasť Hornošarišského kultúrneho centra. Pokračovala však v rozvoji automatizovaných služieb, metodologickej pomoci obecným knižniciam a organizovaní kultúrnych podujatí. Inovatívnym projektom sa stala *Interaktívna knižnica*, ktorý umožňoval vyhľadávanie a rezerváciu kníh z domu prostredníctvom káblovej televízie a telefónu. Od januára 1997 nesie knižnica názov Okresná knižnica Dávida Gutgesela podľa významného bardejovského kníhtlačiara a vydavateľa. V tomto období pokračovala automatizácia služieb, rozširovanie internetových služieb a podpora regionálnych knižníc. Knižnica zároveň sprístupnila zvukové knihy pre nevidiacich a začala vydávať metodický časopis *Bardejovský knihovník*. Významnú úlohu zohrávala aj v kultúrnom živote mesta prostredníctvom podujatí pre deti, mládež a širokú verejnosť. V roku 1998 nadviazala knižnica spoluprácu so Slovenskou knižnicou pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. Vďaka tejto spolupráci sa do jej fondov dostali prvé zvukové knihy určené nevidiacim a slabozrakým používateľom. Služba sa postupne rozširovala a pretrváva dodnes. Ďalší významný medzník predstavoval rok 1999, keď knižnica na základe rozhodnutia Krajského úradu v Prešove opätovne získala právnu subjektivitu. Tento krok vytvoril priaznivejšie podmienky pre jej ďalší odborný a organizačný rozvoj. Začiatkom nového tisícročia pokračovala modernizácia priestorov i služieb. Rekonštrukciou bývalých garáží vznikla prístavba, do ktorej sa presťahovalo oddelenie krásnej literatúry pre dospelých, dovtedy fungujúce v spoločných priestoroch s náučným oddelením. Súčasne bola sprístupnená nová čítaťňa a študovňa a vytvorené priestory pre oddelenie akvizície, bibliografie a metodiky. Rozšírené priestory priniesli návštevníkom väčší komfort a vhodnejšie podmienky na štúdium i kultúrne aktivity.

Knižnica v novom tisícročí (2002 – 2026)

Od 1. apríla 2002 prešla knižnica pod správu Prešovského samosprávneho kraja. V nasledujúcom období sa výrazne rozvíjala informatizácia knižničných služieb. Používateľom bol sprístupnený bezplatný internet a knižnica prešla z modulárneho systému LIBRIS na knižnično-informačný systém VIRTUA, ktorý umožnil zdieľanú katalogizáciu dokumentov. Úspešné získavanie grantov a projektových financií umožnilo ďalší rozvoj inštitúcie. Zo štrukturálnych fondov Európskej únie boli získané prostriedky na rekonštrukciu fasády budovy. Prostredníctvom grantov knižnica zakúpila aj špeciálny počítač s programami JAWS a MAGIC, určený pre nevidiacich a slabozrakých používateľov. Služby požičiavania zvukových kníh sa rozšírili pre držiteľov preukazu ZŤP. V tomto období sa knižnica zároveň stala partnerskou knižnicou parlamentnej knižnice. Významnou súčasťou činnosti sa stali aj komunitné a kultúrno-vzdelávacie aktivity. Nadviazala sa spolupráca s Klubom slovenských turistov, z ktorej vznikol dlhodobý cyklus cestovateľských prednášok. V spolupráci s Gymnáziom Leonarda Stöckela sa organizovali odborné

Čítareň, 2025

semináre o literatúre a realizoval sa cyklus podujatí *Rodáci rodákom*, pripomínajúci významné osobnosti regiónu. Knižnica zároveň vytvorila priestor pre komorné výstavy a postupne sa profilovala aj ako komunitné centrum. Koncom roka 2017 sa v prístavbe knižnice objavila závažná technická porucha, ktorá si vyžiadala rozsiahlu rekonštrukciu. Vďaka finančnej podpore zriaďovateľa sa podarilo odstrániť technické nedostatky a zabezpečiť ďalšie fungovanie priestorov. Rok 2019 priniesol množstvo kultúrnych podujatí, vzdelávacích aktivít i investičných akcií. Knižnica venovala veľkú pozornosť rozvoju čitateľskej gramotnosti detí a mládeže a rozšírila spoluprácu so seniormi prostredníctvom výmenných súborov kníh a tematických prednášok v zariadeniach sociálnych služieb. Významným úspechom bol aj vysoký prírastok knižničného fondu, podporený dotáciami z Fondu na podporu umenia, Prešovského samosprávneho kraja a mesta Bardejov. V tomto roku zároveň prešlo kompletnou rekonštrukciou oddelenie krásnej literatúry pre dospelých. Nasledujúci rok 2020 výrazne ovplyvnila pandémia COVID-19, ktorá zasiahla do fungovania kultúrnych inštitúcií i plánovaných podujatí. Napriek zložitej situácii pokračovala rozsiahla rekonštrukcia priestorov knižnice. Zmodernizované bolo celé druhé nadzemné podlažie vrátane hygienických zariadení, kancelárií, výstavnej miestnosti a spoločných priestorov. Najvýraznejšou premenou prešlo oddelenie pre deti a mládež, kde vznikol moderný priestor vybavený novým mobiliárom, oddychovými zónami a technológiami podporujúcimi tvorivé aktivity vrátane 3D tlače. Modernizácia priestorov išla ruka v ruku s rozširovaním služieb. Knižnica zaviedla nový knižnično-informačný systém DAWINCI, online predregistráciu používateľov

i možnosť bezhotovostných platieb. Významne sa rozšírila ponuka elektronických služieb vrátane sprístupnenia viac než 11 tisíc e-kníh. Počas obdobia sociálnej izolácie sa knižnica aktívne venovala online aktivitám na sociálnych sieťach a organizovala prvé online besedy a podujatia. V roku 2021 pokračovala činnosť knižnice aj napriek pretrvávajúcim pandemickým obmedzeniam. Knižnica sa postupne adaptovala na nové formy poskytovania služieb a upevnila svoje postavenie významného kultúrneho a informačného centra regiónu. Knižnica zároveň rozšírila svoje služby aj smerom k seniorom a vytvorila priestor pre ich aktívne vzdelávanie. Významnou aktivitou v tejto oblasti je *Virtuálna univerzita tretieho veku*, v rámci ktorej knižnica zriadila konzultačné stredisko pre seniorov a ponúka im možnosť štúdia vo virtuálnom programe. Od októbra 2022 bol otvorený pilotný kurz zimného semestra. Garantom študijného programu je Česká zemědělská univerzita v Prahe, konkrétne Provozně-ekonomická fakulta, ktorá zabezpečuje odborný obsah a metodické vedenie štúdia. Okresná knižnica Dávida Gutgesela disponuje knižničným fondom zabezpečeným technológiou RFID, ktorá výrazne zjednodušuje procesy výpožičiek a návratov dokumentov i multimediálnych nosičov a zároveň plní aj bezpečnostnú funkciu ochrany fondu. Súčasťou systému sú pracovné stanice, bezpečnostné brány a od augusta 2023 aj samoobslužná výpožičná stanica SelfCheck 1000, ktorá umožňuje používateľom rýchle a pohodlné samoobslužné vybavenie výpožičiek. Na tieto modernizačné prvky nadväzuje aj vznik SmartLabov, ktoré predstavujú nový typ inteligentných laboratórií v knižniciach. V Okresnej knižnici Dávida Gutgesela bol SmartLab otvorený v roku 2025 ako priestor na podporu kreativity, zážitkového vzdelávania a rozvoj digitálnych aj manuálnych zručností v oblasti STEAM. Prepája moderné technológie s praktickou tvorbou a umožňuje premieňať nápady na reálne výstupy. Návštevníci si tu môžu vyskúšať 3D tlač, sublimačnú tlač, termolis, pyrografiu či základy robotiky a programovania (Micro:bit, mBot, Ozobot, LEGO Education SPIKE Prime). SmartLab je určený najmä žiakom a mládeži, ale aj študentom, tvorcom a širokej verejnosti.

K 31. decembru 2025 mala Okresná knižnica Dávida Gutgesela 4 245 registrovaných používateľov. Počet výpožičiek dosiahol 153 388, pričom knižničný fond tvorilo 74 913 knižničných jednotiek. Celková návštevnosť knižnice predstavovala 44 041 návštevníkov.

Vývoj Okresnej knižnice Dávida Gutgesela v posledných desaťročiach ukazuje jej postupnú premenu z tradičnej okresnej knižnice na moderné kultúrne a informačné centrum regiónu. Rozsiahle investície do rekonštrukcie priestorov, zavádzanie nových technológií, digitalizácia služieb a rozširovanie komunitných aktivít výrazne posilnili jej postavenie v oblasti vzdelávania, kultúry a verejných služieb. Knižnica dnes plní nielen úlohu uchovávania a sprístupňovania knižničného fondu, ale aj dôležitú spoločenskú funkciu – podporuje čitateľskú gramotnosť, celoživotné vzdelávanie a medzigeneračné aktivity. Svojimi službami oslovuje deti, mládež, dospelých aj seniorov a aktívne reaguje na meniace sa potreby používateľov.

Na jej smerovanie a rozvoj mali významný vplyv knihovníci s profesionálnym prístupom aj jednotliví riaditelia knižnice, ktorí ju v rôznych obdobiach odborne a organizačne formovali a podieľali sa na rozvoji jej služieb. Prehľad ich pôsobenia je nasledovný:

- PhDr. Vlasta Graichmanová (1951 – 1963)
- Jozef Popovec (1963 – 1975)
- Peter Baránok (1975 – 1991)
- PhDr. Stanislav Sabol (1991 – 1997)
- PhDr. Vasiľ Gula (1997 – 1999)
- Mgr. Dušan Marcin (1999 – 2002)
- Mgr. Ľudmila Jászayová (2002 – 2018)
- Mgr. Iveta Michalková (2018 – súčasnosť)

Každé z týchto období prispelo k rozvoju knižnice, či už v oblasti budovania fondov, modernizácie služieb, technologického pokroku alebo rozširovania kultúrno-vzdelávacích aktivít. Vďaka ich práci sa knižnica postupne vyprofilovala ako stabilná a moderná inštitúcia, ktorá si zachováva svoje kultúrne poslanie a zároveň reaguje na výzvy digitálnej doby.

Zoznam bibliografických zdrojov:

- REPČÁK, Jozef. Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Bardejove. In *Knižničný zborník I*. Martin: Matica slovenská, 1968.
- SABOL, Stanislav. *Vývoj verejného knihovníctva v okrese Bardejov: publikácia k 40. výročiu vzniku Okresnej knižnice Bardejov*. Bardejov: Okresná knižnica, 1992. 44 s.
- 45 rokov Okresnej knižnice v Bardejove. Bardejov: Okresná knižnica Dávida Gutgesela, 1997. 60 s.
- Kníhtlačiaren Dávida Gutgesela* — REPČÁK, Jozef; FULMEK, Ivan. *Kníhtlačiaren Dávida Gutgesela v Bardejove 1577 – 1599*. Martin: Matica slovenská, 1975.
- Hovoria o nich pramene III — BILLÝ, Ľudovít. *Hovoria o nich pramene III: Bardejovskí rytieri*. Bardejov: Okresná knižnica Dávida Gutgesela, 2022.

PRIPOMÍNÁME

Spiridon Brusina (1845 – 1908) bol vysoko uznávaný chorvátsky zoológ, malakológ a oceánograf zo Zadaru, ktorý pôsobil koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Je pripomínaný pre svoje významné príspevky k morskej biológii a rozsiahly výskum fauny Jadranského mora. Foto: Stanislav Kurimai

PRED 150 ROKMI ZOMREL KOŠICKÝ BISKUP JÁN PERGER¹

Patrik DERFIŇÁK

Biskup Ján Perger

Medzi mimoriadne zaujímavé osobnosti, ktoré sa nie vždy tešia zaslúženej a potrebnej pozornosti, patrí košický biskup Ján Perger, ktorý zomrel presne pred 150 rokmi.² Narodil sa 7. marca 1819 v Čertižnom (dnes okres Humenné), obci nachádzajúcej sa na hornom Zemplíne. I keď išlo o mimoriadne chudobný región, on sám v detstve núdzou netrpel. Jeho otec bol penzionovaný cisársko-kráľovský dôstojník, ktorý ale ďalej pracoval ako úradník tridsiatkovej stanice. Pre syna, ktorý sa už od útleho veku prejavoval ako inteligentné a talentované dieťa, mal teda dostatok prostriedkov, aby mu zabezpečil čo najlepšie vzdelanie. Stredoškolské štúdium absolvoval na gymnáziu v Užhorode. Na tejto škole však začal od šiestej triedy prejavovať zvýšený záujem o kňazské povolanie.

V roku 1836 preto vstúpil do kňazského seminára pri arcibiskupstve v Egeri. Tu úspešne ukončil štúdium filozofie a teológie, pričom patrila k najlepším študentom. Dňa 20. júla 1842 ho arcibiskup Ján Ladislav Pyrkner vysvätil za kňaza. Nasledujúce dva roky pôsobil na svojom prvom mieste v obci Nagykaló ako kaplán. O tom, že si rýchlo dokázal získať rešpekt a popularitu nielen u vidieckeho ľudu, ale aj u vzdelanejších a vyššie postavených vrstiev obyvateľstva svedčí skutočnosť, že ho už krátko po príchode na jeho prvé pôsobisko zvolili za tabulárneho sudcu Szabolcskej stolice. Z tohto miesta sa následne zúčastňoval aj na politickom a spoločenskom živote stolice.

V prvom rade bol však kňazom, ktorý upútal pozornosť veriacich svojimi plamennými kázňami i verejnými prejavmi. Svoje názory už od roku 1841 prezentoval nielen verbálne, ale aj na stránkach odborných, najmä teologických periodík.

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0506/26 *Regionálne ozveny veľkých zmien (Kľúčové udalosti v dejinách východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia a úloha miestnych osobností v nich)*.
- 2 Tomuto košickému biskupovi a jeho pôsobeniu nie je zatiaľ venovaná rozsiahlejšia publikácia, ktorá by ho predstavila komplexnejšie. Z kratších textov, ktoré sa o tejto osobnosti objavili, je možné spomenúť prácu B. Szokolszkého, pripravenú k oslave jubilea založenia a storočnej existencie košického biskupstva. Bližšie: DERFIŇÁK, Patrik. Bertalan Szokolszky, zabudnutý kňaz, historik a politik. In *Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948*. Zost. Martina FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ a Viktor SZABÓ. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2023, s. 108-120.

Na svoj vek disponoval nielen v tomto smere nadpriemernými vedomosťami. To sa jeho nadriadení rozhodli využiť. Od roku 1844 preto začal pôsobiť v egerskom arcibiskupskom seminári ako profesor cirkevného práva a školský dozorca. No na tomto meste zostal iba jeden rok. Oveľa viac ho ako kňaza lákala práca s veriacimi i riešenie praktických úloh, kde by mohol lepšie uplatniť svoj organizačný talent. I preto uvítal možnosť, keď sa vďaka voľbe veriacich ako sotva 26-ročný stal farárom v meste Nyiregyháza.³ Vzhľadom na význam tejto farnosti bolo prekvapujúce, že už ako veľmi mladý dostal dôveru farníkov i svojich nadriadených. A Ján Perger sa ju usiloval nesklamať. Okrem každodennej práce s veriacimi zabezpečil opravu fary i príslušných hospodárskych budov. Ich osadenstvo v tom čase tvorili okrem Jána Pergera aj kaplán Jozef Korenik, gazdiná Agnes Nemesová, želiar starajúci sa o polia a dobytok, služka a jedna sirota, ktorá na fare našla útočisko. V rámci úsilia o skvalitnenie vzdelávania, čo bola jedna z celoživotných priorít Jána Pergera, založil aj školskú základinu, do ktorej sám vložil 6 000 zlatých.⁴

Vysporiadal tiež pomerne zložité vzťahy panujúce medzi mestom a rímskokatolíckou farnosťou. Išlo najmä o nejasnosti z pohľadu rôznych majetkových práv, povinností a vzájomných záväzkov. O týchto záležitostiach vyjednával v období, keď sa okrem iného definitívne a priamo v každodennom živote postupne riešili otázky spojené s rušením poddanstva a vysporiadania vzájomných pozemkových vzťahov. Nielen kvôli dôležitosti funkcie farára v Nyiregyháze, ale najmä pre jeho mnohostranné aktivity sa už krátko po svojom nástupe stal zástupcom a od roku 1852, teda vo veku iba 33 rokov, aj hlavným dekanom Szabolcskej stolice. Nová funkcia prinášala Jánovi Pergerovi nielen ďalšie povinnosti, ale i možnosti a on sa ich aj usiloval naplno využiť. V rámci zverenej oblasti udržiaval medzi kňazmi vzorný poriadok. Pravidelne navštevoval jednotlivé farnosti, kontroloval a v prípade potreby zabezpečoval opravy kostolov či škôl. Značnú pozornosť venoval najmä výstavbe nových a zdokonaľovaniu už existujúcich vzdelávacích inštitúcií. Cisár František Jozef I. ocenil jeho prácu v roku 1858 menovaním za titulárneho opáta z Huncoviec. Nasledujúci rok ho zase egerský arcibiskup Béla Bartakovics menoval za kanonika tamojšej kapituly. Získanie nových titulov a hodností by mnohých viedlo k iste zaslúženému uspokojeniu a zmierneniu pracovného nasadenia. U Jána Pergera ale nič takéto nepripadalo do úvahy. Čoraz viac viditeľné výsledky každodennej práce s veriacimi a kňazmi ho naopak povzbudzovali k ďalšej aktivite. Práce mal pritom vďaka povýšeniu stále viac ako dosť. Ako kanonik dozeral najmä na hospodárske záležitosti kapituly i arcibiskupstva. A keďže pritom pravidelne navštevoval jednotlivé cirkevné majetky, priamo zisťoval prípadné nedostatky. Ak ich objavil, neuspokojil sa, kým neboli odstránené. Problémy pritom často nevyplývali ani tak zo zlého úmyslu, ako skôr z komplikovaného vysporiadania vzťahov medzi cirkvou, sedliakmi, miestnou i štátnou správou. Na ich odstránenie alebo aspoň zmiernenie boli potrebné nielen značné právnické znalosti, ale i diplomatické schopnosti.

3 SZOKOLSZKY, Bertalan. *A százéves kassai püspökség 1804-1904*. Kassa: Vitéz A. Ut. Kassa Nyomása, 1904, s. 113-114.

4 *Pro memoria. Nyiregyházi összeírások 1752-1850. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványa II. Közlemények 29.* Szerkesztette Kujbusné Mecsei Éva. Nyiregyháza: Szabolcs – Szatmár – Bereg Önkormányzat Levéltára, 2003, s. 265.

Ani v novej funkcii kanonika však stúpajúca pracovná zapaľenosť nezobrala Jánovi Pergerovi chuť a snahu prezentovať svoje názory. Vystupoval na rôznych fórach, kázal a prispieval do rôznych periodík, nielen teologických, ale i politických a spoločenských.⁵ Ako blízky spolupracovník arcibiskupa Bélu Bartakovicsa sa tešil značnej dôvere najvyšších uhorských cirkevných predstaviteľov. Podieľal sa tiež na príprave jeho „zlatej omše“ a vydaní pamätnice pri tejto príležitosti. Postupne si získal dobré kontakty aj medzi predstaviteľmi politického a spoločenského života v Uhorsku. Vďaka intenzívnej publicistickej činnosti sa jeho meno dostalo aj do pozornosti verejnosti. I preto sa, aj vzhľadom na pomerne nízky vek, dalo očakávať, že cirkevná kariéra Jána Pergera bude ďalej pokračovať.

Ján Perger bol kanonikom egerskej kapituly osem rokov, keď v lete roku 1867 zomrel už dlhší čas vážne chorý košický biskup Ignác Fábry. Medzi možnými kandidátmi na túto funkciu sa celkom prirodzene objavilo aj jeho meno. Rozhodnutie ale nebolo jednoduchou záležitosťou. A tak, kým na základe rozhodnutia košickej kapituly dočasne spravoval biskupstvo kanonik a veľkoprepošť Jozef Árossy, riešila sa otázka definitívneho obsadenia tohto úradu. V zložitých pomeroch, keď krajina prechádzala krízou po prehratých vojnách a zmenami vyplývajúcimi z rakúsko-uhorského vyrovnania, vymenoval cisár František Jozef I. nakoniec za košického biskupa práve Jána Pergera. Stalo sa tak na oficiálny návrh egerského arcibiskupa Bélu Bartakovica. Rozhodnutie panovníka 13. marca 1868 schválil aj pápež. Na základe týchto dokumentov mohol egerský arcibiskup, za pomoci biskupov J. Gaganeca a G. Mariassyho už 28. júna 1868 v Košiciach vysvätiť Jána Pegera za biskupa, čím ho aj oficiálne uviedli do tohto úradu.⁶

Tak ako dovtedy, aj v tomto prípade bolo udelenie novej funkcie iba povzbudením k ďalšiemu zintenzívneniu práce. V prvom rade sa Ján Perger zameral na rozšírenie kontaktov s veriacimi. Pri každej významnejšej slávnosti prednášal kázne, a to nielen v samotných Košiciach. K väčšej aktivite sa usiloval motivovať aj ostatných kňazov svojej diecézy. Venoval sa tiež rozvoju miestneho školstva. Už po roku pôsobenia vo funkcii však svoju činnosť musel prerušiť, respektíve výraznejšie redukovať. Z Košíc totiž odcestoval do Ríma, aby sa podieľal na zasadaniach vatikánskej synody. Priamo sa zúčastnil na jej otvorení i niektorých rokovaní. Jeho prácu v tomto smere ocenil aj pápež Pius IX., okrem iného udelením titulu rímskeho grófa. Počas osemmesačnej neprítomnosti Jána Pergera v Košiciach ho vo funkcii biskupa opäť zastupoval kanonik Jozef Árossy.

Účasť na rokovaní v Ríme bola dôležitá z viacerých hľadísk. Pozícia katolíckej cirkvi v Uhorsku sa totiž po prijatí zákonov v roku 1848, i v nasledujúcom období,

-
- 5 Z mnohých možno spomenúť napríklad periodiká *Religio*, *Nevelés*, *Pázmány*, *Egri Egyházmegyei Közlöny*, *Füzetek*, *Családi Lapok*, *Budapesti Híradó* a pod. Bližšie napríklad: *Slovenský biografický slovník IV. zväzok*. Zodp. Red. Augustín Maťovčík. Martin: Matica Slovenská, 1990, s. 435.
 - 6 SZOKOLSZKY, B. *A százéves kassai püspökség 1804-1904*. Kassa: Vitéz A. Ut. Kassa Nyomása, 1904, s. 115. Ďalší z košických cirkevných historikov jeho nástup neskôr popísal podstatne jednoduchšie. Podľa neho 13. marca nahradil na biskupskom stolci Fábryho Ján Perger, egerský kanonik. Bližšie: WICK, Béla. *A kassai Szent Erzsébet dóm*. Košice: Szent Erzsébet nyomda, 1936, s. 163.

zmenila. A jej predstavitelia sa dlho bez väčšieho úspechu usilovali dostatočne zabezpečiť práva a celkové postavenie cirkvi v rámci spoločnosti. Na naplnení tejto úlohy aktívne pracoval na rôznych fórach aj biskup Ján Perger. Až v roku 1870 sa ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi Simorovi podarilo celú záležitosť, spolu s predstaviteľmi vládnucej liberálnej strany, výraznejšie posunúť vpred. Samotný Ján Perger pozorne sledoval vývoj situácie. Ani v tomto prípade neváhal otvorene prezentovať svoje názory. A ako člen hornej komory uhorského snemu, kde z titulu svojej funkcie zasadal spolu s ďalšími najvyššími uhorskými duchovnými, to aj pravidelne robil.⁷

Pritom však nespúšťal zo zreteľa ani každodenné problémy veriacich a duchovných vo svojej diecéze. A tých nebolo málo. Košické biskupstvo sa nachádzalo v jednej z najzaostalejších oblastí Uhorska. Veľká časť najmä vidieckeho obyvateľstva žila v úplnej chudobe. A spolu so svojimi farníkmi s materiálnym nedostatkom zápasili aj ich kňazi. Tí, často ani pri najväčšej skromnosti nemohli pokojne a dôstojne pracovať a v konečnom dôsledku ani dožiť. I preto Ján Perger, dobre poznajúc pomery nielen v košickej, ale i ďalších susediacich diecézach, už niekoľko mesiacov po svojom menovaní biskupom, začal riešiť tento problém. V prvom rade vytvorením a celkovým posilnením penzijnjej základiny pre starých a už nevládných kňazov. Z egerskej arcidiecézy sa mu na tento účel podarilo do Košíc získať 43 186,71 zlatých. K nim pridal ďalších 7 786 zlatých, ktoré postupne pod jeho vedením zozbierali z rôznych darov a podpôr. Vďaka tomu sa mu podarilo vytvoriť základinu, z ktorej výnosov tí kňazi, ktorí už nemohli pracovať, mali zabezpečené vyplácanie základného dôchodku.

Kňazi pôsobiaci v rámci košickej diecézy privítali tento krok a svojho biskupa v jeho úsilí podporovali. Sám Ján Perger venoval do tejto základiny zo svojich osobných prostriedkov 5 000 zlatých. Základný dôchodok ale nebol zadarmo. Každý z kňazov diecézy mal ročne zo svojich príjmov zaplatiť do základiny jedno percento. Z toho by im, v závislosti od odvedených prostriedkov vychádzal ročný dôchodok vo výške 200 – 500 zlatých.⁸ To síce nebolo veľa, ale vo väčšine prípadov táto suma postačovala na síce skromné, ale dôstojné dožitie.

Biskupský znak Jána Pergera

7 Viaceré z návrhov sa prerokovávali, resp. boli zaznamenané v parlamentnom denníku ešte i po jeho smrti, napr. *Főrendiházi napló. II. kötet.* 1876. apríl 8. – 1878. júnus 29. XLIII. Országos ülés 1876. aprílis 29-én. s. 2.

8 SZOKOLSZKY, B. *A százéves kassai püspökség 1804-1904.* Kassa: Vitéz A. Ut. Kassa Nyomása, 1904, s. 118.

Podobným spôsobom sa usiloval riešiť aj často veľmi zložitú materiálnu situáciu učiteľov na cirkevných školách, pôsobiacich v rámci košickej diecézy. Jej zlepšenie malo viesť k stabilizácii a celkovému skvalitneniu pedagogického zboru. I tu na vytvorenie osobitnej penzijnej základiny venoval z vlastných prostriedkov 2 000 zlatých. V tomto prípade ale predovšetkým jeho predčasná smrť spôsobila, že pri tejto aktivite nebol veľmi úspešný a materiálna podpora pre učiteľov zostala v symbolickej rovine.

Popri množstve iných povinností nespúšťal zo zreteľa ani starostlivosť o cirkevný majetok. I preto vydal 6. júna 1871 osobitné rozhodnutie platné pre územie košickej diecézy. Na jeho základe určil pre jednotlivých kňazov viaceré povinnosti. Konkrétne: 1/ Peniaze, ktoré zostanú vo farnosti po uhradení každodenných výdavkov, keď dosiahnu výšku 100 zlatých, ich správu majú kňazi zveriť do starostlivosti kapituly, 2/ Sumy menšie ako 100 zlatých je potrebné uložiť do najbližšej sporiteľne a úroky vždy pripísať k základine, 3/ Súkromným osobám je možné požičať peniaze iba s povolením cirkevnej stolice a iba s úplným zabezpečením pôžičky, 4/ Drobné pôžičky, ktoré nie sú zabezpečené nehnuteľnosťami, majú byť čo najskôr zinkasované, atď.⁹ K tomuto druhu nariadení patria aj ďalšie, ktoré priebežne, podľa aktuálnej potreby vydával. Keď požiar poškodil kostol v Osikove (dnes okres Bardejov), nariadil kňazom vo svojej diecéze, aby na náklady kostolných pokladníc poistili jednotlivé chrámy proti požiaru. V prípade, že by kostol bol tak chudobný, že nemal dostatok prostriedkov na poistenie, bolo potrebné o prostriedky požiadať patróna chrámu alebo cirkevnú obec. V prípade, že by z nich nikto nemohol poskytnúť potrebné prostriedky, mali požiadať o podporu biskupský úrad.

Keďže Ján Perger pripisoval značný význam vzdelaniu, vo všeobecnosti veľkú pozornosť venoval školským záležitostiam. Pri biskupstve vytvoril osobitnú školskú radu. Jej členovia mali dozerať nielen na finančné záležitosti cirkevných škôl, ale tiež na kvalitu výuky. Opierať sa pri tom mali najmä o zákon z roku 1868, venovaný vzdelávaniu na ľudových školách. Robil čo bolo v jeho silách a kompetencii, aby cirkevné školy v jeho diecéze boli na čo najlepšej úrovni a reálne mohli súťažiť so štátnymi školami. Pritom presadzoval, aby nielen na stredných, ale aj na ľudových školách pôsobili učitelia s čo najlepšou kvalifikáciou. Ani na materiálne vybavenie jednotlivých škôl neľutoval peniaze a najmä z vlastných prostriedkov ich štedro podporoval. Prispieval na postupne sa rozvíjajúce ženské školstvo a vzdelávanie žien všeobecne. Finančne napríklad podporil ženské vzdelávacie ústavy v Košiciach, Prešove či Sátoraljaújhelyi. Súčasne podporil ženské vzdelávacie základiny v Bardejove či Sárospataku. Jeho úsilie sa v tomto smere nie vždy stretlo s pochopením verejnosti a rôznych inštitúcií. Do nepríjemných sporov sa tak napríklad dostal s košickou mestskou radou.

V rámci svojho pôsobenia na čele košického biskupstva musel Ján Perger venovať pozornosť aj mnohým ďalším oblastiam. Jednou z nich bola starostlivosť o chrámy i menšie sakrálné pamiatky, ktoré sa nachádzali nielen v sídelnom meste, ale i v celej ním spravovanej diecéze. V roku 1872 tak priamo v centre Košíc realizovali

9 SZOKOLSZKY, B. *A százéves kassai püspökség 1804-1904*. Kassa: Vitéz A. Ut. Kassa Nyomása, 1904, s. 119.

proces reštaurovania sochy Immaculaty. Bola to síce iba dočasná oprava, jej cieľom ale bolo v prvom rade zabrániť ďalším škodám na tomto umeleckom diele.¹⁰ Značnú materiálnu podporu poskytol pri pokusoch o architektonický prieskum a prípravu obnovy Katedrály sv. Alžbety v Košiciach. Podieľalo sa na ňom viacero známych odborníkov, spomenúť možno napríklad košického rodáka Imricha Henszlmanna, ktorý, ovplyvnený francúzskou školou, bol zástancom čo najpuristickejšieho zásahu do stredovekej gotickej hmoty chrámu. Známy je pokus Ján Pergera aspoň o základnú opravu Katedrály sv. Alžbety, ktorej strechu značne poškodil silný víchor, ktorý sa nad touto oblasťou prehnal v lete roku 1875. Pri snahe obnoviť strechu a zabrániť tak ešte väčším škodám boli odhalené ďalšie vážne problémy, ktoré si v nasledujúcich rokoch vyžiadali rozsiahlejšiu rekonštrukciu celého historicky i architektonicky cenného objektu.¹¹

Ján Perger zomrel po dlhej a ťažkej chorobe 5. apríla 1876, pričom o šesť dní neskôr bol pochovaný v košickej Katedrále sv. Alžbety. V stručných dobových nekrológoch konštatovali: „Ako biskup bol známy podporovateľ škôl, spisovateľ, vedec a kazateľ, vo všetkých týchto oblastiach zanechal stopu.“¹² Náhrobný kameň z banskobystrického pieskovca, ktorý zakrýva jeho hrob, je označený okrem iného rodovým erbom, tvoreným rukou držiacou meč a nápisom Diligite invicem (Majte sa navzájom radi).

Použitá literatúra:

DERFIŇÁK, Patrik. Bertalan Szokolszky, zabudnutý kňaz, historik a politik. In *Mejnej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948*. Zostavila Martina FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ a Viktor SZABÓ. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2023, s. 108-120.

Pro memoria. Nyiregyházi összeírások 1752 – 1850. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványa II. Közlemények 29. Szerkesztette Kujbusné Mecsei Éva. Nyiregyháza: Szabolcs – Szatmár – Bereg Önkormányzat Levéltára, 2003.

Slovenský biografický slovník IV. zväzok. Zomp. red. Augustín Maťovčík. Martin: Matica Slovenská, 1990.

SZOKOLSZKY, Bertalan. *A százéves kassai püspökség 1804 – 1904*. Kassa: Vitéz A. Ut. Kassa Nyomása, 1904.

WICK, Béla. *A kassai Immaculata – szobor története*. Košice: Szent Erzsébet nyomda, 1928.

WICK, Béla. *A kassai Szent Erzsébet dóm*. Košice: Szent Erzsébet nyomda, 1936.

WICK, Béla. *Kassai története és műemlékei*. Kassa: WIKO, 1941.

10 WICK, Béla. *A kassai Immaculata – szobor története*. Košice: Szent Erzsébet nyomda, 1928, s. 37.

11 WICK, Béla. *Kassai története és műemlékei*. Kassa: WIKO, 1941, s. 163.

12 Perger János. In *Szabolcs*, roč. 5, 1876, č. 15, s. 4.

MUŽ, KTORÝ DAL POVSTANIU VELENIE. 120 ROKOV OD NARODENIA GENERÁLA JÁNA GOLIANA

Peter KOVAL

Ján Golian

„Začnite s vysťahovaním“ – známe slová, ktoré 29. augusta 1944 odštartovali Slovenské národné povstanie (SNP). S platnosťou od 20:00 hod. ich ako heslo vydal veliteľ Vojenského ústredia Slovenskej národnej rady (SNR) pplk. gšt. Ján Golian jednotlivým posádkam zapojeným do prípravy SNP. Bol to pokyn k začiatku aktívnej obrany pred okupáciou územia Slovenskej republiky nacistickým Nemeckom.

Pred 120 rokmi, 26. januára 1906, sa v maďarskom meste Dombóvár narodil Ján Golian, dôstojník, ktorého meno je neodmysliteľne späté so SNP. Pochádzal z početnej rodiny otca strojníka Rudolfa Goliana, rodáka z Veľkých Šurian, a matky Gizely z Komjatíc. Rodičia sa z existenčných dôvodov presťahovali do Dombóváru, kde si otec Rudolf našiel prácu ako opravár poľnohospodárskych strojov na veľkostatku. Z desiatich detí vychovali iba po-

lovicu (tri dievčatá a dvoch chlapcov), päť ostatných zomrelo na rozličné choroby.

Rodina sa ešte počas Jánovho detstva presťahovala z Dombóváru do Poľného Kesova, neskôr do Mojmíroviec, aby sa nakoniec rodičia s deťmi usídlili v Trnenci nad Váhom. Vzdelanie Ján Golian získaval postupne na nižšej strednej internátnej škole v Bojnej pri Topoľčanoch (tu zažil vznik Československej republiky a zmeny vo vyučovacom jazyku), ďalej na Vyššej priemyselnej škole strojníckej v Bratislave (tam v roku 1925 zmaturoval), odkiaľ plánoval odísť na Vysokú školu technickú do Brna. Štúdium na tejto škole bolo však nad jeho finančné možnosti. Do roku 1927 preto študoval na Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave. Bezplatné štúdium na akadémii dokončil ako poručík delostrelectva. Ako vojak bol pridelený k 3. delostreleckému pluku v Litomeřiciach. Jeho vášeň ku koňom ho primäla nechať sa preveliť k vojenskému jazdeckému učilištu v Pardubiciach, kde skĺbil profesiu so svojou vášňou. Vyššie vzdelanie si dva roky dopĺňal na Vysokej škole vojenskej v Prahe. Zhoršujúca sa medzinárodná situácia a dve mobilizácie v roku 1938 mali vplyv aj na kariéru Jána Goliana. Po tom, čo sa tretí ročník vysokej školy neotvoril, bol viac ako rok po povýšení na hodnosť kapitána v máji 1938 prevelený do 10. divízie v Banskej Bystrici. Rozhodnutie Mníchovskej konferencie v podstate rozhodlo o jeho ďalšom osude, o definitívnom usídlení sa na Slovensku.

odsekMedzinárodné udalosti a celoeurópsky politický vývoj vnímal veľmi citlivo. Dotýkal sa ho nielen ako profesionálneho vojaka, ale aj ako človeka. Rozhodnu-

tie Viedenskej arbitráže z novembra 1938 znamenalo, že aj Trnovec nad Váhom, kde stále bývala jeho matka s bratom, bol zahrnutý do zabraného maďarského územia. Rozpad Československa prežíval ako veľké sklamanie a Slovenský štát považoval len za provizórium, no v armáde zostal a pokračoval v službe. Až do roku 1944 pôsobil na veliteľstve 1. divíznej oblasti v Trenčíne. V roku 1940 sa stal majorom generálneho štábu. Po vstupe Slovenska do vojny proti Sovietskemu zväzu pôsobil aj v Rýchlej divízii na východnom fronte, kde nadviazal prvé kontakty so sovietskymi partizánmi. Nestotožnil sa s režimom samostatného štátu, s jeho lojalitou voči Nemecku a naďalej udržiaval styky s dôstojníkmi, ale aj politickými predstaviteľmi československej orientácie. Po návrate z východného frontu bol už ako podplukovník prevelený do Banskej Bystrice a stal sa náčelníkom štábu Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici. Zhromaždil okolo seba skupinu dôstojníkov s protifašistickým zmýšľaním, medzi nimi napr. pplk. Mikuláša Ferjenčíka, pplk. Mirka Vesela či pplk. Dezidera Kišša-Kalinu, a nadviazal rádiotelegrafické spojenie s Londýnom. Prezident Edvard Beneš ho 23. marca 1944 poveril prípravou vojenského vystúpenia na Slovensku. Golian sa tak ocitol v mimoriadne riskantnej pozícii: navonok zostával dôstojníkom armády štátu, ktorý bol spojencom nacistického Nemecka, v skutočnosti však tajne pripravoval ozbrojený odpor proti nemu. Po dohode so SNR stál od 27. apríla na čele Vojenského ústredia, ktoré vypracovalo plán povstania. Ten odoslali na schválenie do Londýna 28. júna a nasledujúci deň ho predstavili SNR.

Príprava povstania bola mimoriadne náročná a vyžadovala si koordinovanosť všetkých zapojených zložiek. Leto 1944 prinieslo v súvislosti s vývojom druhej svetovej vojny väčšie napätie a nepokoj, pričom situácia sa stávala čoraz ťažšie zvládnuteľnou. Golian sa snažil brzdiť predčasné partizánske akcie, pretože vedel, že môžu vyprovokovať Nemcov. Nepodarilo sa mu však zabrániť tomu, čoho sa obával. V poslednej dekáde augusta 1944 partizáni obsadili viaceré slovenské mestá a obce. Vystúpenia partizánov v Turčianskom Sv. Martine, Ružomberku a Brezne priviedli Nemcov k zásahu a 28. augusta 1944 prezident Jozef Tiso súhlasil so vstupom nemeckých vojsk na Slovensko. Na druhý deň večer, po rozhlasovom prejave ministra obrany Ferdinanda Čatloša, vydal Golian pokyn „Začnite s vysťahovaním“, ktorý znamenal začiatok ozbrojeného odporu –SNP.

Plán počítal so spoluprácou so Sovietskou armádou a s dôležitou úlohou dvoch divízií na východnom Slovensku. Tie sa však nepodarilo zapojiť a Nemci ich rýchlo odzbrojili spolu s veliteľstvom v Prešove. Golian bol z vývoja sklamaný. Historici pripomínajú, že spolu so svojimi spolupracovníkmi niesol aj časť zodpovednosti za výber niektorých veliteľov posádok na západnom Slovensku, ktorí v kritických chvíľach zlyhali. Napriek tomu riadil obranu povstaleckého územia a na niektorých úsekoch frontu sa osobne objavil, aby posilnil morálku vojakov. Československé ministerstvo obrany v Londýne ho povýšilo na plukovníka generálneho štábu a SNR na brigádneho generála, čo londýnska vláda potvrdila v polovici septembra.

Na jeho žiadosť prišiel z Londýna generál Rudolf Viest, ktorý 7. októbra 1944 prevzal velenie povstaleckej armády. Golian zostal jeho zástupcom. Keď sa vojenská situácia zhoršila, opustilo veliteľstvo koncom októbra Banskú Bystricu a presunulo sa na Donovaly. Viest spoločne s Golianom tam v noci z 27. na 28. októbra vydali posledný operačný rozkaz povstaleckým vojskám. Nariadili im prejsť na partizánsky spôsob boja. Obaja generáli sa potom vydali s ďalšími vojakmi smerom na Poľanu,

cez ťažký terén a v nepriaznivom počasí. Dňa 2. novembra dorazili do Pohronského Bukovca, kde našli úkryt, no nasledujúci deň ich zajali. Po výsluchu ich previezli do Banskej Bystrice, potom do Bratislavy a nakoniec ich transportovali do Berlína. Odtiaľ ich pravdepodobne previezli do koncentračného tábora Flossenbürg, kde boli popravení. Presný dátum a okolnosti Golianovej smrti však nie sú doteraz známe.

Golian nebol iba vojakom plniacim rozkazy. Bol organizátorom, ktorý dokázal v tajnosti spojiť armádu, odboj a politické zázemie do jedného plánu, a to s vedomím, že ho to môže stáť život. Povstanie napokon nedosiahlo všetky svoje ciele, no ukázalo, že Slovensko nebolo iba pasívnym spoluhráčom nacizmu a že významná časť jeho občanov bola ochotná riskovať pre slobodu.

Za zásluhy mu in memoriam v roku 1945 udelili Rád SNP I. triedy a v roku 1995 mu prezident Michal Kováč prepožičal in memoriam aj štátne vyznamenanie Rád Ľudovíta Štúra I. triedy.

Použitá literatúra:

Biografický lexikón Slovenska. III. G – H. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2007, s. 158 – 159.

STANISLAV, Ján. Generál Ján Golian. In *Zborník Múzea Slovenského národného povstania*. Martin: Osveta, 1990, s. 145 – 157.

Generál Golian a jeho doba. Materiály z odborného seminára k 100. výročiu narodenia Jána Goliana Banská Bystrica 31. 10. 2006. Dezider Tóth (ed.). Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2006. 283 s.

SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2015. 592 s.

Generál Ján Golian. Dostupné online: <https://muzeumsnp.sk/vzdelavanie/osobnosti/general-jan-golian/>

HISTORIK A SPISOVATEĽ JÚLIUS BOTTO – ŠTUDENT PREŠOVSKÉHO KOLÉGIA

(Uplynulo 100 rokov od smrti J. Bottu)¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Mladý Július Botto

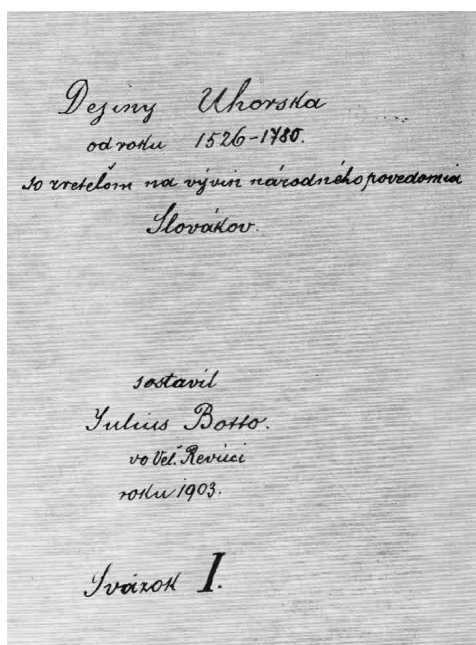
K významným osobnostiam slovenského národného života, ktorí študovali na Evanjelickom kolégiu a. v. v Prešove v 2. polovici 19. storočia sa radí historik, advokát, pedagóg, publicista, prekladateľ a kultúrny činiteľ Július Botto. Bol študentom prešovskej kolegiálnej teologickej akadémie v rokoch 1866 – 1869 a v rokoch 1871 – 1873 študoval na prešovskom kolegiálnom právnickom náukobehu.

Július Botto sa narodil 24. júla 1848 v obci Rozložná. Pochádzal zo starého rodu a chcel sa stať evanjelickým farárom, podobne ako jeho starý otec Ján a otec Ladislav Botto, ktorý sa zaradil k národovcom svojej doby. Od začiatku svojho života to mal ťažké, pretože sa čoskoro stal sirotou a so svojou matkou Júliou, rodenou Bodickou, a s dvoma staršími sestrami sa presťahoval do Jelšavy. Tu získal nižšie základné

vzdelanie na ľudovej škole. Kvôli maďarčine odišiel do Rimavskej Soboty a po absolvovaní tunajšieho gymnázia pokračoval v štúdiu v Levoči a Spišskej Novej Vsi, aby si v prostredí spišských Nemcov osvojil nemčinu.²

Po absolvovaní gymnaziálneho štúdia sa v jeseni 1866 zapísal pre školský rok 1866 – 1867 na štúdium teológie na prešovskom evanjelickom kolégiu ako Jelšavan – teológ – prvoklasník. Počas trojročného štúdia na kolegiálnom teologickom ústave bol aktívnym členom študentskej samovzdelávacej *Slovenskej spoločnosti*. V školskom roku 1868 – 1869 vykonával prácu tajomníka a zapisovateľa. Aktívne sa zapájal do prednesu slovenskej poézie, písal posudky na práce členov spolku. V školskom roku 1868 – 1869 sa stal spolu so študentom kolégia Danielom Z. Laučekom spoluredaktorom IV. ročníka študentského rukopisného zábavníka *Napred*. V *Naprede* uverejnil niekoľko vlastných prác, napr. 15. mája 1869 mal uverejnený významný filozoficko-estetický príspevok *Pojednávanie o krásnom, velebnom a komičnom*. Rozvíjal v ňom predstavu o ideách – pravdivého, pekného a dobrého. Publikoval pod pseu-

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0506/26 *Regionálne ozveny veľkých zmien (Kľúčové udalosti v dejinách východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia a úloha miestnych osobností v nich)*.
- 2 OTČENÁŠ, Michal. Július Botto – významný slovenský historik. In *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Acta Collegii evangelici Presoviensis. Prešov, 1997, s. 173.

Titulná strana Bottovej práce
Dejiny Uhorska od roku 1526 - 1780

donymom Vladimír Oblomov, Oblomov, Vladimír Július Vladimír a Julaj Vladimír Botto.³ Posledné stretnutie členov *Slovenskej spoločnosti* sa uskutočnilo 18. júla 1870. V školskom roku 1870 – 1871 bola nahradená samovzdelávacím spolkom *Kolo*.⁴

Po ukončení štúdia teológie v školskom roku 1868 – 1869 s výborným prospechom prijal pozvanie na miesto výpomocného učiteľa na prvé slovenské evanjelické gymnázium v Revúcej za chorého Rudolfa Homolu a Karola Viesta, ktorý odišiel na štúdiá do Nemecka. Ako mladý 21-ročný sa stal hneď triednym učiteľom v prvom ročníku osemtriedneho gymnázia, kde bolo zapísaných 27 žiakov. Vyučoval nemčinu, zemepis, maďarčinu, dejepis. Učil v prvých štyroch ročníkoch, vo vyšších ročníkoch neučil. Okrem vyučovania viedol aj hudobný krúžok. V školskom roku 1870 – 1871 po otvorení dievčenského vychovávacieho ústavu v Revúcej v budove

gymnázia sa stal prvým správcom ústavu. Na ústave vyučoval nemčinu a zemepis. Spolu s ním pôsobila na tomto ústave aj jeho sestra Helena Bottová.⁵

V školskom roku 1871 – 1872 sa vrátil do Prešova a zapísal sa na prešovský kolegiálny právnický náukobeh na štúdium práva.⁶ Do prvého ročníka nastúpil najprv ako riadny študent, v druhom polroku sa stal súkromným študentom. Ako študent právnického kurzu bol členom študentského samovzdelávacieho krúžku *Kolo*, ktorý nadviazal na tradície *Slovenskej spoločnosti*.⁷ Členovia krúžku sa na rozdiel od svojich predchodcov viac orientovali na cieľavedomú národno-výchovnú a vlastnú literárnu činnosť. Cvičili sa v slovenčine, usporadúvali menšie interné slávnosti, re-

3 SEDLÁK, Imrich. *V čierťažiach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 118-119.

4 *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Zost. Peter KÓNYA a René MATLOVIČ. Prešov: Prešovská univerzita, 1997, s. 169-170 a 281.

5 OTČENÁŠ, Michal. Július Botto – významný slovenský historik. In *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. In *Acta Collegiarii evangelici Presoviensis*. Prešov, 1997, s. 174; SEDLÁK, Imrich. *V čierťažiach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 120.

6 Právnická akadémia prešovského Evanjelického kolégia mala dva ročníky a poslucháči skladali koncom štvrtého semestra štátnu sudcovskú skúšku. V študijných rokoch 1870 – 1872 mala 180 poslucháčov. LAZAR, Ervín. Pavol Országh Hviezdoslav pred storočím v Prešove. In *Nové obzory 12*. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 297.

7 *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Zost. Peter KÓNYA a René MATLOVIČ. Prešov: Prešovská univerzita, 1997, s. 171.

Dom J. Bottu v Revúcej

citovali básne, spievali v *Slovanskom spevokole*, ktorý premenovali na *Slovenský spevokol*. V roku 1871 si založili podporný spolok *Vzájomná pomocnica študentov Slovákov*, do ktorého odovzdávali zo svojho štipendia po dvoch zlatých. Z tejto základiny poskytovali pôžičky ako výpomoc svojim kolegom. O tom, že život študentov v Prešove nebol jednoduchý sa zmieňuje J. Botto v monografii o Jonášovi Záborskom, kde zaznamenal: „Štipendium nemal z nás ani jeden, ale asketické žitie umožnilo nám ostať bez dlhov, poskladať skúšky a zachrániť si v živote neodvislosť a samostatnosť.“⁸ J. Botto bol aj prispievateľom do študentského časopisu *Prorok*, ktorý založil na kolégiu študent Ján Alexander Fábry spolu s budúcim právnikom Andrejom Halašom. Prvý ročník vyšiel pod titulom *Prorok satiricko-humoristický zábavník*. Bol to ilustrovaný časopis, ktorý na svojich stránkach prostredníctvom úvodníka, správ, žartov, klebetníc, hádaniek, básní a pod. odrážal nielen problémy každodenného študentského života na kolegiálnych ústavoch, študentskej radosti, slasti, zábavy, študijných problémov, ale zachytával aj politické aktuality.⁹

V Prešove sa výraznejšie prejavil Bottov záujem o históriu, napr. 29. októbra 1871 na zasadnutí *Kola* mal prednášku o martýroch slovenského dobrovoľníckeho povstania v rokoch 1848/1849 D. Bórikovi a L. Šulekovi, ktorej slávnostný rámec posilnilo vystúpenie P. O. Hviezdoslava vlastnou básňou. Na zasadnutiach *Kola*, v záhrade Baltazára Ružiaka, ako aj na vychádzkach po historických pamiatkach Prešova a okolia J. Botto častejšie sa prezentoval prednáškami s priliehavou his-

8 BOTTO, Július. *Jonáš Záborský. Náskres životopisný*. Turčiansky Sv. Martin, 1912, s. 3.

9 LAZAR, Ervín. *Prorok satiricko-humoristický zábavník prešovskej mládeže*. In *Slovenská literatúra*, roč. 10, 1963, č. 4, s. 479.

torickou témou.¹⁰ V druhom školskom roku 1872 – 1873 teda v druhom semestri prestúpil J. Botto do privátneho štúdia a bol vedený ako súkromný študent (v zmysle externý).¹¹ Štúdium ukončil štátnou teoretickou sudcovskou skúškou 27. októbra 1873.¹²

Počas štúdia práva opätovne pôsobil na revúckom gymnázium v školskom roku 1871 – 1872 v druhom polroku ako profesor maďarčiny, zemepisu a dejepisu, nemčiny. V rokoch 1872 – 1874 sa znovu stal členom pedagogického zboru slovenského revúckeho gymnázia a vyučoval aj na dievčenskom ústave. Tu sa dostal medzi tých, ktorí boli vyšetrovaní pre „nevlastenecké“ prejavy. Po zrušení gymnázia v rokoch 1874 – 1919 pôsobil v Revúcej ako advokát. V roku 1876 zložil v Budapešti advokátsku skúšku a definitívne sa usadil v Revúcej, kde od decembra 1876 pôsobil v advokácii. Otvoril si samostatnú advokátsku kanceláriu. Ako advokát mal širokú klientelu, zväčša z chudobných spoločenských vrstiev mesta a okolia, aktívne sa podieľal na rozvoji národného, kultúrneho a cirkevného života, bol jedným z iniciátorov založenia *Nakladateľského spolku* v Revúcej na vydávanie učebníc, bol spolupracovníkom a funkcionárom Slovenskej národnej strany, členom jej ústredného výboru a dôverníkom pre Gemerskú župu. Stal sa stúpencom martinského vedenia strany. Patril medzi zakladajúcich členov *Matice slovenskej* a *Muzeálnej slovenskej spoločnosti*.

Od začiatku 70. rokov 19. storočia najväčšiu pozornosť venoval historickej a historicko-publicistickej práci s akcentom na slovenské dejiny. Vychádzal z kresťanského chápania vývinu spoločnosti a jej dejín. Ako cirkevný historik sa do povedomia slovenskej historickej obce zapísal prácou *Príspevok k dejinám cirkve evanjelickej a. v. veľkorevúckej* (Revúca 1899). Je autorom dvojzväzkovej monografie *Slováci. Vývin ich národného povedomia* (1. zväzok Turčiansky Sv. Martin 1906, 2. zväzok Turčiansky Sv. Martin 1910). Významné miesto v slovenskej historiografii majú jeho práce *Krátka história Slovákov* (Turčiansky Sv. Martin 1914), za ktorú bol súdne stíhaný v rokoch 1914 – 1918, *Dejiny Matice slovenskej 1863 – 1875* (Turčiansky Sv. Martin 1923), ako aj životopisy významných osobností slovenskej národnej kultúry *Michal Miloslav Hodža* (Turčiansky Sv. Martin 1911), *Jonáš Záborský* (Turčiansky Sv. Martin 1912), *Ján Francisci* (Rimavská Sobota 1922), *Životopis Štefana Marka Daxnera* (Rimavská Sobota 1922), v ktorých predstavil život, prácu, vedeckú činnosť a literárnu tvorbu významných predstaviteľov slovenského národa. Venoval sa aj prekladu z maďarčiny, nemčiny a ruštiny. Jeho preklady boli publikované v periodiku *Slovenské pohľady*. Výsledky vlastivedného výskumu Gemera uverejňoval v časopisoch *Slovenské pohľady* a *Cirkevné listy*. Jeho príspevky boli uverejnené na stránkach *Národných novín* a *Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, ako aj v periodikách *Dom a škola* či *Gemer-Malohont*. Po roku 1919, napriek svojmu pokročilému veku, prispieval do rôznych

10 SEDLÁK, Imrich. *V čierťaziach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 121.

11 LAZAR, Ervín. Pavol Országh Hviezdoslav pred storočím v Prešove. In *Nové obzory* 12. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 302-303.

12 *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Zost. Peter KÓNYA a René MATLOVIČ. Prešov: Prešovská univerzita, 1997, s. 291 a 350.

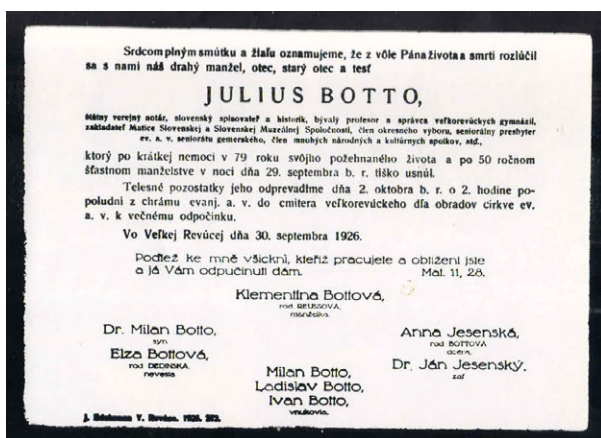
periodík článkami o činnosti revúckeho Sokola.¹³

Po zriadení Československého štátneho reálneho gymnázia v Revúcej rozhodnutím ministerstva v roku 1919 a začatí výučby vo februári 1920 sa stal profesorom obnoveného gymnázia a jeho dočasným správcom. Riaditeľom školy bol v čase od 14. októbra 1920 do 1. novembra 1922. Súčasne predsedal sirotskej stolici v Rimavskej Sobote. Po založení Historického odboru *Matice slovenskej* v roku 1920 stal sa jeho členom. Začiatkom 20. rokov 20. storočia sa stal predsedom Miestneho odboru *Matice slovenskej* v Revúcej. Po založení revúckeho Sokola, ktorého spoluzakladateľom sa stal aj jeho syn JUDr. Milan Botto, mu bolo udelené čestné členstvo v tejto telovýchovnej jednote. Patril k svetským funkcionárom evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. V rokoch 1922 – 1924 súběžne vykonával prax verejného notára a pôsobil na gymnáziu ako externý profesor na Československom štátnom reálnom gymnáziu v Revúcej.¹⁴

Július Botto zomrel 29. septembra 1926 v Revúcej. Svojou neúnavnou a činorodou prácou v prospech slovenského národa sa zaradil k popredným reprezentantom spoločenského, národného a kultúrneho života na Gemeri i celom Slovensku, k predstaviteľom slovenskej historiografie konca 19. a začiatku 20. storočia, k tvorcom modernej národnej koncepcie slovenských dejín.

Použitá literatúra:

- BOTTO, Július. *Jonáš Záborský. Nákras životopisný*. Turčiansky Sv. Martin, 1912.
- LAZAR, Ervín. Prorok satiricko-humoristický zábavník prešovskej mládeže. In *Slovenská literatúra*, roč. 10, 1963, č. 4, s. 479.
- LAZAR, Ervín. Pavol Országh Hviezdoslav pred storočím v Prešove. In *Nové obzory* 12. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 302-303.

Úmrtné oznámenie J. Bottu

- 13 Bližšie: OTČENÁŠ, Michal. Július Botto – významný slovenský historik. In *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Acta Collegií evangelici Presoviensis. Prešov, 1997, s. 173-177.
- 14 *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Zost. Peter KÓNYA a René MATLOVIČ. Prešov: Prešovská univerzita, 1997, s. 292; SEDLÁK, Imrich. *V čierťaziach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s.122 a iné.

- OTČENÁŠ, Michal. Július Botto – významný slovenský historik. In *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Acta Collegii evangelici Presoviensis. Prešov, 1997, s. 173-177.
- Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Zost. Peter KÓNYA a René MATLOVIČ. Prešov: Prešovská univerzita, 1997. 315 s.
- SEDLÁK, Imrich. *V čierfažiach búrok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 118-122. ISBN 80-7090-593-X.
- Slovenský biografický slovník zv. 1. A – D*. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 308. Heslo Július Botto.

100 ROKOV OD VZNIKU SLOVENSKEJ LIGY V STROPKOVE

Michal FALAT

Ustanovujúce zhromaždenie Slovenskej ligy na Slovensku sa konalo 22. októbra 1920 v Bratislave v priestoroch bývalého župného domu. Predsedom ustanovujúceho zhromaždenia a zároveň čestným predsedom Slovenskej ligy na Slovensku sa stal vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár. Za riadneho predsedu organizácie bol zvolený Metod Matej Bella, župan bratislavskej

Reštaurácia Andrejko. Sídlo 92. zboru Slovenskej ligy v Stropkove

župy. Niekoľko dní po ustanovujúcom zhromaždení začali sa organizovať prvé miestne zbory. Späťosť Slovenskej ligy na Slovensku s jej sesterskou organizáciou v Spojených štátoch amerických bola vyjadrená v stanovách spolku, kde sa jasne uvádzalo, že jedným z cieľov spolku bolo udržiavanie kultúrnych a hospodárskych stykov s krajanmi žijúcimi v zahraničí, ale najmä so Slovenskou ligou v Amerike. Obe organizácie spájali veľmi podobné stanovy a organizačná štruktúra (ústredný výbor, zbory ako organizačné jednotky na nižšej úrovni, kongres), spolková symbolika (heslo *Za tú našu slovenčinu, dvojkríž na trojvrší*), oslovenie (brat, sestra), ako aj samotná osoba Ignáca Gessaya. Od roku 1924 začal vychádzať aj tlačový orgán spolku pod rovnakým názvom *Slovenská liga*.

Prvý zbor Slovenskej ligy na Slovensku bol založený 25. októbra 1920 v Bratislave a jeho predsedom sa stal Ignác Gessay. V nasledujúcich rokoch vzniklo na území Slovenska niekoľko stoviek miestnych zborov. V Stropkove bol založený v poradí

92. zbor Slovenskej ligy z iniciatívy notárskeho adjunkta Eugena Kubáňa 2. mája 1926. Predsedom spolku sa stal vtedajší okresný náčelník v Stropkove Rudolf Gallas, ktorý nastúpil do úradu 1. decembra 1925. Predsedníctvo tvorili: tajomník Gustáv Kolert, pokladník už spomínaný Eugen Kubáň, zapisovateľ Bohuš Lukeš a do dozorného výboru boli vymenovaní František Lacina, Ján Tomčák a František Svoboda. Ďalší členovia v počiatočnej fáze formovania spolku nie sú známi po mene. Predsedníctvo spolku tvorili úradníci štátnej správy, ktorí pochádzali zo stredného a západného Slovenska, prípadne z Čiech a Moravy. Na východnom Slovensku po vzniku Česko-slovenskej republiky (ČSR) totiž chýbala národne uvedomelá slovenská inteligencia, ktorá by mohla zaujať opustené miesta po úradníkoch lojálnych bývalému uhorskému štátu. Rudolf Gallas však nepôsobil v pozícii predsedu dlho. Ako okresný náčelník mal pravdepodobne dostatok služobných povinností, preto ho zakrátko vystriedal miestny učiteľ Arpád Meszlényi. Pochádzal síce z Margecian, no veľkú časť svojho života prežil v Stropkove. Po absolvovaní učiteľského ústavu v Košiciach krátko pôsobil v Nižnom Hrabovci a odtiaľ prišiel do Stropkova, kde sa stal učiteľom a neskôr správcom ľudovej školy. Školu zreorganizoval a udržiaval ju na vysokej úrovni. Paradoxne, ešte v roku 1904 získal cenu za vynikajúce rozširovanie maďarského jazyka, avšak po zmene pomerov zložil sľub vernosti ČSR a mohol pokračovať vo svojej činnosti. Nielen, že bol vnímaný ako výborný učiteľ, ešte v roku 1922 sa zapojil do dotazníkovej akcie Matice slovenskej venovanej zbieraniu nárečového materiálu a ako jediný človek zo Stropkova zaslal Matici ukážky nárečia zo Stropkova. Napriek svojim kvalitám ani on sa dlho vo svojej pozícii neudržel. K jeho skorému odchodu ho pravdepodobne prinútila dlhodobá choroba, ktorej v roku 1933 podľahol ako relatívne mladý 51-ročný človek. V pozícii predsedu spolku ho na istý čas opätovne nahradil okresný náčelník Rudolf Gallas. Zatiaľ posledným po mene známym predsedom spolku bol okresný náčelník Alexander Luštesek, s ktorým sa spája reorganizácia spolku v roku 1934.

Členská základňa 92. zboru Slovenskej ligy v Stropkove sa napriek počiatočným ťažkostiam rýchlo rozrástla. Medzi členmi, ktorí sú známi po mene, už v roku 1926 vystupujú Karol Vidlička, Ján Paňko a istý Lumtzer. Karol Vidlička pôsobil v Stropkove ako zámočník a Ján Paňko sa venoval stavebnému podnikaniu v Stropkove. Obaja aktívne vystupovali v spoločenskom živote Stropkova po celé medzivojnové obdobie. V ďalších mesiacoch sa členská základňa rozrástla o viacerých nových členov – boli nimi Flešar, Durkot, Krajník, Križovanský, Zamiška, Longauer, Guse či Hlavaj. Išlo už zväčša o ľudí priamo zo Stropkova, prípadne okolitých obcí. V spolku boli aj ženy. Mnohé z nich pôsobili ako učiteľky na miestnej ľudovej a meštianskej škole. Po mene je známa Emma Kövaryová, Elena Kusá, Jolana Protznerová a Tomčáková, zrejme manželka učiteľa Jána Tomčáka. Iste však v spolku pôsobili aj ďalšie ženy, ktoré sa vo všeobecnosti mimoriadne aktívne zapájali do spoločenského života mesta. Okrem spomenutých osôb zachovali sa nám aj ďalšie priezviská členov spolku, niekedy aj s krstným menom – Sedlatý, Šalaga, Linaj, Ficek, Protzner, Ján Rychnavský, Jozef Motyka, Ludevít Tóth, Juraj Andrejko, Jozef Rerko, Jaroslav Bystřický, Jakub Hercog, Ľudovít Jesenský, Vojtech Pántor, Róbert Vojtech, Jozef Jůza a Alojz Srdínko. Členmi spolku boli určite ďalšie osoby, ktorých však nepoznáme po mene.

Častým problémom v menších mestách v medzivojnovom období boli chýbajúce priestory pre úrady a inštitúcie. Tento problém musela už na začiatku svojej činnosti vyriešiť aj Slovenská liga v Stropkove. Stropkovský podnikateľ Juraj Andrejko v polo-

ROČNÍK I.

FEBRUÁR 1924.

ČÍSLO 2.

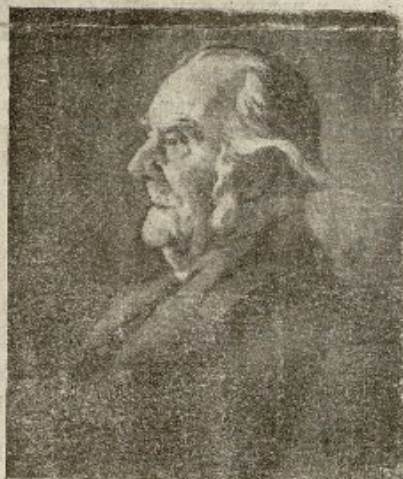
Dr. V. Brestenský:

Vedúca myšlienka.

V živote každého človeka vyniká jedna myšlienka, ktorá ho vedie. Len pri svetle takejto myšlienky, trojkráľovej hviezdy to nad púšťou nášho života, dôjdeme k cieľu.

Myšlienka, ktorá nás vedie, dávajúc smer nášmu počnaniu, je našim ideálom. I hovorí sa, že každý z nás musí mať nejaký ideál, ktorému je verný, ináč by zahrával s ním život, ako s odpadlým listom vietor. Len skrz ideále zaujíma človek v ľudskej spoločnosti svoje miesto, ba i spoločnosť sama udrží sa len vtedy, keď je poprespájaná jemnými, ale neroztržitelnými nitkami veľkých myšlienok, ako sú spravodnosť, láska k bližnému, národná samobytnosť a pod. Človek, ktorý nemá ideále, nemá ceny pre spoločenstvo, v ktorom žije; národ, ktorý nemá svojho vlastného prapora v boji o blaho

ľudstva, nemôže si činiť nároku na samostatné vedenie svojho osudu.

Dr. J. E. Holuby * 25./II. 1836 + 17./VI. 1924.
Maľoval St. Parkorab (Vid na str. 24.)

Avšak ideále sú rôznoraké, ako i život sám je rôznobarevný. Ideálov musí byť toľko, aby bol vyplnený rozmanitý obsah ľudského života. Od dokonalého splnenia týchto ideálov závisí blaho nášho života. A boj za ideále je vlastne bojom za blaho vlastné, za blaho národa a ľudstva. Každý z nás musí mať nejaký ideál, jestli chce brať účasť v boji za všeobecné blaho.

A preto každý z nás snaží sa vybrať si jeden ideál, za ktorým ide, jeden smer, v ktorom chce slúžiť veľkému ideálu ľudstva.

Ideálom jedného je slúžiť Bohu a stane sa kňazom. Druhý chce slúžiť ideálu spravodnosti a pohlúži sa do štátnych a právnych vied. Tretí túži zmieriť fyzický bôl svojich spolubližných.

17

vici 20. rokov začal so stavbou hotela a reštaurácie na rohu hlavného námestia a menom stropkovského zboru požiadal ústredie Slovenskej ligy koncom roku 1926 o finančnú pomoc pri výstavbe s návrhom, aby 92. zbor takýmto spôsobom získal vhodné miestnosti pre svoju činnosť. Nie je jasné, či finančnú pomoc získal, avšak v nasledujúcom období sa už zbor stretával v hoteli Juraja Andrejku, ktorý mal nad dverami balkónika na prvom poschodí znak Slovenskej ligy v Stropkove. V týchto priestoroch sa potom odohrávala aj väčšina činnosti spolku.

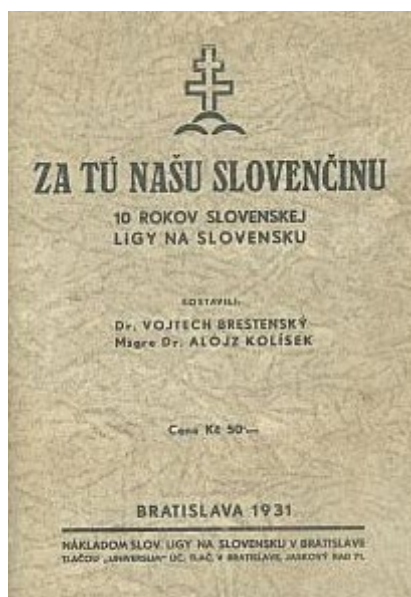
Hoci spolok vznikol 2. mája 1926, jeho činnosť sa naplno rozvinula až v jeseni toho istého roku. Prvoradé miesto v organizácii kultúrno-spoločenského života si získali verejné prednášky. Tie boli organizované pri príležitosti výročí významných udalostí. Koncom októbra si správca ľudovej školy Arpád Meszlényi pripravil prednášku venovanú výročiu vzniku ČSR. V zimnom období boli prednášky venované Vianociam a fašiangovým slávnostiam a v marci bola prednáška k narodeninám prezidenta Tomáša G. Masaryka. Viaceré prednášky boli o starostlivosti o dom, hospodárstvo a iných praktických témach, ktoré mali pomôcť v hmotnom a duchovnom pozdvihnutí ľudu. Niekoľkokrát boli zorganizované roľnícke kurzy, ktoré mali napomôcť ľudu k lepšiemu hospodáreniu v okrese závislom na poľnohospodárskej činnosti drobných roľníkov. Prednášky počas významných štátnych výročí ako deň slobody či narodeniny prezidenta boli súčasťou širších osláv, ktoré sa odohrávali vo väčších obciach a mestách. Ich súčasťou boli aj slávnostné omše, sprievody v centrách miest a obcí, divadelné vystúpenia, športové exhibície či školské aktivity. Slovenská liga sa vo väčšej či menšej miere zapájala do viacerých aktivít. Najmä rozvoj divadelného života v Stropkove bol výsledkom činnosti zboru, ktorý okrem prípravy divadelných predstavení finančne prispel na vyhotovenie divadelného javiska a tiež zakúpenie materiálu potrebného pre bábkové divadlo. To vo veľkej miere vyčerpalo skromné finančné prostriedky spolku, ktoré boli závislé od pravidelných členských príspevkov. Učiteľka Emma Kövaryová dvakrát mesačne odohrala s deťmi divadelné predstavenie. Zvláštne divadelné predstavenia sa nacvičovali pri príležitosti významných výročí a udalostí. Učiteľ Jozef Rerko, ale aj ďalší jeho kolegovia v inscenáciách aj pravidelne vystupovali. Divadelné predstavenia, rovnako ako plesy a tanečné zábavy sa odohrávali priamo v podniku Juraja Andrejku. V priestoroch vyhradených pre 92. zbor bola založená tiež knižnica, v ktorej okrem vtedajšej literatúry nechýbali ani svetové klasiky akou bol *Chrám matky božej v Paríži* od Victora Huga. Pri knižnici pôsobila čítareň, ktorá členom Slovenskej ligy, ale aj širšej verejnosti poskytovala prístup k dennej tlači. Dostupné boli noviny a časopisy ako *Slovenský východ*, *Slovenský Denník*, *Slovák*, *Šariš*, ale aj *Pražský spravodaj*, *Letem Světem* či *Průdy*. Noviny pravidelne objednával učiteľ Ján Rychnavský. Súčasťou výbavy čítárne boli aj spoločenské hry – šachy a domino. Činnosť stropkovského 92. zboru Slovenskej ligy bola skutočne pestrá a za tento výkon získala pochvalné slová od redakcie časopisu *Slovenská liga*.

Členovia spolku sa angažovali aj v iných organizáciách, ktoré začali vznikať najmä v druhej polovici 20. rokov a v 30. rokoch. Arpád Meszlényi, Ján Rychnavský a Jozef Rerko stáli pri vzniku Okresného osvetového zboru v Stropkove a dlhodobo v ňom pôsobili. Medzi najaktívnejšie spolky v Stropkove patrili spolok Československého Červeného kríža, ktorý sa popri charitatívnej činnosti venoval aj organizovaniu kultúrnych podujatí. Aj v tomto prípade stáli na čele organizácie členovia Slovenskej

ligy Rudolf Gallas a okresný lekár Vojtech Robert. V spolku sa angažovali učiteľky Jolana Protznerová či Etelka Reuterová, ale aj miestny rímskokatolícky farár František Inzinger. Veľký význam mala iniciatíva 92. zboru Slovenskej ligy na založenie miestneho odboru spolku slovenských žien – *Živena* priamo v Stropkove. Živena bola založená 29. novembra 1930 a zakrátko sa stala najaktívnejším a azda aj najpočetnejším kultúrnym spolkom v meste, ktorý sa spolupodieľal na organizovaní večierkov, divadelných predstavení či tanečných zábav. Členovia Slovenskej ligy sa tiež podieľali na organizácii stropkovského dobrovoľného hasičského zboru, v ktorom – medzi inými – pôsobili členovia ligy Jozef Jůza, Karol Vidlička, Vojtech Robert či Ján Paňko.

Úsilie 92. zboru Slovenskej ligy o posilnenie národnej identity sa prejavilo aj v organizácii tzv. Národného výboru, ktorý mal dohliadať na to, aby sa vo verejnom živote väčšmi uplatňoval slovenský jazyk. Výbor dohliadal na používanie slovenčiny na verejných nápisoch, úradoch, ale aj v domácom prostredí, kde sa ešte počas medzivojnového obdobia neraz uplatňovala maďarčina či čeština. Predsedom výboru bol už spomínaný okresný náčelník Rudolf Gallas, podpredsedom notár Jakub Herzog a členmi výboru všetci členovia Slovenskej ligy. Spolok sa angažoval aj v udržiavaní verejných priestranstiev. Ešte v máji 1928 bol založený fond na udržiavanie jubilejného parku na Hlavnej ulici, ktorý jestvuje dodnes a nedávno prešiel rekonštrukciou. Časť finančných prostriedkov mala byť odložená bokom a postupne rozšírená o príjmy z divadelných predstavení. Tieto finančné prostriedky mali byť potom využité na osadenie sochy prezidenta Tomáša G. Masaryka a Milana R. Štefánika. K tomu však nakoniec nedošlo, pravdepodobne kvôli nedostatku finančných prostriedkov. Miestna organizácia Slovenskej ligy v Stropkove koncom 20. rokov prišla s iniciatívou na opravu ľudovej školy v Stropkove, ale aj ľudovej školy v neďalekej Nižnej Oľšave. Chudobné obce severovýchodného Slovenska, najviac poškodené svetovou vojnou, totiž nemali vlastné finančné prostriedky na ich opravu. Finančné prostriedky v takom rozsahu nemal ani 92. zbor Slovenskej ligy, preto sa iniciatíva orientovala skôr na zhotovenie rezolúcií, ktoré boli zasielané úradom so žiadosťou o zvýšenie subvencie, prípadne pre udelenie finančnej pomoci pre vojnou zničené obce.

Činnosť 92. zboru Slovenskej ligy v Stropkove bola koncom 20. rokov skutočne plodná. Bohužiaľ, táto intenzívna činnosť vydržala približne do začiatku 30. rokov. V roku 1934 došlo k reorganizácii spolku po dlhšej nečinnosti. Reorganizácia súvisela s príchodom nového okresného náčelníka Alexandra Luštšeka, ktorý v Stropkove pôsobil približne päť rokov a vyznačoval sa výbornými výsledkami. Bohužiaľ, ani po tejto výraznejšej reorganizácii sa veľa nezmenilo a zbor postupne upadal. Oblastný sekretariát v Košiciach plánoval v roku 1936 reorganizovať z dôvodu nečinnosti zbory v Stropkove, Veľkej Ide a Pavlovciach nad Uhom, avšak nijaké ďalšie správy o činnosti 92. zboru

Brestenský, Kolísek – Za tú našu slovenčinu

v Stropkove po tomto roku sa nám nezachovali. Vzhľadom na to, že 2. decembra 1938 oslovilo ústredie Matice Slovenskej v Turčianskom Sv. Martine Štefana Tobiáša, odborného učiteľa v Stropkove, so žiadosťou o založenie miestnej organizácie Matice slovenskej, možno predpokladať, že Slovenská liga v Stropkove de facto zanikla, resp. v tomto období už nevyvíjala žiadnu činnosť. Príčiny postupného úpadku v činnosti spolku nie sú nateraz známe, možno však dedukovať celý rad problémov. V prvom rade to bola finančná situácia, keďže Stropkov bol hospodársky slabším územím bez železničného spojenia. Obec, ako aj okres celé medzivojnové obdobie súperili s nedostatkom financií, a keďže spolky boli závislé od členských príspevkov, vydržiavanie zboru sa stalo náročným. Zaiste k tomu prispela aj svetová hospodárska kríza v 30. rokoch. Druhým, nemenej dôležitým faktorom bolo personálne zloženie. Činnosť drvivej väčšiny organizácií bola priamo úmerná schopnostiam čelných predstaviteľov. Keďže vo vedúcich pozíciách zboru pôsobili najmä úradníci verejnej správy, ktorí sa v stropkovskom okrese často menili, dochádzalo aj ku kolísaniu intenzity v činnosti zboru v závislosti od toho, kto momentálne pôsobil v predsedníctve zboru. Nakoniec nemožno vynechať ani fakt, že v Stropkove v období od polovice 20. rokov vzniklo aj vďaka činnosti 92. zboru viacero všeobecne prospešných organizácií, ktorých členmi boli osoby činné v stropkovskom zbore Slovenskej ligy. Dochádzalo tak ku kumulovaniu viacerých funkcií, keď jedna a tá istá osoba bola súčasne členom viacerých spolkov, čo bolo zaiste duševne aj finančne vyčerpávajúce a úmerne s tým klesali možnosti členov aktívne pôsobiť v rámci spolku.

Aj napriek relatívne krátkej existencii 92. zboru Slovenskej ligy v Stropkove, zanechal spolok za sebou značné výsledky. Počnúc organizovaním zábav, vzdelávacích prednášok, cez zriadenie Živeny, vybudovanie scény pre divadlo, až po podporu slovenčiny vo verejnom priestore, vykonala stropkovská Slovenská liga značný kus práce na kultúrnom poli, ktorý sa stal predpokladom pre ďalší kultúrny rozvoj Stropkova a upevnil tak jeho slovenský charakter aj do budúcnosti.

Použité pramene:

Archívy

Archív Matice slovenskej, Martin, fond Miestny odbor Matice slovenskej

Dobová tlač

Slovenská liga roky 1926, 1927, 1928, 1930, 1931, 1933, 1934, 1936

Slovenské pohľady rok 1922

Šariš roky 1931, 1933, 1934, 1938

Literatúra

GEISSAY, I. *Krátke dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*. Bratislava: Slovenská liga na Slovensku, 1926. 62 s.

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin: Matica slovenská, 2000. 294 s.

BENČKO, Ján a kol. *Stropkov*. Monografia mesta. Martin: Vydavateľstvo Gradus, 1994. 320 s.

KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Stropkova*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2024. 622 s.

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN

Najstaršie zmienky o Zborovskom hrade (hovori sa mu aj Makovica) pochádzajú zo začiatku 14. storočia. Strážil dôležitú obchodnú cestu, ktorá za obcou Zborov (dnes okres Bardejov) prekračovala hrebene Karpát. Bol aj sídlom rozsiahleho Makovického panstva. Na zrúcanine komplexu (je ňou od roku 1684) prebieha archeologický výskum, podieľa sa na ňom vlastník hradu obec Zborov a Občianske združenie na záchranu Zborovského hradu. Foto: Jozef Jurčišin

KEŽMARČAN (1920)¹

Ján DŽUJKO

Politické strany sa v medzivojnovom Československu popri svojich ústredných tlačových orgánoch snažili budovať aj sieť regionálnych periodík. Aktívnejšie boli v tejto oblasti predovšetkým v predvolebnom období. V apríli 1920 sa v Československu konali prvé parlamentné voľby. Národná republikánska strana roľnícka sa necítila dostatočne silná na to, aby vystupovala samostatne, *a tak sa v januári 1920 spojila so Slovenskou národnou stranou a vo voľbách vystupovali tieto strany spolu ako Slovenská národná a roľnícka strana.* Jedným z regionálnych tlačových orgánov strany, ktorý vznikol krátko pred voľbami bol časopis *Kežmarčan*.

Periodikum začalo vychádzať 6. marca 1920 v Kežmarku s podtitulom *Týždenník Národnej a roľníckej strany pre Spiš*. Tlačilo sa týždenne na 4 – 6 stranách v tlačiarňi Vilém Grünbaum. Jeho zodpovedným

redaktorom bol Anton Zátapek. Cena periodika bola 40 halierov. V *periodiku* sa postupne sformovalo niekoľko pravidelných rubrik: *Chýrnik*, *Oznam*, *Samosprávna hliadka*, *Veselý kútik*, *Volebný ruch*, *Z vidieka*.

Už v úvodnom čísle redakcia otvorene priznala, že bude tlačovým orgánom Slovenskej národnej a roľníckej strany, ktorej politický program bude prezentovať na stránkach novovzniknutého periodika. Popri tejto hlavnej úlohe chcelo periodikum bojovať s protištátnou maďarskou, nemeckou a slovenskou tlačou a brániť tak integritu Československej republiky. Chcelo osloviť všetky spoločenské vrstvy, predovšetkým však slovenských roľníkov, ktorých plánovalo priviesť k jednotnej organizácii a slovenských robotníkov, ktorých chcelo vymaniť spod vplyvu rozličných nepriateľských politických zoskupení. V neposlednom rade chcelo upevňovať a šíriť slovenské národné povedomie najmä medzi pomaďarčenými a ponemčenými Slovákmi.

Z obsahovej stránky sa však periodikum venovalo dominantne najmä propagácii politických ideí Slovenskej národnej a roľníckej strany a blížiacim sa parlamentným voľbám. Čitateľov oboznámilo so základnými informáciami, ktoré sa týkali

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0506/26 *Regionálne ozveny veľkých zmien (Kľúčové udalosti v dejinách východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia a úloha miestnych osobností v nich)*.

parlamentných volieb, volebného práva, volebných komisií i samotného spôsobu hlasovania a priebehu volieb. V rámci predvolebného boja sa periodikum vyjadrovalo kriticky najmä na adresu Slovenskej ľudovej strany. Po neúspechu vo voľbách vyjadrilo sklamanie z rozhodnutia voličov a vyjadrilo obavy o budúcom smerovaní Slovenska. Tento politicky orientovaný obsah periodika dopĺňali krátke správy zo zahraničného a domáceho diania avšak najmä informácie z politického, hospodárskeho a kultúrneho života v Kežmarku.

Redakcii časopisu sa nepodarilo priniesť čitateľom bohatší a kvalitnejší časopis, a to predovšetkým z toho dôvodu, že vychádzal veľmi krátko, len necelé tri mesiace. Poslednýkrát vyšiel 15. mája 1920. Následne pokračoval so zmeneným názvom ako *Hlas Tatier*, pretože podľa redakcie jeho pôvodný názov *Kežmarčan* mal lokálny charakter a neumožňoval mu získať si širší okruh predplatiteľov a čitateľov.

Použitá literatúra:

DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154. ISSN 1336-7528.

Hlas Tatier (1920)

Kežmarčan (1920)

KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968. 1074 s.

MALÍŘ, Jiří, PAVEL Marek a kol. *Politické strany I. 1861 – 1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005. 1021 s. ISBN 80-7239-178-X

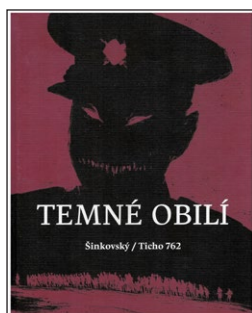
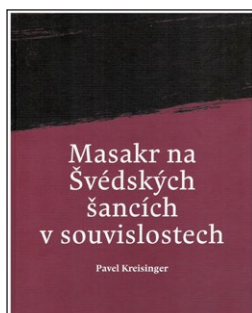
RECENZIE ANOTÁCIE

Jezersko (okres Kežmarok) je rázovitá obec s objektmi drevenej architektúry. Vznikla v 17. storočí kopaničiarskou kolonizáciou. Nad ňou sa nachádza Jezerské jazero, čo je prírodná rezervácia s rozlohou 2,18 ha. Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Mesto Matera v juhotalianskej provincii Basilicata má korene, ktoré siahajú až do paleolitu. V jeho okolí sa nachádzajú najvýznamnejšie miesta pobytu jaskynného človeka v oblasti Stredomoria. Od roku 1993 je Sassi di Matera, najstaršia časť mesta, zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. V roku 2019 Matera niesla titul Európske hlavné mesto kultúry. Foto: Nadežda Jurčišinová*

KREISINGER, Pavel. *Masakr na Švédských šancích v souvislostech* / ŠINKOVSKÝ, Martin – NOVÁK-TICHO, Petr. *Temné obilí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2025. 128 s. ISBN 978-80-244-6522-7.

Publikácia z Vydavateľstva Univerzity Palackého v Olomouci predstavuje zaujímavý koncept rozdelený na dve komplementárne časti oslovujúce rôzne okruhy čitateľov. Spája v sebe popularizačnú stránku dejinnej udalosti vo forme historického komiksu a odbornú stránku vo forme vedeckej štúdie. Obsahovo sú obe formy ukotvené v tragických udalostiach týkajúcich sa odsunov nemeckých občanov na konci druhej svetovej vojny v obnovenom Československu.

Historik Pavel Kreisinger vysvetľuje svoju pohnútku na vydanie takéhoto diela potrebou zmapovania historických udalostí predstavených v komiksovej podobe dvojicou autorov – literáta Martina Šinkovského a výtvarníka Petra Nováka prostredníctvom relevantných historických metód. Na základe analýzy dochovaných dostupných primárnych a sekundárnych prameňov sa podujal vysvetliť vtedajší historický kontext a konkrétnu tragickú udalosť, ktorá sa odohrala v júni roku 1945 na Švédských šancoch v katastri obce Horní Moštěnice neďaleko Přerova.

Masaker sa neslávne zapísal do histórie nesmiernou krutosťou realizátorov. Z 265 zabitých osôb bolo 120 žien a 74 nedospelých, resp. malých detí. Tieto okolnosti podnietili viacerých českých historikov, aby sa udalosťami začali zaoberať krátko po roku 1989. Vzniklo viacero odborných štúdií a aj monografické práce, na ktoré sa Kreisinger v úvode svojej štúdie odvoláva. Jeho cieľom tak zostalo zrealizovať nový výskum s úmyslom zaplniť viaceré „biele miesta“, zamerať sa na konkrétne osudy páchateľov a spolupáchateľov zločinu. V archívnom výskume sa zameral na výpovede, súdne spisy, personálne a väzenské dokumenty, ktoré boli na žiadosť historika – autora odtajnené. Patria tam aj unikátne fotografie priradzujúce podobu konkrétnym páchateľom.

Dňa 18. júna 1945 bolo popravených 256 osôb vytiahnutých z vlakovej súpravy smerujúcej na Slovensko. Išlo o vlak prevážajúci prevažne karpatských Nemcov vracajúcich sa do rodných obcí zo severných a severozápadných Čiech, kam boli evakuovaní pred blížiacim sa frontom v roku 1944. Okrem karpatských Nemcov boli medzi cestujúcimi aj Maďari a Slováci z oblasti Spiša či iných obcí zo stredného Slovenska. Na vlakovej stanici v Přerove sa stretol vlak s transportovanými „Nemcami“ s vlakovou súpravou, ktorou cestovali príslušníci bývalého 1. československého armádneho zboru vracajúci sa zo slávnostnej vojenskej prehliadky uskutočnenej na Staromestskom námestí v Prahe 17. mája 1945. Bola to časť 4. divízie (nástupkyne 4. československej brigády), v ktorej sa nachádzal aj 17. peší pluk s prevahou slovenských vojakov. Na základe započutia konverzácie v nemeckom jazyku a následného legitimovania osôb (u niektorých sa pravdepodobne našli doklady pronemeckých organizácií na Slovensku) boli vybrané osoby označené za fašistov a vyvlečené von z vlaku. Následné vymyslené verzie od poručíka Karola Pazúra, čatára ašpiranta

Bedřicha Smetanu i štábného kapitána Eugena Surovčíka podnietili nenávisť voči týmto ľuďom aj u ostatných vojakov. Transport „odsúdených“ na smrť bol pod sľubom, že ich idú ubytovať, presunutý na neďaleký kopec pod názvom Švédske šance. Vo večerných hodinách sa udiala poprava. Telá boli zakopané do pripraveného masového hrobu.

Pavel Kreisinger sa vo svojom texte odpútava od čiernobieleho vnímania dejín a predkladá fakty podložené dobovými dokumentmi, svedectvami a vyšetrovacími spismi. Neizoluje masaker ako náhodný exces jednotlivca, ale zasadzuje ho do širšieho rámca „divokého odsunu“ a atmosféry brutality, ktorá vládla bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny. Detailne rozoberá osobnosti zodpovedných vrahov, ich motivácie, minulosť (napr. Pazúrovu kolaboráciu s Hlinkovou gardou), a to, ako dokázali zneužiť vtedajšie protinemecké nálady.

Pomerne mrazivá je analýza povojnového súdneho stíhania. Organizátori masovej vraždy boli v ére nastupujúceho komunistického režimu iba čiastočne potrestaní. Pazúr bol síce odsúdený na dlhoročný trest, no vďaka komunistickému prevratu v roku 1948, intervencii vplyvných osôb a následným amnestiám prezidentov Gottwalda i Zápotockého mu bol výkon trestu skrátený. Na slobodu bol prepustený v júni 1954. Surovčík nebol pre nedostatok dôkazov za kauzu Švédske šance potrestaný vôbec, no odsúdený bol v roku 1952 za inú kauzu na šesť rokov nepodmienečne. Smetana bol rovnako odsúdený v inom prípade v roku 1947. Po odvolaní obhajcu bol prepustený z vyšetrovacej väzby a stíhaný na slobode, čo využil a utiekol z Československa, ako osoba židovskej národnosti, do Izraela, kde požiadal o azyl.

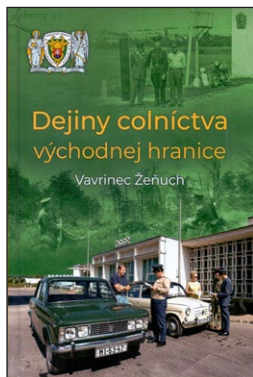
Najdôležitejším javom tejto časti publikácie je, že historik Kreisinger sleduje, ako sa táto udalosť stala v Píerove verejným tajomstvom, ako sa o nej desaťročia nesmelopísať a akú rolu zohrali svedkovia (napríklad František Hýbl), ktorí tému udržali nažive až do pádu železnej opony.

Druhá časť publikácie využíva moderné vizuálne médium – komiks, čím sa kniha stáva prístupnou pre širšiu verejnosť, vrátane mladšej generácie. Toto spracovanie možno chápať nie ako zjednodušenie, ale skôr ako umelecké stvárnenie emócií a hrôzy týchto udalostí. Text komiksu vychádza zo zachovaných svedectiev a protokolov z neskoršieho vyšetrovania, čím čitateľ nestráca kontakt s historickou pravdou. Vizuálne stvárnenie následne sugestívne zachytáva bezmocnosť postihnutých, chladnokrvnosť vojakov a ponurnú atmosféru v osudnú noc.

Komiksovú časť možno vnímať ako zameranie pozornosti na ľudský rozmer tragédie – ukazuje konkrétne tváre a osudy rodín, čím oddeľuje obeť od anonymity suchých štatistických čísiel. Kreisingerova časť zas nevznikla ako bežný historický prehľad, ale ako výsledok dlhoročného detailného výskumu v domácich i zahraničných archívoch. Jej hlavným cieľom bolo nielen zmapovať samotný priebeh masakru, ale najmä analyzovať jeho politické pozadie, mechanizmy justičného vyrovnávania sa s vrahmi a následnú dlhoročnú tabuizáciu a ideologickú manipuláciu témy počas komunistického režimu. Je teda dôležitým príspevkom k vyrovnávaniu sa s temnými kapitolami stredoeurópskych dejín. Autorovi sa podarilo napísať precízny text pre odbornú verejnosť a zároveň ako morálne a ľudské memento pre bežného čitateľa.

Peter Koval'

ŽEŇUCH, Vavrinec. *Dejiny colníctva východnej hranice.* Bratislava: Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, 2026. 351 s. ISBN 978-80-570-8057-2.

Slovenská historiografia má ešte v mnohých oblastiach svoje podlžnosti. Pravda, ide o také témy, ktoré sú v spoločnosti menej frekventované, a teda aj menej známe, čo ale neznamená, že nie sú dôležité. K takýmto témam patrí aj finančná správa a colníctvo ako také. Vavrinec Žeňuch sa rozhodol spracovať uvedenú oblasť ľudskej aktivity so zameraním svojej bádateľskej pozornosti na východné hranice dnešného Slovenska – ide najmä o bývalú Zemplínsku a Užskú župu. To je geografický aspekt uvedenej monografie, druhý – časový aspekt, zahŕňa obdobia od stredoveku až po súčasnosť. Autor v jednotlivých obdobiach sleduje zmenu politických pomerov, zánik starých a vznik nových štátov, ktoré si chránili svoje územie a obyvateľstvo pred vojenským alebo hospodárskym ohrozením.

Aby Vavrinec Žeňuch uviedol čitateľa do problematiky, správne sa rozhodol najskôr priblížiť a vysvetliť základné termíny, s ktorými sa čitateľ v knihe stretne. V texte objasnil, čo boli clá, aké bolo ich dobové pomenovanie, napr. mýto, mýtnice, ako sa v jednotlivých obdobiach clá (mýto) vyberali a na čo slúžili, uviedol, kto clá vyberal, resp. kto ich mohol vyberať, v akej výške boli clá vyrúbené a čo tým krajina sledovala. Čitateľ sa v knihe dozvie, na základe akých dohôd boli clá stanovené a následne tiež vyberané. Nezabudol pripomenúť aj hrozby, akým museli colníci v jednotlivých obdobiach čeliť – mám na mysli najmä šírenie rôznych epidémií, ako boli mor, cholera, týfus, čierny kašeľ a pod., najmä obchodníkmi, s ktorými colníci prichádzali do styku a bezprostredne tak boli vystavení hrozbe nákazy.

V. Žeňuch urobil premyslenú vertikálnu kompozíciu knihy, ktorá prechádza od širších súvislostí až k jednotlivostiam, najmä v novších obdobiach, obzvlášť v medzivojnovom období, ale aj v rokoch po druhej svetovej vojne. Keďže kniha je prioritne určená pracovníkom colnej správy, autor venoval väčší priestor súčasnosti s akcentom na colný úrad a jeho pobočky na východnom Slovensku.

Téma dejín colníctva je na prvý pohľad nie príliš zaujímavou témou, čo evokuje celý rad reorganizácií hraníc, zákonov a pravidiel, ktoré sa menili jednak so zmenou hraníc, a teda aj štátov, ale aj v rámci vývoja danej krajiny, v tomto prípade Uhorska a potom Československa. Reálny život a služba colníkov však neraz boli plné dramatických chvíľ, ako to prezrádzajú kapitoly o medzivojnovom období a udalostiach, spätých s pašovaním tovaru tak do Československa, ako aj do Maďarska, s falšovaním československých mincí i bankoviek, kolkov, ktorými Československo po svojom vzniku označovalo dovtedy spoločné rakúsko-uhorské bankovky. Autor vsunutím individuálnych príbehov – pašerákov a colníkov, však zdanlivo nudnú problematiku osviežil, urobil ju zaujímavou aj pre neodborníkov, no súčasne cez spomínané individuálne príbehy demonštroval zložitost i náročnosť práce vo finančnej a colnej správe. *Dejiny colníctva východnej hranice* sú rozdelené na päť obsiahlych kapitol a tie sa členia na kratšie podkapitoly, čo zvyšuje prehľadnosť „colného príbehu“ a dáva autorovi možnosť viac sa venovať problému, ktorý bol v colníctve dôležitý a nemal by byť čitateľmi prehliadnuteľný.

Informačnú hodnotu knihy zvyšuje množstvo dobových fotografií z uhorského a československého obdobia, ba i z obdobia existencie samostatnej Slovenskej republiky, a fakt, že V. Žeňuch nestaval svoj text len na existujúcej odbornej literatúre, ale hlavne na archívnom výskume či dobovej tlači. Odborníci určite ocenia priložený bohatý zoznam použitých prameňov a literatúry.

Kniha Vavrinca Žeňucha *Dejiny colníctva východnej hranice* má potenciál zaujať nielen odbornú, profesijnú (colníci), ale aj laickú čitateľskú verejnosť. Keďže geograficky sa viaže na východné Slovensko, má potenciál poslúžiť aj pri vyučovaní dejepisu či už ako pomôcka pre učiteľov, či pre žiakov základných a stredných škôl pre bližšie spoznanie regiónu, v ktorom žijú, jeho histórie, ale aj práce ich rodičov, z ktorých mnohí pracujú práve v tomto zaujímavom a náročnom povolaní.

Peter Švorc

ŠVEC, Jakub. *K filozofickej reinterpretácii raného liberalizmu*. Žilina: EDIS – vydavateľstvo Žilinskej univerzity v Žiline, 2024. 141 s. ISBN 978-80-554-2087-5.

Monografia Jakuba Šveca sa venuje ranému liberalizmu a jeho základným pojmom, najmä slobode, prirodzenému stavu a spoločenskej zmluve. Autor vychádza predovšetkým z diel Thomasa Hobbesa, Johna Locka a Jeana-Jacquesa Rousseaua, pričom ich nepredstavuje len ako samostatné teórie, ale snaží sa ich chápať vo vzájomných súvislostiach. Už pri čítaní prvých kapitol je zrejmé, že nejde o klasický prehľad, ale skôr o snahu pochopiť texty autorov inak, než bývajú bežne interpretované. Popri klasických autoroch sa v texte objavuje aj John Rawls a jeho dielo *Politický liberalizmus*, vďaka čomu sa kniha čiastočne presúva aj k modernej politickej filozofii. Autor sa snaží ukázať, že liberalizmus nie

je jednotný smer s jedným jasným významom. Jednotlivé koncepcie, ktoré sa dnes zvyknú pod tento pojem zaraďovať, vznikali v rôznych historických situáciách a reagovali na odlišné problémy. To sa potom odráža aj v tom, ako tieto koncepcie chápú základné pojmy, napríklad slobodu. Pri čítaní kapitol venovaných jednotlivým autorom je cítiť, že Švec sa snaží vyhnúť zjednodušeniam a skôr poukázať na to, v čom sa tieto koncepcie od seba líšia. Zaujímavé je napríklad porovnanie Hobbesa a Locka. Švec poukazuje na to, že u Hobbesa vystupuje prirodzený stav skôr ako obraz neistoty a konfliktu, ktorý vedie k potrebe silnej moci, u Locka je situácia odlišná. Prirodzený stav síce nie je ideálny, ale zároveň nejde o úplný rozpad vzťahov. Problém spočíva skôr v tom, že chýba autorita, ktorá by zabezpečila dodržiavanie pravidiel. V tomto porovnaní sa celkom jasne ukazuje, že rozdiel medzi týmito autormi nie je len v tom, ako negatívne alebo pozitívne vidia človeka, ale aj v tom, čo vlastne od politického usporiadania očakávajú.

Pri Rousseauovi sa autor nezastavuje len pri všeobecne známych pojmoch, ale snaží sa jeho uvažovanie zasadiť do širšieho kontextu. Poukazuje najmä na súvislosť medzi slobodou a otázkou nerovnosti. Sloboda tu nevystupuje len ako individuálny

nárok, ale aj ako problém toho, ako má byť usporiadaná spoločnosť ako celok. Práve tieto pasáže pôsobia pomerne podnetne, pretože neponúkajú len opakovanie známeho výkladu, ale snažia sa ho trochu posunúť.

Popri klasických autoroch liberalizmu sa autor v jednej zo záverečných častí obracia k Rawlsovi. Autor sa tu zameriava najmä na jeho snahu uvažovať o spravodlivosti bez ohľadu na konkrétne postavenie jednotlivca v spoločnosti. Zároveň však naznačuje, že takýto prístup so sebou prináša aj určité problémy, keďže odhliadnutie od konkrétnych skúseností môže byť v praxi pomerne problematické. Tieto úvahy síce nie sú rozpracované úplne do detailu, ale vhodne dopĺňajú predchádzajúce časti knihy a ukazujú, že otázky, ktoré riešili klasickí autori, sú aktuálne aj dnes.

Na záver možno povedať, že kniha Jakuba Šveca ponúka zaujímavý pohľad na raný liberalizmus a zároveň ukazuje, že mnohé predstavy, ktoré sa s týmto pojmom bežne spájajú, sú pomerne zjednodušené. Pri čítaní je zrejmé, že liberalizmus je nevyhnutné chápať ako súbor rôznych prístupov, ktoré sa navzájom dopĺňajú aj spochybňujú. V tomto smere pôsobí výstižne autorovo konštatovanie, že liberalizmus nie je synonymom nelimitovaného individualizmu. Kniha tak čitateľa prirodzene vedie k tomu, aby sa nad týmto pojmom zamyslel trochu inak, než je zvyknutý. Neponúka jednoznačné odpovede, ale skôr ukazuje, že aj klasické teórie možno čítať rôznymi spôsobmi. Celkovo ide o prácu, ktorá síce miestami vyžaduje sústredenejšie čítanie, ale práve vďaka tomu môže byť podnetná aj pre ďalšie uvažovanie o liberalizme a jeho význame.

Ivana Zimovčáková

Sen verzus povinnosť v čase studenej vojny: komparatívna recenzia filmov *Nepela* (2025) a *Šampión* (2026)

Prelom rokov 2025/2026 priniesol na plátna slovenských kín v krátkom časovom rozstupe dva filmy o významnej športovej osobnosti československej socialistickej éry – krasokorčuliarovi Ondrejovi Nepelovi. Možno práve vďaka nim začali mnohí (pravdepodobne, ale nie nevyhnutne z mladších ročníkov) reflektovať toto meno v širších súvislostiach, než je len názov bratislavského zimného štadiónu. V československej koprodukcii svoje dielo predstavili režiséri Gregor Valentovič (*Nepela*, 2025) a Jakub Červenka (*Šampión*, 2026). Obe krajiny majú v kontexte spoločnej histórie 20. storočia osobitý postoj k filmom zachytávajúcim obdobie socializmu tak zo strany hercov, ako aj z diváckej percepcie a daný typ

filmov zvyčajne patrí medzi tie obľúbenejšie z domácej produkcie. Konštatujú tak napr. výskumy J. Pinkasa zamerané na analýzu mediálnej pamäti a modelov spomínania na normalizáciu zhrnuté v rovnomennej monografii¹ či iné diela autorov sústreďujúcich sa na výskum tohto „žánru“, ktorý nestráca na popularite.²

1 PINKAS, Jaroslav. *Jak vzpomínáme na normalizaci. Obrazy normalizační společnosti ve filmu*. Praha: Karolinum, Ústav pro studium totalitních režimů, 2020. 236 s.

Osobnosť Ondreja Nepelu (1951 – 1989), hlavného protagonistu a oficiálne najlepšieho československého športovca 20. storočia, je omnoho komplexnejšia, než ako je možné zobrazíť ju na plátne. Podobne, ako iné biografické snímky v posledných rokoch, ani tieto sa nesnažia zmapovať život hlavného hrdinu v jeho komplexnosti a ucelenosti. Naopak, približujú konkrétny okamih, na ktorom demonštrujú osobný a spoločenský rozmer i konflikt, ktorý sa u Nepelu odohrával.³ Na otázku, kto bol Ondrej Nepela, možno odpovedať rôzne. Po športovej stránke to bol československý krasokorčuliar, olympijský víťaz (1972, Sapporo), trojnásobný majster sveta (1971, 1972, 1973) a päťnásobný majster Európy (1969, 1970, 1971, 1972, 1973).⁴ Jeho životu sa v dvoch vydaniach venovala monografia Evy Bacigalovej,⁵ slúžiaca ako predloha filmového spracovania z roku 2025. Na základe nej možno stručne konštatovať niekoľko faktov zo života Ondreja Nepelu do prelomového roku 1973, ktorý sa stal kľúčovým momentom oboch filmových spracovaní.

Pod vedením trénerky rakúskeho pôvodu Hildy Múdrej korčuľoval od siedmich rokov ako člen krasokorčuliarskeho oddielu Slovan Bratislava. Pochádzal z obyčajných pomerov – otec bol šofér a mama žena v domácnosti. Profesionálny šport v období socializmu neexistoval, aj vrcholový športovec mal iba amatérsku kariéru a chodil do školy či do zamestnania. Ondrej Nepela reprezentoval krajinu popri riadnej školskej dochádzke a s pojmom individuálny študijný plán sa po prvýkrát stretol až na Právnickej fakulte Univerzity Komenského, keď niekoľkokrát štúdium prerušil z reprezentačných dôvodov. Žil v Bratislave, kde rodina dostala štátny byt ako odmenu za reprezentáciu, ale vďaka korčuľiam precestoval svet ešte skôr, ako

- 2 Pozri napr. PINKAS, Jaroslav. Filmové obrazy „normalizace“. Dostupné online: https://www.dejepis21.cz/userfiles/tiny_uploads/metodika_film/DvF-kap2.4.pdf [cit. dňa 4. 8. 2026] alebo KOPAL, Petr (ed.). *Film a dejiny IV. – Normalizace*. Praha: Casablanca, 2014. 664 s. (konkrétne príspevky R. Hladíka, J. Pinkasa a K. Činátla v kapitole Dnešní obrazy normalizace).
- 3 Tradičné biografie od narodenia po smrť dnes ustupujú do úzadia. Jeden dobre zvolený moment rozpracovaný ako hĺbková sonda s prepojením na širší kontext môže ukázať viac, ako niekoľkohodinová epopeja preletiacia po povrchu, porov. *The Darkest Hour* (2018), *Steve Jobs* (2015), *The King's Speech* (2010), *Jackie* (2016), *Oppenheimer* (2023) či z československej kinematografie *Jan Palach* (2013), *Masaryk* (2016) alebo *Havel* (2020).
- 4 Konkrétnejší biografický medailón k O. Nepelovi pozri: *Biografický lexikón Slovenska M – N*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 712. Dostupné online: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:8bd6a3b9-54f0-4d9c-81a8-44a7f9065aa0?page=uuid:62766477-cae3-4655-9548-cfa4cb94ec2e&fulltext=Nepela> [cit. dňa 6. 8. 2026]. Po premiére oboch filmov sa jeho osobnosti venovala zvýšená pozornosť aj v rôznych článkoch na mediálnych platformách. Za všetky napr. ŠČEPÁN, Stano. Slovenský Športovec storočia Ondrej Nepela by mal 75 rokov. Dostupné online: <https://www.olympic.sk/clanok/200126-Ondrej-Nepela> [cit. dňa 6. 8. 2026].
- 5 BACIGALOVÁ, Eva. *Nepela. Najlepší slovenský športovec 20. storočia*. Bratislava: Punkchart films s. r. o., 2025. 235 s. ISBN 978-80-975125-0-7. Predtým: BACIGALOVÁ, Eva. *Najlepší! – Ondrej Nepela – Hilda Múdra*. Trnava: Sport legal, 2017. 254 s.

ukončil strednú školu. Životným míľnikom bol preňho rok 1972/1973, keď sa po víťazstve na olympiáde v Sappore rozhodol ukončiť amatérsku kariéru v Československu a prijať ponuku svetoznámej ľadovej šou *Holiday on Ice*.

Tento moment sa stal pre režisérov zásadným pilierom, okolo ktorého vybudovali biograficky orientovanú snímku. Vo filme *Nepela* (2025) zaznamenal Gregor Valentovič rozsah jedného roka od návratu z olympiády v Sappore do výhry na majstrovstvách sveta v Bratislave v roku 1973. Červenkov film *Šampión* (2026) sa v extrémnej časovej kompresii zameria na 24 hodín Nepelovho života v momente pred majstrovstvami sveta. Prostredníctvom psychologickéj sondy a spomienkových návratov skúma a divákovi predkladá kariérne piliere a okamihy, ktoré ho ovplyvnili v závere československého pôsobenia. V oboch prípadoch však film zachytával dôležitú spoločensko-politickú a ideologickú skutočnosť danej doby – nielen na domácej pôde ČSSR, ale i v širšom dosahu sveta rozdeleného železnou oponou na dva bloky. Ľadová revue bola západná šou a z toho dôvodu pre úspešného reprezentanta socialistického štátu úplne neprijateľná až vylúčená perspektíva. Nepela sa v tomto bode svojho života ocitol medzi dvomi mlynskými kameňmi – túžbou po naplnení osobného sna v zahraničnej šou a povinnosťou reprezentácie štátu, do ktorej ho tlačila strana rozhodujúca o schválení či neschválení jeho prípadného odchodu. Šport, rovnako ako všetky ostatné stránky spoločenského, politického či voľnočasového života obyvateľov socialistickej krajiny, bol úplne pod kontrolou vedúcej politickej strany operujúcej so základným stereotypom „my“ verus „oni“, resp. s dlhoročne budovaným obrazom nepriateľa, ktorému sa výskumne venuje napr. historička Denisa Nečasová.⁶

Problematika emigrácie športovcov v období socializmu je taktiež rozpracovaným fenoménom vo vedeckom diskurze športových dejín v národnom i medzinárodnom kontexte a *Nepela* je jedným z citovaných a analyzovaných príkladov v oblasti krasokorčuľovania.⁷ V oboch filmoch možno vnímať niekoľko základných vzťahových rovín: vzťah s rodičmi, vzťah k trénerke, vzťah k priateľom a vzťah k sebe samému. Prostredníctvom nich je možné divákovi predostrieť komplexnosť konkrétnej osobnosti na pozadí spoločensko-politického usporiadania Československa v období normalizácie.

6 Problematike obrazov nepriateľa v období socializmu a ideálnej, resp. idealizovanej predstave socialistického človeka sa obsiahlo venovala česká historička Denisa Nečasová. Hoci jej dejinné vymedzenie je obsiahnuté rokmi 1948 – 1956, základné princípy žiaducich i nežiaducich charakterizácií jednotlivca či osobnostného modelu v kontexte doby boli platné i neskôr v čase normalizácie. Pozri: NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956*. Brno: Host, 2018. 271 s.; NEČASOVÁ, Denisa. *Obrazy nepřítelů v Československu 1948 – 1956*. Praha: NLN, 2020. 235 s. (konkr. kapitoly Koncept nepřítelů s. 19-50 a Spojené státy americké, s. 159-200).

7 Pozri: VÁLEK, Jakub. Emigrace vrcholových sportovců z bývalého Československa v letech 1948 – 1989. In *Studia sportiva*, 2014, č. 2, s. 77- 85; ROKOSKÝ, Jaroslav. Emigrace sportovců v období komunistického režimu 1948 – 1989. In KOLÁŘ, František – KALOUS, Jan. *Sport v komunistickém Československu 1948 – 1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 106-163.

- a) Vzťah s rodičmi. Tak *Nepela* (2025), ako aj *Šampión* (2026) zobrazili Nepelovo rodinné zázemie relatívne verne. Vidíme jednoduchú, resp. obyčajnú rodinu v bratislavskom veľkomeste, ktorá si naň však nikdy celkom nezvykla. *Šampión* venoval o niečo viac pozornosti povolaniam rodičov (otec šofér) a zachytil aj Nepelovu staršiu sestru Utulienku (vlastným menom Lenka), ktorá sa v prvom spracovaní G. Valentoviča neobjavila. Spoločným je fakt, že rodina (s výnimkou prideleného bytu) nijak zo synovej slávy neťažila. Rodinné zázemie je zobrazené ako stabilné a podporujúce, hoci ostáva otázkou, nakoľko sa Nepela dokázal, či mohol, rodine v tom čase zverovať s názormi alebo pocitmi, ktoré prežíval. Filmové snímky ho zachytávajú vo veku, keď už na rodičov nebol výrazne odkázaný, avšak jeho biografie dokazujú, že nikdy nebol úplne zbehlým v oblasti samostatnosti a vlastnej organizácie, v čom sa celý život spoliehal na „tetu Hildu“.
- b) Vzťah k trénerke. V dôsledku úspechov, ktoré dlhoročne dosahoval, bola dvojica Nepela – Múdra (na filmovom plátne v zastúpení Josef Trojan – Zuzana Mauréry, 2025 a Adam Kubala – Jana Nagyová, 2026) vo svojej dobe ikonická. Hoci Nepela nebol človekom, ktorého možno označiť frazeologizmom „aj do koča, aj do voza“ a v mnohých základných aspektoch organizácie života tápal, v roku 1972 minimálne vedel, čo chce dosiahnuť v kariérnom smere – a reprezentačné zotrvanie v Československu k tomu nepatriilo. Valentovič aj Červenka zachytili silný, i keď v danom období turbulentný vzťah s Hildou Múdrú ako jeden z kľúčových pilierov v živote ich oboch. Subjektívne sa prikláňam k hereckému výkonu Zuzany Mauréry, ktorý bol fantastický. V osobe Hildy Múdrej však obaja režiséri zdôraznili nielen jedinečný vzťah trénera so zverencom, ale aj politický rozmer doby. Ten je o niečo konkrétnejší (možno až desivo) u Červenku, kým Valentovič viac rozpracoval osobné peripetie rebelujúceho mladého športovca hľadajúceho únik pod tlakom očakávaní z majstrovstiev.

V *Šampiónovi* divák priamo vidí stranícku taktiku vydierania, zastrašovania, nátlaku aj odpočúvania s cieľom kontrolovať a podriaďovať si nielen konanie, ale aj myslenie, osobné presvedčenie či ambície ľudí. Kontakt až konfrontácia so straníckymi predstaviteľmi je tu výrazne ostrejší (návštevy pracovníkov ŠtB doma, zastrašovanie rodinných príslušníkov, nátlak v osobnom aj pracovnom živote). Hilda Múdra a jej rodina pôsobili v pozícii takmer nárazníkovej zóny a samotný Nepela pociťoval skôr tlak zo strany trénerky, ako politickej strany. Hoci, samozrejme, podmienky účasti na majstrovstvách vnímal ako prejav vydierania zo strany režimu, ktorý nimi (a výhrou) podmienil možný odchod z ČSSR. Napriek vzťahovo napätému obdobiu rokov 1972/73 však nemožno povedať, že Nepela Hildu Múdrú neuznával, či ju nemal rád. Tieto mesiace jeho celoživotný vzťah k nej – založený na láske, úcte a rešpekte – nijako neovplyvnili.

V danom kontexte je nutné poznamenať, že Nepelovým cieľom bolo opustiť krajinu legálne. Na to potreboval súhlas strany, ktorá prirodzene nechcela stratiť svetovo uznávaného reprezentanta. Tak ako dnes, i vtedy boli športové úspechy vynikajúcou reklamou. Na druhej strane, emigrácia vrcholových športovcov z ČSSR nebola nijakou výnimkou, ako na to poukázali už Válek a Rokoský.⁸

8 VÁLEK, Jakub. Emigrace vrcholových sportovců z bývalého Československa v letech 1948 – 1989. In *Studia sportiva*, 2014, č. 2, s. 77-85; ROKOSKÝ, Jaroslav. Emigrace sportovců

Dôvodov bolo hneď niekoľko. Idealistické, ideologické a etické hodnoty a preferencie jednotlivca uvedomujúceho si represívnu domácu podmienku sa orientovali primárne na osobné, morálne a etické stránky. Nechýbal ani materialistický rozmer. Športovci, cestujúci po súťažiach a sústreďeniach v západných krajinách, vnímali rozdiel oproti domácejmu prostrediu a uvedomovali si lepšie materiálne podmienky, slobodu, životný štandard i ďalšie možnosti, ktoré svojmu obyvateľstvu ponúkali krajiny mimo východného bloku. Nepela však nechcel emigrovať, čím by si znemožnil akýkoľvek eventuality návrat do vlasti, resp. kontakt s rodinou a priateľmi.⁹

- c) Vzťah k priateľom. Bacigalová vo svojej monografii zdôrazňuje Nepelu po kariérnej a profesionálnej stránke ako dokonalého korčuliara, človeka s mimoriadnou disciplínou, húževnatosťou a zodpovednosťou, čo zodpovedá jeho profilu športovca. Jeho jazdy boli až strojovo presné. Exceloval v povinných cvikoch, ktorým sa v tom čase prikladala veľká dôležitosť a boli vysoko hodnotené. Napriek tomu išlo o mladého človeka, ktorý si popri intenzívnej športovej kariére vybudoval blízky okruh priateľov (najmä z vysokoškolského prostredia z umeleckej fakulty), s ktorými ostal v kontakte aj po odchode z ČSSR. Valentovič aj Červenka zachytávajú tieto momenty mladíckej zábavy a uvoľnenia v náročnom období pred majstrovstvami sveta, nakoľko išlo o dôležité aspekty Nepelovho súkromného života. Silným faktorom bola smrť blízkej priateľky a krasokorčuliarky Hany Maškovej, ku ktorej obaja režiséri pristúpili trochu odlišne. Valentovič staval na vzájomnej podpore a sile ich vzťahu, dôvere a podpore, ktorú Nepela od Maškovej čerpal v čase, keď musel ostať v Československu a ona už jazdila v Holiday on Ice. Po jej tragickej smrti počas autonehody vo Francúzsku režisér vytvoril nové vzťahové piliere v osobe kamarátky Gabiky, do ktorej Nepela pretavil svoje osobné a do istej miery intímne túžby zdieľané predtým s Maškovou (s prihliadnutím na Nepelove sexuálne preferencie nešlo o telesnú intimitu). Červenka tento kľúčový vzťah v živote československého krasokorčuliara poňal inak. V úvode filmu zobrazuje Nepelov prílet zo Sappora, odkiaľ cestoval priamo na pohreb Hany Maškovej a snímka sa zaoberá skôr dozvukmi

v období komunistického režimu 1948 – 1989. In KOLÁŘ, František – KALOUS, Jan. *Sport v komunistickém Československu 1948 – 1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 106-163.

- 9 Väčšina osôb odchádzajúcich do zahraničia v 70. – 80. rokoch nebola politicky prenasledovaná, ale jednoducho si uvedomovala nedostatky socializmu a túžila po lepších životných podmienkach. Kým v právnych krajinách ide o úplne prirodzený postup, socializmus spravil z emigrácie vysoko politickú otázku. V prípade nelegálnej emigrácie mohli československé úrady pristúpiť k odsúdeniu jednotlivca v neprítomnosti, z ktorého vyplývali tresty odňatia slobody (nevymáhateľné v neprítomnosti) či prepadnutia majetku. Zákon o prečinoch (kam spadala aj emigrácia) platný od 1. januára 1970 umožňoval podľa paragrafu 5, písmeno d) tresty formou pokuty 5 000 Kčs, nápravné opatrenia či vyššie uvedené väzenie pre človeka, ktorý získal povolenie k vycestovaniu poskytnutím nepravdivých údajov alebo nedodrжал lehoty stanovené pre vycestovanie do zahraničia. Podľa: RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socializmu 1945 – 1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 276-281.

jej smrti, jej prijatím a spracovaním, s ktorými sa musel vyrovnáť v náročnom období reprezentačného tlaku.

- d) Vzťah Ondreja Nepelu k sebe samému bol do určitej miery rozpoltený, čo sa, pochopiteľne, prejavilo na filmovom plátne. Téma inakosti, resp. príslušnosť k LGBTI+ komunite nebola za bývalého režimu iba zamlčovaná, ale tiež stigmatizovaná a kriminalizovaná.¹⁰ Oba režiséri pristúpili k tomuto aspektu Nepelovej osobnosti svojím spôsobom, avšak citlivo, nakoľko cieľom nebolo rozvinúť pikantnosti zo súkromia, ale zobrazíť niečo, čo bolo zdrojom jeho osobného pocitu neslobody a tlaku v represívnom režime. Nepelova homosexualita, ktorú v tom čase objavoval, resp. ju vnútorne spracoval, ale nemohol otvorene prejsť (ani pred najbližšími priateľmi) bola jedným z filozofických i psychologických pilierov jeho príbehu. V oboch filmoch je prítomný objekt Nepelovho romantického záujmu, či už v podobe súpera, kanadského krasokorčuliara Tollera Cranstona (*Nepela*, 2025) alebo kamaráta/partnera Mateja (*Šampión*, 2026). V oboch prípadoch ide o filmovú fikciu, keďže Nepela informácie o svojom živote nikdy nezdieľal. U Červenku je citelnejšie uvedenie si tejto vnútornej rozpoltenosti či odlišnosti zo strany trénerky Hildy Múdrej, ktorá sa Nepelu snažila všemožne chrániť. Na druhej strane Valentovič vytvoril tzv. bezpečný priestor v osobe Hany Maškovej, s ktorou Nepela daný aspekt svojej osobnosti zdieľal a pri ktorej cítil podporu i pochopenie. Nakoľko film *Nepela* považujem za umeleckejšie spracovaný, dal priechod žiare reflektorov v pražskom gay klube, ako aj intímnej predstavivosti hlavného protagonistu pri zobrazení finálnej scény krasokorčuliarskej jazdy na majstrovstvách sveta. Práve tento moment zachytáva Gregor Valentovič ako zaujímavú metaforu režimu samotného – čo mohlo byť a aká bola realita. V kontexte vyššie uvedeného vzťahu Ondreja Nepelu k sebe samému však platí, že oba filmy prezentujú jeho vnútorný boj s pocitom osamelosti, inakosti a izolácie v socialistickom Československu a jeho represívnej spoločnosti.

Záver oboch filmových diel ukazuje úspešné ukončenie amatérskej kariéry krasokorčuliara završené zlatou medailou na majstrovstvách sveta v Bratislave v roku 1973. Splnil podmienky strany a bolo mu umožnené vycestovať. V západnej revue Holiday on Ice pôsobil 13 rokov a do ČSSR sa vracal iba ojedinele počas dovolenky, aby sa stretol s rodinou a priateľmi. Je na mieste poznamenať, že človeku, ktorý bol dlhoročným úspešným reprezentantom a neskôr vyhláseným za najlepšieho športovca 20. storočia, domáca krajina zabuchla dvere. Zmizol z verejného priestoru, médiá o ňom nepísali, v televízii sa o ňom nehovorilo. Najpopulárnejšia ľadová revue, ktorá putovala po celom svete v Československu nikdy nevystúpila. Krátkometrážny film Juraja Jakubiska o vynikajúcom domácom reprezentantovi Ondrejovi Nepelovi skončil v trezore.

10 Túto problematiku (nielen, ale aj) v kontexte obdobia socializmu zachytila reportáž Mareka Hudeca. Pozri: HUDEC, Marek. *Spúšť. Príbehy o láske a nenávisti*. Bratislava: Absynt, 2024. 269 s. Viac dostupného materiálu uvádza autor v zozname bibliografických odkazov v závere knihy.

Nie je možné jednoznačne konštatovať vyššiu či nižšiu kvalitatívnu úroveň oboch filmov a už vôbec nie sústredene zdôrazňovať historické nepresnosti či využitie umeleckej licencie. Avšak považujem za zaujímavý fakt vznik dvoch tematicky rovnakých filmov o významnej osobnosti československých dejín, čo umožnilo tento komparatívny náhľad. Myslím, že oba filmy môžeme zaradiť k výborným snímkam rekonštruujúcim život a spoločensko-politické podmienky socialistickej éry.

Patricia Molnárová

KRONIKA

*Národná kultúrna pamiatka Dukla v Bardejovských Kúpeľoch
slúžila ako liečebný dom do roku 2002. Ide o budovu postavenú
v roku 1895 (pôvodne hotel Széchenyi) v štýle neskorého historizmu.
Po kompletnej rekonštrukcii sa od marca 2026 vrátila k pôvodnej
noblese ako hotel s kapacitou 64 lôžok. Foto: Ján Fenčák*

MENEJ ZNÁME OSOBNOSTI, SPOLKY A UDALOSTI NA VÝCHODNOM SLOVENSKU DO ROKU 1945

Košice, 18. marec 2026

Renáta GERIOVÁ

V dňoch 17. – 18. marca 2026 sa v priestoroch kultúrno-vzdelávacieho centra Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Košiciach konala vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou s názvom *Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku do roku 1945*. Program vedeckej konferencie bol rozdelený na dva dni a v ich rámci do niekoľkých blokov, ktoré priblížili kultúrne, sociálne, náboženské a politické pomery na východnom Slovensku do roku 1945.

Prvý deň konferencie bol rozčlenený do štyroch blokov. Prvý blok otvoril historik Martin Molnár, ktorý sa dlhodobo venuje dejinám Michaloviec. V referáte s názvom *Rytier Albert z Michaloviec* priblížil jeho život, politicko-vojenskú kariéru a význam pre dané mesto. Na neho nadviazal András Szeghy zo ŠVK v Košiciach s príspevkom *Kryptické formy historických posesorských záznamov*, ktorý vychádzal z vlastného výskumu a spracovania starých tlačí v knižnici. Nasledovala historička Veronika Timuláková, ktorá predstavila tému *Svetskí notári hodnoverného miesta – Jasovský konvent v prvej polovici 18. storočia – ich život a kariéra* zameranú na svetských úradníkov pôsobiacich v Jasovskom konvente v prvej polovici 18. storočia s dôrazom na ich osobný a profesijný život. Prvý blok uzavrel referát Martiny Fenikovej Čarnogurskej zo ŠVK v Košiciach s názvom *Lietajúci mních Cyprián – legenda alebo skutočnosť?*, ktorý analyzoval historické udalosti na pozadí vzniku legendy o lietajúcom mníchovi Cypriánovi.

Po krátkej prestávke pokračoval program, zameraný na pamiatky, vystúpením Adriany Priatkovej pod názvom *Vstup českej moderny do architektúry Košíc/architekt Rudolf Brebta (1885 – 1953)*. Priblížila v ňom príchod nového staviteľského smeru do Košíc a život a diela architekta Rudolfa Brebtu. Elina Degtyaryová predstavovala zahraničnú účastníčku (Uzhhorod Modernism, Užhorod). V referáte *Staviteľ Jozef Šašinka: spojenie Tatier a Užhorodu* sa venovala životu a práci Jozefa Šašinku. Doplnďňjší blok uzavrel Ján Sekan s príspevkom o vzniku a význame regulačného plánu mesta Košice – *Prvý regulačný plán mesta Košice*.

Program pokračoval tretím blokom, ktorý otvoril Erik Ondria zo Štátneho archívu v Košiciach príspevkom *Aktivity Jubilárneho výboru mladých Slovákov na východnom Slovensku na prelome 30. a 40. rokov 20. storočia*. Priblížil činnosť a vplyv mládežníckej organizácie na život mladých ľudí na východnom Slovensku v sledovanom období. Muzikologička a vysokoškolská pedagogička Renáta Kočišová z Prešovskej univerzity (PU) v Prešove predstavila osobu Karola Szeredaya, jeho spolkovú, zberateľskú a pedagogickú činnosť v oblasti hudby v regióne Šariš, v príspevku *Učiteľ, kantor a zberateľ Karol Szereday a jeho spolkové a zberateľské úsilie v oblasti hudby na Šariši*. Nasledovala Margita Bandoľová s vystúpením nazvaným *Medzibodrožské vodné družstvo – Spoločnosť pre vodoreguláciu Bodrogu a Tisy*, ktorá predstavila vznik a činnosť vodoregulačného spolku a taktiež jeho význam v oblasti vodného hospodárstva. Blok

uzavrela svojím referátom vysokoškolská pedagogička Júlia Kotrusová z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty (FF) PU v Prešove, ktorá sa venovala životu a činnosti Štefana Justina Manczosa v príspevku *Premonštrátsky kanonik Štefan Justin Manczos*.

Posledný blok prvého dňa konferencie otvoril Maroš Demko zo Zemplínskeho múzea v Michalovciach s príspevkom *Jozef Kadlec – fotograf zemplínskeho kroja*, ktorý predstavil život a tvorbu menovaného. Nasledoval Martin Mráz s príspevkom *Reflexia cyrilo-metodskej tradície medzi gréckokatolíkmi na východnom Slovensku*, v ktorom poukázal na vnímanie cyrilo-metodskej tradície medzi gréckokatolíkmi na východe Slovenska. Príspevok Rastislava Mačura s názvom *Okolnosti vzniku Astronomického ústavu na Skalnatom plese roku 1943 prostredníctvom osobnosti fundátora dr. Antonína Bečvára* priblížil vznik a činnosť Astronomického spolku a taktiež predstavil aj život Antonína Bečvára.

Druhý deň konferencie otvorila Ida Girašková zo ŠVK v Košiciach s príspevkom *Evanjelický hlas Košíc: Publikačná stopa Štefana Homolu*. Nasledovala historička z Krajského múzea v Prešove Nikoleta Lattová, ktorá v príspevku *Vznik a členská základňa Sečeniho kruhu v Prešove* priblížila vznik a fungovanie spolku a analyzovala členskú základňu spolku. Archivárka Renáta Geriová v príspevku *Prešovský telocvičný a šermovný spolok v Prešove – krátka charakteristika spolku*, predstavila vznik a pôsobenie uvedeného spolku v Prešove, okrem spolkovej činnosti sa venovala aj jeho najvýznamnejším predstaviteľom, pričom vychádzala z rovnomeného archívneho fondu.

Po krátkej prestávke otvoril nový blok historik Lubovnianskeho múzea Daniel Vrabeľ, ktorý predniesol referát s názvom *Katolícky kruh a Katolícky kruh mládeže – spolky v Starej Lubovni*. Venoval sa predstaveniu oboch spolkov, ich činnosti a poukázal na úlohu cirkvi vo výchove mládeže. Nasledovala historička Lenka Bischof z Krajského pamiatkového úradu Košice, pracovisko v Rožňave, ktorá v príspevku *Katolícky tovarišský spolok v Rožňave* priblížila okolnosti vzniku spolku, jeho činnosť a vývoj jeho sídla v meste Rožňava. Historik Martin Furmaník z Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi predniesol príspevok *Židovské spolky na Spiši v medzivojnovom období*. Priblížil spoločensko-politickú situáciu obdobia. Venoval sa tiež vzniku a opisom činnosti jednotlivých spolkov.

Po prestávke otvorila druhý blok Marcela Domenová z Inštitútu histórie FF PU v Prešove s príspevkom *Štátna priemyselná škola v Prešove: osobnosti – pedagógovia, školská a mimoškolská činnosť v 1. polovici 20. storočia*, kde predstavila vzdelávaciu inštitúciu a skrz jej pedagógov ich školské a mimoškolské aktivity zachytené vo výročných správach školy. Venovala sa aj politickému kontextu doby. Nasledoval referát Viktora Szabóa zo ŠVK v Košiciach s názvom *Zemplínsky rodák Kazimír Sztavinszky – veliteľ pluku rakúsko-uhorskej armády*, ktorý sa venoval osobe Kazimíra Sztravinského, jeho osobnému životu aj vojenskej kariére. Historik z Krajského múzea v Prešove Michal Falat predstavil v príspevku *100 rokov od založenia 92. zboru Slovenskej ligy v Stropkove* vznik a činnosť 92. zboru Slovenskej ligy a politicko-spoločenské pomery v danom období. Záverečný referát predniesla historička a vysokoškolská pedagogička Luciána Hoptová z Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Príspevok *Vypálené obce okresu Humenné v roku 1944: vybrané prípadové štúdie* bol zameraný na predstavenie vybraných lokalít v okrese Humenné, ktoré boli v roku 1944 vypálené. Priblížil tiež ťažkosti spojené s bádáním danej problematiky.

Konferencia poukázala na potrebu skúmania aj menej známych udalostí a osobností v rámci štúdia regionálnych dejín, ktoré tak prispievajú k lepšiemu pochopeniu širších historických súvislostí. Poznatky prezentované na konferencii rozšírili vnímanie histórie východného Slovenska v oblasti spoločenského, kultúrneho, konfesijného a politického života. Podujatie vytvorilo priestor na odbornú diskusiu a potvrdilo aktuálnosť výskumu bielych miest regionálnych dejín.

22. ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ A UMELECKÁ KONFERENCIA FF PU V PREŠOVE

Prešov, 9. apríl 2026

Ján DŽUJKO

V apríli 2026 sa uskutočnil na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove už 22. ročník Študentskej vedeckej a umeleckej konferencie FF PU v Prešove.

V sekcii pre doktorandské štúdium Spoločenské a humanitné vedy, kde za Inštitút histórie bola odborným garantom Marcela Domenová, vystúpili so svojimi príspevkami Katarína Muchová (*Slováci v archívoch Košíc a Prešova: sondy do prameňov*) a Ivana Zimovčáková (*Britský liberalizmus v predvečer prvej svetovej vojny*).

V sekcii pre Historické vedy, ktorej vedeckými garantom boli Ján Džujko, Peter Koval' a Lucia Šteflová sa s príspevkami predstavilo päť študentov bakalárskeho a magisterského štúdia. Vanesa Ažimová (*Ján Jesenius – život a jeho diela*) pozornosť sústredila na osobnosť významného lekára Jána Jesenia, pričom priblížila jeho štúdiá na európskych univerzitách, vedecký prínos i diela, v ktorých obhajoval slobodu bádania. Ľudovít Bálint (*Výber z českej historiografie 20. storočia na tému tridsaťročnej vojny*) charakterizoval diela českých historikov, ktorí sa zaoberali problematikou tridsaťročnej vojny a snažil sa zachytiť ako na ich názory v publikovaných dielach vplýval dobový český nacionalizmus a neskôr komunistická ideológia. Natália Jurcová (*Reflexia vzťahov Československa k Blízkemu východu v českej a slovenskej historiografii*) sledovala vývoj diplomatických, hospodárskych a vojenských kontaktov od medzivojnového obdobia, keď sa Blízky východ stal významným odbytiskom československého priemyslu až po obdobie studenej vojny, počas ktorej sa Českoslo-

vensko stalo súčasťou sovietskej politiky v tejto oblasti. Jakub Michlík (*Husiti v Kežmarku*) priblížil význam husitského hnutia pre dejiny spišského regiónu s dôrazom na jeho vplyv na vývoj Kežmarku, ako aj na hospodárske, náboženské a spoločenské dôsledky husitskej prítomnosti v meste. Samuel Šabak (*Exhumácia sovietskych vojakov v okrese Sobrance po 2. svetovej vojne*) objasnil priebeh exhumácie padlých vojakov Červenej armády v okrese Sobrance. Poukázal na skutočnosť, že napriek plánovanému postupu sa celá akcia nezaobišla bez komplikácií, ktoré sa týkali napríklad samotnej logistiky či transportu truhiel s pozostatkami padlých vojakov.

Študenti Inštitútu histórie mali na Študentskej vedeckej konferencii FF PU v Prešove možnosť prezentovať výsledky svojho výskumu, ktoré sa týkali rozličných tém z histórie a zároveň dostali aj možnosť publikovať ich v avizovanom recenzovanom digitálnom zborníku.

BLENDED INTENSIVE PROGRAMME NA PREŠOVSKÉJ UNIVERZITE. ETNICKÁ A NÁBOŽENSKÁ RÔZNORODOSŤ REGIÓNOV/MIEST V MINULOSTI A DNES II.

Prešov, 20. – 24. apríl 2026

Samuel ŠABAK

V týždni 20. – 24. apríla 2026 sa uskutočnila na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove fyzická časť študentskej mobility Blended Intensive Programme (BIP), na ktorú nadviazal virtuálny komponent realizovaný 29. apríla. IH hostil študentov a ich akademický sprievod zo zahraničných univerzít, ktorí pôsobia v rámci pracovísk orientovaných na históriu. Česká republika bola zastúpená Univerzitou Hradec Králové, Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Univerzitou Pardubice a Západočeskou univerzitou v Plzni. Z Poľskej republiky dorazili predstavitelia Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej z Krakova.

Témou BIP mobility bola *Etnická a náboženská rôznorodosť regiónov/miest v minulosti a dnes II.*, prezentovaná jednotlivými študentmi. Vybraní účastníci z univerzít (vrátane PU) mali za cieľ predstaviť svoj región/mesto z pohľadu problematiky, ktorá sa týka etnickej či náboženskej diverzity. Zorganizované boli aj prehliadky niektorých lokalít, dokumentujúce túto pestrosť na území východného Slovenska.

Kontaktnou osobou za IH bol doc. PhDr. Peter Koval', PhD. Spolu s internými doktorandkami, najmä s Mgr. Andreou Ferencovou, sprevádzali študentov počas celého BIP. Súčasťou organizácie boli viacerí členovia pedagogického zboru IH.

Týždňový program začal v pondelok privítaním na pôde PU doc. Petrom Kovalom. Následne uvítala študentov riaditeľka IH doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD., a predstavila zahraničným hosťom študijné programy, zameranie a činnosť pracoviska. Po jej vystúpení bol priestor na prezentácie zástupcov zahraničných univerzít. Popoludní bola historická prehliadka mesta Prešov, zameraná predovšetkým na sakrálne stavby rôznych náboženstiev. Garantom odbornej vychádzky bola doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD., s ktorou si zahraniční hostia prešli historické centrum mesta a zastavili sa v pamiatkach gréckokatolíckej (Katedrála sv. Jána Krstiteľa, Arcibiskupský úrad a archív), rímskokatolíckej (Konkatedrála sv. Mikuláša) cirkvi a židovskej náboženskej obce (ortodoxná synagóga). Svojím pútavým výkladom doc. Domenová obohatila nielen českých a poľských kolegov, ale aj domácich slovenských študentov.

V utorok bola pripravená konferenčná časť celého BIP-u. Spolu sa tohto dňa aktívne zúčastnili všetci nahlásení študenti vrátane dvoch domácich z PU. Príspevky boli rozdelené celkovo do troch blokov. Kým na českej strane dominovala česko-nemecká otázka a ďalšie pridružené národnostné témy, tak slovenská strana sa výlučne venovala cirkevným dejinám, na poľskej strane boli vyvážené zastúpené oba okruhy. Nechýbala ani diskusia, ktorá poskytla priestor na doplnenie informácií,

ale poukázala aj na rozšírenie a nové možnosti **bádania**. Bola to skvelá príležitosť pre začínajúcich mladých výskumníkov a výskumníčky.

Na tretí deň sa realizovali historické prehliadky pod záštitou Mgr. Petra Harčara, riaditeľa Šarišského múzea v Bardejove. Za IH bola prítomná doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD. Najprv účastníci BIP-u navštívili drevený rímskokatolícky kostol v Hervartove. Druhou zastávkou bolo mesto Bardejov, v ktorom si prezreli Baziliku sv. Egídia a radnicu. Popoludní sa pokračovalo návštevou židovského suburbia, kde bol výklad zabezpečený vlastnou pracovníčkou – absolventkou štúdia dejepisu na IH, Mgr. Ľuboslava Mačejová, DiS.art. Priniesla množstvo zaujímavých poznatkov z dejín židovskej komunity mesta a regiónu.

Vo štvrtok sa uskutočnila exkurzia do dvoch gréckokatolíckych drevených stavieb, ktorými sprevádzal PaedDr. ThLic. Anton Liška, PhD., z Krajského pamiatkového úradu v Prešove. Išlo o Chrám sv. Michala archanjela v Ladomirovej a Chrám sv. Mikuláša v Bodružale. Pri druhom chráme si slovo prevzala miestna sprievodkyňa-cirkevníčka a prihovárala sa návštevníkom v rusínskom dialekte, spomínajúc odborné záležitosti i smutno-zábavné príhody späté s malebným dreveným chrámom. Kolegovia z Česka a Poľska autenticky zažili diverzitu východného Slovenska. Ďalšie kroky účastníkov exkurzie smerovali do mesta Svidník, aby si pozreli areál vojenskej techniky z obdobia druhej svetovej vojny, ako aj skanzen ľudovej architektúry Múzea ukrajinskej kultúry, ktorý priblížil tradičný spôsob života miestneho obyvateľstva. Celodennou súčasťou a odbornou garanciou exkurzie bol aj člen IH doc. Peter Koval'.

Posledný deň fyzického komponentu BIP bol venovaný diskusii. Všetkým zainteresovaným bol vytvorený priestor na komplexné zhodnotenie celého priebehu programu, a to tak z hľadiska odbornej konferencie, ako aj jednotlivých exkurzií v Prešove a jeho širšom okolí. Finálnym zavŕšením a neoddeliteľnou podmienkou absolvovania BIP je aj virtuálny (online) komponent, ktorý sa konal 29. apríla. V rámci neho boli ponúknuté možnosti publikovania študentských príspevkov z konferencie v odborných periodikách IH. Periodikum *Annales historici Presovienses* reprezentovala jeho šéfredaktorka Mgr. Lucia Šteflová, PhD., a internetový časopis *Dejiny* člen redakcie doc. PhDr. Peter Koval', PhD.

Organizačný tím IH získal na celý priebeh BIP veľmi pozitívnu spätnú väzbu, pričom osobitne sa ocenila pripravenosť, množstvo terénnych prehliadok a priateľské prostredie. Študentom a študentkám to prinieslo nové podnety, najmä konferenčný deň, ktorý rozvíjal ich prezentačné a komunikačné zručnosti. Zároveň pri neformálnych večerných stretnutiach mali možnosť nadobudnúť nové spoločenské kontakty.

WARHOLOVO MÚZEUM V MEDZILABORCIACH JE OPÄŤ OTVORENÉ

Medzilaborce, 4. september 2026

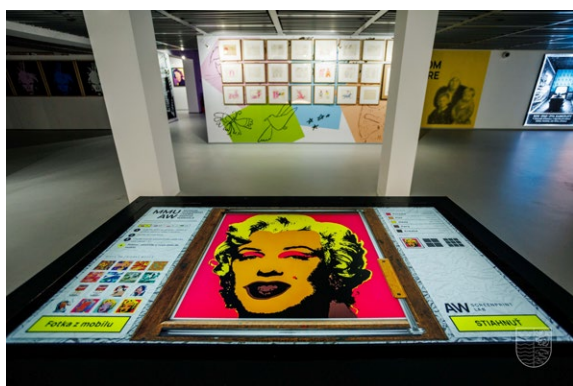
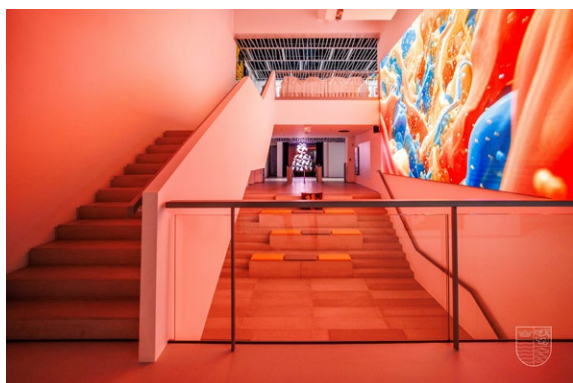
Dáša JELEŇOVÁ

Múzeum moderného umenia Andyho Warhola v Medzilaborciach je po rozsiahlej a komplexnej obnove opäť od piatku 4. septembra prístupné verejnosti. Širokú verejnosť privítalo po tom, čo sa sprístupnenie začalo deň vopred podvečer protokolárnym programom pre pozvaných hostí. Medzi nimi boli prezident SR, predseda Národnej rady SR, predstavitelia diplomatického zboru, štátu, samosprávy, kultúrnych a odborných inštitúcií a ďalší hostia zo Slovenska i zahraničia, a to Francúzska, Poľ-

ska, Chorvátska, Čiech a Ukrajiny. Rekonštrukcia, ktorú zastrešil zriaďovateľ múzea Prešovský samosprávny kraj (PSK), patrí pritom k najvýznamnejším investíciám do kultúrnej infraštruktúry na severovýchode Slovenska.

„Touto rekonštrukciou sme otvorili dvere do sveta svetového umenia. Po rokoch náročnej práce sme oživilí unikátny priestor, ktorý uchováva dedičstvo jednej z ikon moderného umenia – Andyho Warhola. V Medzilaborciach sa nám podarilo prepojiť jeho svetový umelecký odkaz s miestom, z ktorého pochádzali jeho rodinné korene, s rusínskou identitou a zároveň s moderným dizajnom a technológiami. Výsledkom je skutočne exkluzívne múzeum, ktoré má ponúknuť zážitok i nový spôsob, ako Warholovo umenie vnímať. Chceme, aby bolo živým miestom stretávania, dialógu

a kultúry, ktoré bude prirodzene priťahovať návštevníkov zo Slovenska aj zo zahraničia. Ďakujem všetkým, ktorý sa pod tento nový príbeh múzea podpísali,” uviedol predseda PSK Milan Majerský.

Celkové náklady na rekonštrukciu dosiahli 15,9 milióna eur, pričom sa na financovaní podieľali viaceré zdroje. Najväčšiu časť 8,2 mil. eur pokryli eurofondy z integrovaných územných investícií župy a ďalších 2,3 mil. eur vynaložil PSK z vlastných zdrojov. Pri realizácii projektu pomohla aj štátna dotácia z Ministerstva financií SR vo výške 5,4 mil. eur.

„Múzeum, ktoré otvorilo svoje brány všetkým ľuďom nielen zo Slovenska, ale aj zo sveta je oslavou Andyho Warhola. Je oslavou jeho umenia, jeho príbehov aj príbehov úspešných ľudí zo Slovenska, ktorí v ťažkých časoch minulých opustili našu krajinu, prekročili oceán a za tým dosiahli nemalé úspechy. Som nesmierne šťastný, že dnes vidíme múzeum v plnej kráse. Mal som tú česť nádhernú expozíciu porovnať, ako vyzerala predtým a ako vyzerá dnes a je to naozaj múzeum 21. storočia nie regionálnej, nie národnej, ale medzinárodnej kvality,” uviedol na otvorení prezident SR Peter Pellegrini.

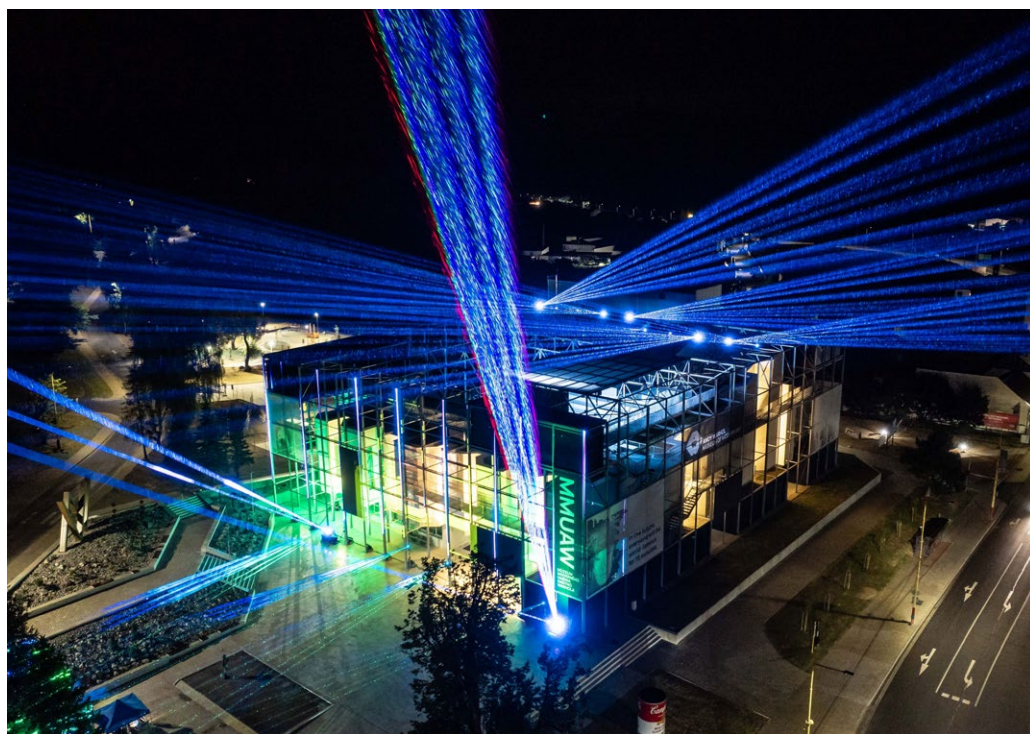
Zámer komplexnej rekonštrukcie múzea vznikol ešte v roku 2019. Na príprave projektu obnovy sa podieľali odborníci z Múzea moderného umenia Andyho Warhola a Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach. Východiskom nového architektonického riešenia sa stala štúdia MMUAW 2.0, ktorá vznikla aj v nadväznosti na memorandum o spolupráci s PSK.

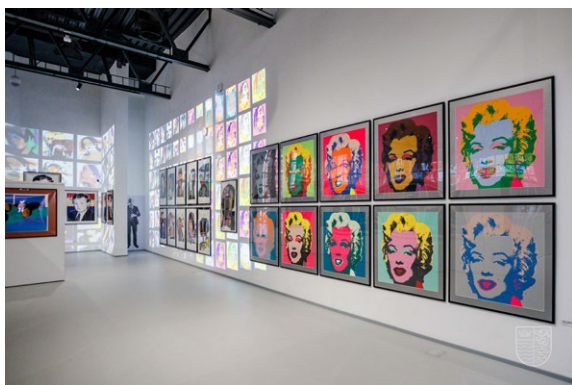
Samotné stavebné práce sa začali v apríli 2023, pričom zhotoviteľom stavby sa stalo konzorcium Swietelsky – Slovakia a GMT projekt. Počas rekonštrukcie prešla modernizáciou prakticky celá budova – od vstupných priestorov, fasády, okien a technických systémov až po dispozičné riešenie interiéru. Pribudlo nové podlažie, schodisko, sociálne zariadenia, expozičné a vzdelávacie priestory, ateliéry, oddychové zóny či bistro. Rozšírili sa tiež galerijné a depozitárne priestory. Súčasťou modernizácie boli nové vzduchotechnické a bezpečnostné systémy, ktoré vytvárajú kvalitnejšie podmienky nielen pre návštevníkov, ale predovšetkým pre ochranu a uchovávanie zbierkových predmetov.

Výraznou zmenou prešla aj vonkajšia podoba múzea. Najvýraznejším špecifikom sa stala oceľová konštrukcia s hmotnosťou približne 250 ton, ktorá od základu zmenila pôvodný vzhľad budovy na architektonickú dominantu. Oceľová sieť vytvára pochôdznu fasádu, vďaka čomu môžu návštevníci vnímať prepojenie technológie a architektúry priamo z exteriéru. K tomu prispieva i pochôdzna vegetačná strecha s amfiteátrom s kapacitou približne 100 návštevníkov a tiež vynovené námestie pred samotnou budovou múzea.

Interiér je navrhnutý ako súčasť novej múzejnej koncepcie. Jeho nové vybavenie spája hneď viaceré multimediálne-interaktívne prvky svetelného, zvykového a projekčného charakteru v kontexte budúceho zážitku pre návštevníka. Prináša mnoho atypických prvkov od nábytkov cez technologické aspekty až po interaktívne autorské diela.

„S obrovskou hrdosťou a úľavou môžem povedať: dokázali sme to a dielo sa podarilo. Pre mňa osobne je to splnený sen. Sen aj preto, lebo sme tradičný formát

Slovenska, z obce Miková pri Medzilaborciach. Múzeum preto prepája svetovo známe Warholovo meno s kultúrnym a historickým kontextom regiónu. Výnimočnosť projektu zdôraznil pri znovuoťvorení múzea aj jeho ambasádor Donald Warhola, synovec umelca.

„Chcem sa poďakovať všetkým, ktorí prispeli k tomu, že sa tento koncept naozaj zrealizoval. Bez finančnej podpory PSK a štátu, bez odvahy vydať sa na niečo také a dovieť tento projekt do úspešného konca, by podobné nápady ostali len myšlienkami. Ďakujem teda v mene celej našej rodiny, osobitne Michalovi Byckovi a riaditeľovi Martinovi Cubjakovi, za to, že sa veľmi zanietene vydali na túto cestu a v roku 1991 oslovili môjho otca Johna Warhola a jeho odkaz zrealizovali. Som si istý, že Andy, strýkovia i starí rodičia Júlia a Andrej sa teraz pozerajú zhora a sú na to veľmi hrdí. Toto dielo je futuristické, je naozaj úžasné,“ povedal Donald Warhola.

Nová koncepcia zároveň predstavuje širší kontext pop-artu a súčasného umenia a pracuje aj s tvorbou ďalších významných autorov, medzi nimi Keith Haring, Roy Lichtenstein, Jean-Michel Basquiat, Robert Indiana, Banksy, Bambi, Poppy či Steve Kaufman. Obnovené múzeum spĺňa moderné medzinárodné štandardy ochrany, uchovávaní a prezentácie zbierkových predmetov a otvára možnosti pre vedeckú i umeleckú komunitu, pre vzdelávanie, vedecké bádanie či medzinárodnú odbornú spoluprácu. Pre verejnosť bude fungovať ako celoročná kultúrna inštitúcia. Okrem stálej expozície ponúkne krátkodobé a medzinárodné výstavy, vzdelávacie programy pre školy a rodiny, tvorivé dielne, workshopy, odborné podujatia, digitálne a multimedialne formáty, ako aj koncerty, projekcie, diskusie a ďalšie podujatia v interiéri a na multifunkčnej streche.

galérie nahradili interaktívnym dialógom. Návštevník sa tak ocitne doslova uprostred Warholovho sveta, kde svetlo, zvuk a moderné technológie vytvárajú komplexný zmyslový zážitok. Naším cieľom totiž bolo zbúrať akékoľvek bariéry a umožniť zažiť ikonické diela Andyho Warhola na vlastnej koži a so zapojením všetkých zmyslov. Návštevníci už pop-art nebudú len pasívne sledovať, ale stanú sa priamou súčasťou výstavy, a to je naozaj unikátna vec,“ doplnil riaditeľ múzea Martin Cubjak.

Jadrom novej expozície zostáva rozsiahly zbierkový fond originálnych diel Andyho Warhola a dokumentácia súvisiaca s jeho životom, tvorbou a rodinným pôvodom. Warholovi rodičia pochádzali zo severovýchodného

Múzeum moderného umenia Andyho Warhola bolo v Medzilaborciach založené v roku 1991 ako prvé múzeum na svete venované tomuto umelcovi. Za viac ako tri desaťročia svojej existencie pripravilo desiatky výstav Warholových diel doma aj v zahraničí. Jeho postavenie pritom presahuje hranice regiónu – osobnosť Andyho Warhola vytvára prirodzené prepojenie medzi Medzilaborcami, Slovenskom, Európou a medzinárodnou umeleckou scénou.

KRAJSKÉ MÚZEUM V PREŠOVE – EXPOZÍCIA MICHALA BOSÁKA

Prešov, 14. september 2026

Nikoleta LATTOVÁ

Krajské múzeum (KM) v Prešove je pokračovateľom Mestského múzea v Prešove, ktorého začiatky siahajú do medzivojnového obdobia. V roku 1933 mestské zastupiteľstvo v Prešove schválilo stanovy múzea, o dva roky ich potvrdil okresný národný výbor.¹ Od roku 1937 je doložená činnosť kuratória mestského múzea, ktoré sa snažilo prinavrátiť predmety prešovskej proveniencie presunuté začiatkom 20. st. do vznikajúceho Šarišského múzea v Bardejove a Východoslovenského múzea v Koši-

Pohľad na tzv. Bosákov dom na Levočskej ulici v Prešove

ciach. Prvá výstava bola otvorená v roku 1947 v priestoroch Kumštu – budovy, ktorú mesto po roku 1945 vyčlenilo na múzejné účely.

Múzeum v nasledujúcom období získalo pre svoju činnosť ďalšie priestory, ktoré využíva dodnes.² V roku 1956 sa konalo slávnostné otvorenie KM v Prešove v nových zrekonštruovaných priestoroch. Odvtedy múzeum niekoľkokrát zmenilo názov: 1961 – 1989 Múzeum Slovenskej republiky rád, 1990 – Vlastivedné múzeum, 1995 – 1996 – Šarišské múzeum, 1997 – Vlastivedné múzeum.

1 Štátny archív v Prešove, fond Krajské múzeum v Prešove.

2 Postupne získalo tri pôvodné meštianske domy na dnešnej Hlavnej ulici číslo 86, 88, 90.

Od roku 1999 funguje múzeum pod názvom Krajské múzeum v Prešove. Hlavné pracovisko sa nachádza v Prešove. K pôvodným priestorom pribudla v roku 2025 budova na Hlavnej ulici číslo 139, ktorá v súčasnosti slúži výstavným a administratívnym účelom. Múzeum rozšírilo svoju pôsobnosť o pobočky v Stropkove – Kaštieľ Stropkov³ a v Hanušovciach nad Topľou – Kaštieľ a archeopark Hanušovce nad Topľou.⁴ V septembri 2026 otvorilo Krajské múzeum novú vysunutú Expozíciu Michala Bosáka v priestoroch Bosákovej banky na Levočskej ulici č. 1. Slávnostná vernisáž sa konala 14. septembra 2026. Expozícia je venovaná jednému z najúspešnejších vysťahovalcov z územia východného Slovenska do Spojených štátov amerických.

Michal Bosák vyrastal v obci Okružle.⁵ Narodil sa 10. decembra 1869 v sedliackej rodine Michala Bosáka a Anny rodenej Tokárskej.⁶ Keď mal 16 rokov rozhodol sa odísť za lepším životom do zámoria.⁷ Do Ameriky cestoval tri týždne v lete 1886 loďou z Hamburgu. Počas plavby vykonával prácu kuriča. Vylodil sa v Castle Garden, kde sa nachádzal jeden z viacerých imigračných úradov pre vstup do krajiny.⁸ Odtiaľ sa presunul do Hazeltonu v Pennsylvánii medzi komunitu krajanov. Začínal ako robotník na breke⁹ v Stocktone vedľa Hazletonu. Jeho denná mzda predstavovala 75 centov. Zakrátko začal pracovať v uhoľnej bani vo firme Pardie Coal v Hazletone za 90 centov na deň. Neskôr prešiel do frimy Cox Coal v Driftone za 1,25 dolárov denne. Svojou šikovnosťou sa postupne vypracoval na zmenára pri stavbe novej železnice, kde dostával 1,5 dolára na deň.¹⁰

Michal Bosák bol ambiciózny a túžil po lepšom živote. V roku 1890 sa presťahoval do Freelandu a pracoval ako rozvážač piva najprv v obchode so zmiešaným tovarom u starého Čajku, neskôr u obchodníka s pivom Michala Zemányiho. Počas tohto obdobia sa v máji 1891 oženil so Zuzanou Hudákovou.¹¹ Mladý Bosák zistil aký úspešný je obchod s pivom a rozhodol sa osamostatniť a pracovať na vlastnú päsť.

V roku 1893 sa s manželkou presťahovali do Olyphantu a začali s vlastným podnikaním. Kúpil malý hotel s krčmou, o ktorý sa starala Zuzana. Michal

3 Otvorené v roku 2010.

4 Súčasťou Krajského múzea v Prešove od roku 2017.

5 Bývalá Šarišská župa, dnes okres Svidník.

6 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michael Bosák an american banker from Šariš*. Košice: Slovakia, 1999, s. 16.

7 V 80. rokoch 19. st. sa zintenzívnilo vysťahovalectvo z Uhorska, obzvlášť z územia dnešného Slovenska, do Spojených štátov amerických. Zo Šarišskej župy odišlo v období 1870 – 1880 skoro 5 000 obyvateľov. Počas nasledujúcich desiatich rokov sa do Ameriky vysťahovala takmer polovica župy. DOBROTKOVÁ, Marta. Vysťahovalectvo zo Slovenska na prelome 19. a 20. storočia. In Peter ŠVORC – Martin BOSÁK (eds.). *V súkolí času. Michal Bosák a jeho doba*. Košice: Gamajun, 2020, s. 11-12.

8 Hneď počas prvej noci v tamojšej nocľahárni mu ukradli jediný dolár, s ktorým pricestoval.

9 Zariadenie, kde sa preberalo a triedilo uhlie.

10 BOSÁK, Martin. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s. 20-22.

11 BOSÁK, M. – BOSÁK, R. *Michael Bosák an american banker from Šariš*. Košice: Slovakia, 1999, s. 19.

*Kolektív Inštitútu histórie FF PU v Prešove pri obraze Michala Bosáka počas otvorenia novej expozície Krajského múzea v Prešove.
Zľava: Peter Švorc, Luciana Hoptová, Nadežda Jurčišinová a Martin Javor*

Desaťdolarová bankovka s podpisom Michala Bosáka

rozvážal pivo, najprv vlastnoručne, časom si kúpil koňa s vozíkom. Tým, že mladý podnikateľ rozvážal pivo aj do okolia prichádzal do kontaktu s viacerými krajanmi. V Olyphante a blízkyh mestách žila veľká slovenská komunita, ktorá sa často stretávala v krčmách, medzi inými aj v Bosákovej, kde sa im snažil vytvoriť domáce prostredie a podporovať národnú kultúru.¹² Keďže vedel čítať a písať a postupne sa naučil anglicky, často im pomáhal vybavovať finančné záležitosti i komunikáciu s domovom.

Bosák rýchlo pochopil ako sa stať úspešným obchodníkom. Začal kupovať alkohol vo veľkom množstve, čo mu umožňovalo predávať lacnejšie ako konkurencia. Zakrátko sa z neho stal úspešný veľkoobchodník s liehovinami. V roku 1894 začal vyrábať a predávať Bosákove horké víno – nápoj z vybraného červeného hrozna, šľavy liečivých bylín a korenkov. Slúžilo ako účinná medicína pri žalúdočných ťažkostiach. Bosák jeho predaj propagoval reklamami v novinách a časopisoch. Čoskoro sa z nápoja stal obľúbený tovar, ktorý sa predával vo veľkom množstve. Do roku 1908 Bosák vlastnil viacero výrobných podnikov s liehovinami. V ponuke mal nielen americké produkty (Whiskey, Dole Spring, Blackberry, Brandy), ale aj európske (francúzsky koňak, chorvátsky pelinkovac, uhorské stolové vína, trenčiansku borovičku).¹³

Postupom času sa zintenzívnila Bosákova pomoc a finančné poradenstvo pre krajanov, ktorí si u neho odkladali peniaze. Svoje schopnosti a aktivity previedol v roku 1897 do založenia súkromnej banky Michal Bosak Private Bank a agentúry lodnej spoločnosti. V tejto inštitúcii si mohli ľudia uložiť svoje úspory, poslať ich domov, kúpiť cestovný lístok sebe alebo blízkym, prípadne riešiť majetkové záležitosti. Bol to počiatok bankárskych aktivít Michala Bosáka, ktoré následne zaznamenali rýchly vzostup. V máji 1902 pomohol organizovať Citizens Bank v Olyphante a stal sa jej riaditeľom. V roku 1907 sa banka premenovala na First National Bank of Olyphant. V tomto období dostala od americkej vlády povolenie vydávať doláre a Michal Bosák ako jej prezident ich podpisoval. Jeho podpis sa nachádza na päť-, desať- a dvadsaťdolarových bankovkách z 25. júna 1907.¹⁴

V roku 1908 sa Michal Bosák s rodinou presťahoval do Scrantonu a otvoril tu rovnakú súkromnú banku a cestovnú agentúru Michal Bosak Private Bank. V roku 1912 spolu s ďalšími Slovákami založil Slavonic Deposit Bank vo Wilkes Barre. O tri roky neskôr, 1. novembra 1915, bola v Scrantone otvorená Bosak State Bank. Finančný a bankový úspech Bosáka rýchlo napredoval. Samotná Bosak State Bank len za prvý rok zaznamenala vklady vo výške 1 milión dolárov. Postupne sa Bosák stal súčasťou predstavenstva viacerých bánk, napr. County Saving Bank v Olyphante, Reading Liberty Bank v Readingu, American Bank and Trust Co. v Hazletone.¹⁵

12 Kúpval slovenské knihy a časopisy, varil slovenské jedlá. BOSÁK, Martin. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s. 24-25.

13 BOSÁK, Martin. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s. 26.

14 BOSÁK, M. – BOSÁK, R. *Michael Bosák an american banker from Šariš*. Košice: Slovakia, 1999, s. 22-24.

15 BOSÁK, Martin. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s. 76-79.

Expozícia Michala Bosáka

Bosák sa vypracoval na úspešného veľkopodnikateľa a bankára. Hodnota jeho podnikov pred veľkou hospodárskou krízou v roku 1929 sa odhadovala na 15 miliónov dolárov. Rovnako ako iné banky ani tie jeho neprekonali dôsledky krízy a skrachovali. Bosak State Bank v Scrantone bola zatvorená 5. septembra 1931.¹⁶

Expozícia Michala Bosáka je umiestnená v historickom centre Prešova v autentických priestoroch tzv. Bosákovej banky.¹⁷ V čase svojho vzniku sa budova označovala Bosákov dom. Postavená bola v rokoch 1923 – 1924 v secesnom štýle pre filiálku Americko-slovenskej banky v Prešove. Architektom stavby bol Viliam Glasz.¹⁸ Budova patrí medzi dominantné a najkrajšie stavby v meste. Výrazným prvkom sú nárožné kryté kupoly a bohatá sochárska výzdoba. Súčasťou prednej fasády sú štyri postavy s názvami Pokoj a láska, Hojnosť, Sporivosť a Veda. Zadný trakt budovy zdobí alegória štyroch ročných období a reliéfy parolode, parnej lokomotívy a lietadla.

Expozícia vznikla pod odbornou záštitou KM v Prešove v spolupráci s Múzeom vystahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda. Predmety z oboch inštitúcií tvoria základ vystavených exponátov. Súčasťou sú taktiež textové panely, ktoré múzeu zapožičal Martin Bosák¹⁹ a doplnili ich odborní zamestnanci múzea.

16 BOSÁK, Martin. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s. 121.

17 Nachádza sa na rohu Hlavnej a Levočskej ulice, s popisným číslom Levočská 1.

18 Na túto skutočnosť poukazuje pamätná tabuľa pri vstupe.

19 Príbuzný Michala Bosáka, autor viacerých publikácií o Bosákovi.

Expozícia Michala Bosáka

V rámci prehliadky majú návštevníci možnosť prejsť dva menšie okruhy, vnútorný a vonkajší, ktoré tematicky rozdeľujú expozíciu. Úvodná časť prezentuje problematiku vysťahovalectva z Uhorska v druhej polovici 19. st. Vo vitríne sú vystavené obaly na lodné lístky a publikácia o cestovaní loďou, ktoré približujú spôsob dopravy, ktorým sa vysťahovalci dostali z domoviny do zámoria.²⁰ Najviac ľudí odchádzalo z územia dnešného východného Slovenska. Ich osudy prezentujú dokumenty²¹ a fotografie osobnej proveniencie.²²

Príčiny vysťahovalectva súviseli so zlými sociálno-ekonomickými pomermi v Uhorsku. Najviac emigrantov pochádzalo z chudobných oblastí, kde bola hlavnou obživou sezónna poľnohospodárska práca. Tá často nedokázala dostatočne užiť

20 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda: Obal na úschovu lodného lístka; Brožúra *Cestovanie parolodami*. Krajské múzeum v Prešove (KM PO), zbierka História (H), evidenčné číslo zbierkového predmetu (ev. č.) 1131. Obal na úschovu lodného lístka.

21 Cestovné pasy a identifikačná karta imigranta. KM PO, zbierka Dejiny kapitalizmu B (DK B), ev. č. 1345. Cestovný pas na meno Karol Sopko, vydaný Československým generálnym konzulátom v New Yorku, 22. 12. 1919; KM PO, H, ev. č. 1121. Identifikačná karta imigranta; KM PO, H, ev. č. 3023. Cestovný pas.

22 Skupinové fotografie emigrantov a svadobná pohľadnica. KM PO, zbierka Dejiny kapitalizmu A (DK A), ev. č. 1236. Fotografia personál Amerikánsko-slovenských novín, 11. 6. 1893 Pittsburgh; KM PO, DK A, ev. č. 4650. Skupinová fotografia emigrantov; KM PO, H, ev. č. 2529. Pohľadnica svadobná; KM PO, H. Skupinová fotografia z prístavu v Hamburgu.

celé rodiny. Jedným z dôvodov odchodu bola vidina lepších zárobkov a zlepšenia životných pomerov. S takýmto cieľom opustil svoj domov aj Michal Bosák.²³

Vnútnú časť expozície prezentuje cesta Michala Bosáka za úspechom. Prostredníctvom autentických predmetov pochádzajúcich z oblastí v Spojených štátoch amerických sú prezentované jeho podnikateľské aktivity. Prvotný úspech mu zabezpečila distribúcia a predaj alkoholu. Túto etapu prezentujú kameninové džbány na whisky rôzneho objemu s označením pôvodu, drevený box na prepravu Harty whisky a reklamná etiketa.²⁴ Postupne svoje aktivity rozšíril o výrobu a predaj vlastného nápoja – Bosákove horké víno (Bosak's Horké Víno). Súčasťou expozície sú zachované originálne fľaše s pôvodnou nálepkou, malé sklenené poháriky, drevený box na prepravu a reklamné brožúry.²⁵

Vrcholom Bosákových aktivít, ktoré mu priniesli najväčšie zisky a pravdepodobne aj najväčšiu slávu bol bankový sektor. Michal Bosák bol členom predstavenstva niekoľkých bánk, zároveň viaceré sám založil. Vo vitrínach sú vystavené originálne bankové dokumenty z inštitúcií, v ktorých pôsobil.²⁶ Ďalšie ukážky písomností sú súčasťou panelov.

V rámci expozície môžu návštevníci vstúpiť do miestnosti, ktorá slúžila ako trezor, čo pripomínajú mohutné železné dvere, pred ktorými sa nachádzajú uzamykateľné mreže. V ňom je umiestnená unikátna 10-dolárová americká bankovka s podpisom Michala Bosáka.²⁷ Bosák ako prezident First National bank mal právo podpísať päť-, desať- a dvadsať dolárové bankovky National Bank Notes z 25. júna 1907. Spolu s ním ich podpísal aj pokladník banky P. J. McGinty. Bankovky pochádzajú zo série 1902 a ako zástupcovia štátu sú podpísaní Vernon a Treat. Súčasťou každej bankovky je portrét prezidenta USA alebo významnej osobnosti: na 5 USD – Benjamin Harrison, 23. prezident USA; na 10 USD – William McKinley, 25. prezident USA; na 20 USD – Hugh McCulloch, americký politik, tajomník U. S. Treasury.²⁸

23 Príčin vysťahovalectva v Uhorsku v druhej polovici 19. st. bolo viacero. Viď napr. DOB-ROTKOVÁ, Marta. Vysťahovalectvo zo Slovenska na prelome 19. a 20. storočia. In Peter ŠVORC – Martin BOSÁK (eds.). *V súkolí času. Michal Bosák a jeho doba*. Košice: Gamajun, 2020, s. 11-35.

24 Uvedené predmety požičalo Krajskému múzeu v Prešove pre potreby expozície Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.

25 Uvedené predmety požičalo Krajskému múzeu v Prešove pre potreby expozície Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.

26 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda: Bankový doklad o zaslaní peňazí „Bosak state bank“; faktúra z firmy Michala Bosáka; puzdro a vkladná knižka Bosákovej banky.

27 Do expozície ju požičalo Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.

28 Bankovky National Bank Notes vyšli v rokoch 1863 – 1935 v hodnote viac ako 17 miliónov dolárov. Na ich vydávanie bolo určených 14 348 povolení. Michal Bosák je jediným Slovákom, ktorého podpis sa nachádza na týchto bankovkách. Americké doláre platia bez časového obmedzenia. Bankovky s podpisom Michala Bosáka je možné stále vymeniť za súčasné doláre v nominálnej hodnote. Ich zberateľská hodnota však vysoko prevyšuje nominál. BOSÁK, M. *Michal Bosák americko-slovenský podnikateľ a bankár*. Košice: Gamajun, 2018, s.157-165.

Vedľa trezora sa nachádza pôvodná kancelária so zachovaným dreveným obložením. Približuje návštevníkom Bosákov dom v Prešove, jednu z pobočiek Americko-slovenskej banky, ktorej spoluzakladateľom bol Michal Bosák. Miestnosť je zariadená secesným nábytkom provenienciou z východného Slovenska, aby si návštevníci vedeli predstaviť ako vyzerala v čase dokončenia. Pozostáva z detailne vypracovaného nábytku, ktorý tvorí sedacia súprava, konferenčný a odkladací stolík, vitrína a menší písací stolík so stoličkou.²⁹ Zaujímavé sú detaily, ktoré dotvárajú interiér – dobové fajky,³⁰ mešec na tabak,³¹ písací stroj³² a stojan na pečiatky.³³ Vyobrazenia po stenách miestnosti prezentujú dobové udalosti súvisiace so vznikom Československa. Zároveň tematicky nadväzujú na ďalšiu kapitolu z Bosákovho života, podporu národných aktivít Slovákov. Dominantným obrazom v celej miestnosti je portrét prezidenta T. G. Masaryka z dielne známeho akademického maliara Maxa Kurtha.³⁴ Vedľa neho sa po pravej strane nachádza vyobrazenie *Minulosť a budúcnosť slovenského národa*,³⁵ vľavo visí obraz *Tvůrci Československé republiky*.³⁶ Na protiahlejšej stene je mramorový krb, na ktorom je umiestnená busta Milana Rastislava Štefánika.³⁷ Nad ním dotvára prostredie maľba *Prešovské strechy* od Jozefa Bendíka.³⁸

Z kancelárie sa plynulo prechádza do vonkajšieho okruhu expozície, ktorý približuje angažovanie Michala Bosáka v národných spolkoch a aktivitách. Spolky boli miestom, kde sa združovali krajanovia po príchode do Spojených štátov amerických. Slúžili vzájomným stretnutiam a podporovali národnú kultúru a náboženský rozvoj. Uvedené aktivity zaujímali aj Bosáka, ktorý sa rýchlo zapojil do činnosti Spolku sv. Jána Krstiteľa.

Rozmanitosť krajanských združení v zámorí prezentujú spolkové stuhy.³⁹ Na stenách visia plagáty informujúce o ich aktivitách.⁴⁰ Návštevníci majú možnosť vy-

29 Krajské múzeum v Prešove. Súprava historického nábytku v štýle secesie.

30 KM PO, DK A, ev. č. 1640. Fajka drevená.; KM PO, DK A, ev. Č. 1642. Fajka – ľuľka; KM PO, DK A, ev. Č. 1643. Fajka – ľuľka.

31 KM PO, DK A, ev. č. 1638. Kožený mešec na tabak.

32 KM PO, DK B, ev. č. 2175. Písací stroj prenosný, značky Olivetti.

33 KM PO, DK A, ev. č. 1638. Stojan na pečiatky.

34 KM PO, Umelecká história (U), ev. č. 234. Max Kurth: Portrét T. G. Masaryka, olejomaľba, 1930. Michal Bosák sa s Masarykom niekoľkokrát stretol. Spoločne podpísali 30. 5. 1918 Pittsburskú dohodu, ktorá podporila vznik samostatného česko-slovenského štátu s autonómnym postavením Slovenska.

35 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda. *Minulosť a budúcnosť slovenského národa*, 1916, Passaic, New Jersey.

36 KM PO, DK B, ev. Č. 2191. Jan Rudolf. *Tvůrci Československé republiky*, 1919.

37 KM PO, U, ev. č. 1557. Busta M. R. Štefánika.

38 KM PO, U, ev. č. 6. Jozef Bendík. *Prešovské strechy*, olejomaľba.

39 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda požičalo do expozície pamätne stuhy nasledujúcich združení – Spolok svätého Jozefa Pestúna, Spolok svätého Jána Krstiteľa, Spolok Milana Rastislava Štefánika, Spolok svätého Štefana kráľa, Spolok Najsvätejšieho Srdca Ježišovho, Spolok svätého Ondreja, Spolok rytiera svätého Michala archanjela, Spolok svätého Petra a Pavla, Spolok svätého Šimona a Júdu, Spolok svätého Jána Nepomuckého.

40 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda: Plagát športovej olympiády v Clevelande, 1934; Pamätný spis zjednotenia slovenskej rímskej a gréc-

raziť si prostredníctvom zachovaného dobového pečatidla pečiatku Spolku svätého Cyrila a Metoda, Spolku rytiera svätého Michala archanjela a Spolku gréckokatolíckej telocvičnej jednoty Sokol.⁴¹

Činnosť viacerých spolkov zastrešovala Prvá katolícka slovenská jednota, v ktorej Bosák vďaka svojej šikovnosti vo finančnom sektore pôsobil ako pokladník a neskôr vedúci finančného odboru. V roku 1920 sa stal jej čestným členom.⁴² Zo svojej pozície zorganizoval viaceré zbierky na podporu národných aktivít na území Slovenska aj v Amerike.⁴³ Podporoval taktiež vznik samostatného štátu Čechov a Slovákov, čo potvrdil podpísaním Pittsburskej dohody. O týchto aktivitách úspešného bankára informujú textové panely.

Členstvo Michala Bosáka v Spolku svätého Jána Krstiteľa dokladajú písomnosti združenia, v ktorých je zachytený Bosákov podpis aj osobné údaje potrebné pri členskej registrácii.⁴⁴

Predposledná časť expozície je venovaná Bosákovým cestám do rodného kraja. V rokoch 1920 – 1925 navštívil Československo šesťkrát. Necestoval sám ale so sprievodom, ktorý často tvorila jeho rodina, manželka Zuzana a synovia Michal a Francis. Každá z týchto ciest mala súkromný aj pracovný charakter. Došlo počas nich k založeniu Americko-slovenskej banky v Bratislave, k výstavbe Bosákovho domu v Prešove aj k otvorení školy v Okružlom, ktorej výstavbu Bosák financoval.⁴⁵ V obci sa zachovali školské lavice, ktoré zachránil riaditeľ múzea vysťahovalectva. V KM ich zreštaurovali a v súčasnosti sú prezentované v rámci expozície. Dokazujú, že Michal Bosák nikdy nezabudol na svoju rodnú obec. Práve naopak, snažil sa ju podporovať a pomáhať domácomu obyvateľstvu v rozvoji.

Expozícia je ukončená oznámením v novinách o úmrtí Michala Bosáka, ku ktorému došlo 18. februára 1937 v Scrantone. Nad ním sa vyníma portrét úspešného podnikateľa, bankára a filantropa, ktorý namaľoval prešovský maliar Július Török.⁴⁶

Návštevníci majú možnosť nahliadnuť aj do priestorov druhého trezora, ktorý sa nachádza v priestoroch expozície. V ňom sú vystavené pamätné predmety vyhotovené pri príležitosti 150. výročia narodenia Michala Bosáka – strieborná zberateľská

kokatolíckej únie v Pennsylvánii.

- 41 Pečatidlá požičalo do expozície Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.
- 42 Súčasťou expozície je uniforma predsedu Prvej katolíckej slovenskej jednoty, ktorú požičalo Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.
- 43 Napr. Zbierka na podporu vdov a sirôt na slovenskom území, milióndolarová zbierka alebo zbierka na podporu Slovenskej katolíckej Matice školskej v Amerike.
- 44 Podielový zoznam členov Spolku svätého Jána Krstiteľa, Zápisnica Spolku svätého Jána Krstiteľa, Príspevkové knihy Spolku svätého Jána Krstiteľa, Zápisnica Spolku svätého Jána Krstiteľa, Pamätník 25-ročného jubilea Spolku svätého Jána Krstiteľa. Uvedené písomnosti požičalo pre potreby expozície Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda.
- 45 LETZ, Róbert. Návštevy Michala Bosáka na Slovensku v rokoch 1920 – 1925. In Peter ŠVORC – Martin BOSÁK (eds.). *V súkolí času. Michal Bosák a jeho doba*. Košice: Gamajun, 2020, s. 111-134.
- 46 Múzeum vysťahovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky – Kasigarda. Július Török: Michal Bosák, olejomalba, prvá polovica 20. st.

minca, poštová známka,⁴⁷ nulová bankovka⁴⁸ a osvedčenie o udelení čestného občianstva mesta Prešov.⁴⁹

Expozícia Michala Bosáka prostredníctvom autentických predmetov a doplňujúcich textov umožňuje návštevníkom nahliadnuť do života slovenského vysťahovalca v Amerike. Väčšina z nich nezažila taký úspech ako Bosák, no všetci sa stretávali v spolkoch, krčmách, bankách alebo lodných spoločnostiach. Diskutovali o rovnakých témach a problémoch. Michal Bosák aj napriek dosiahnutému úspechu nikdy na svojich krajanov nezanevrel. Práve naopak, on bol ten, ktorý stále pomáhal, či už vysťahovalcom v Spojených štátoch amerických alebo rodákom doma v Československu. Bol charizmatik, veľký filantrop a svoju štedrosť dával najavo pri každej aktivite, do ktorej sa pustil, ako aj pri každej návšteve domoviny.

47 Krajské múzeum v Prešove zaobstaralo mincu a poštovú známku do svojich zbierok.

48 Pre potreby expozície ju Krajskému múzeu v Prešove požičal Martin Bosák.

49 Kópiu čestného občianstva mesta Prešov poskytol Krajskému múzeu Martin Bosák.

Predstavujeme umelca

Vladimír Vajs

Rituály doby na začiatku dialógu umelca s verejnosťou

Vladimír Vajs (* 1956, Bratislava)

Výtvarník – grafik – fotograf, pracuje ako profesionálny umelec. Člen UBS v Bratislave, člen združenia PointA, o. z., dlhoročne participoval na umeleckej, kultúrnej činnosti v Humennom. Člen fotoklubu Reflex. Viac na stránke: www.fotoklubreflex.sk, vladovajs.art. V roku 2017 ako člen fotoklubu bol súčasťou projektu fotografickej dokumentácie zvyškov pôvodnej ľudovej architektúry v humenskom regióne.

KOLEKTÍVNE VÝSTAVY

2025 – Prešov paparazzi 2024, Vihorlatská knižnica v Humennom,

2024 – Prešov paparazzi 2024, RO SSN Prešov

2020 – Múzeum Vojtecha Löfflera v Košiciach, Viktor Vasarely v tvorbe slovenského výtvarného umenia

2020 – Prešovská galéria – The main exhibition Triennial Silver Quadrangle

2019 – The main exhibition Triennial Silver Quadrangle

2018 – The main exhibition Triennial Silver Quadrangle

2017 – Eger (kultúrny dom), Maďarsko

Vítězi a porazení, 2023, počítačova maľba UV print, separovaný lak, maliarske plátno, drevený rám, 100 x 70 cm

SAMOSTATNÉ VÝSTAVY

- 2025 – Rituáli doby – Mestské kultúrne a osvetové stredisko v Snine
2023 – 77 000 krokov 77 kilometrov 7 dní v Paríži, Vihorlatská knižnica v Humennom
2022 – FolkAbstrakt, Jaroslaw – Przemysł, Poľsko
2021 – ATHOS, Vihorlatské múzeum v Humennom
2021 – ATHOS, Bohoslovecká fakulta v Prešove
2020 – NovAbstrakcia, Galéria VEBA, hotel Bankov v Košiciach
2020 – ATHOS, Bohoslovecká fakulta v Košiciach
2019 – Kontrasty a súzvučky, Vihorlatské múzeum v Humennom
2019 – NovAbstrakcia, Sanok, Poľsko
2018 – Staré a nové, súkromná galéria, Užhorod
2015 – NovAbstrakcia, Slovenské technické múzeum v Košiciach
2013 – NovAbstrakcia, Galéria VEBA v Košiciach

OCENENIA

- 2016 – 1. miesto (za ekológiu) a 2. miesto (malé farmy) – 41. Medzinárodný ekofestival Týka sa to také tebe, Uherské Hradišče
2017 – 3. miesto (za ekológiu) – 42. Medzinárodný ekofestival, Uherské Hradišče
2017 – 1. miesto (Architektúra) – celoslovenská súťaž Casovia foto, Košice
2018 – Čestné uznanie – medzinárodná súťaž FIAP Karpatský drak, Užhorod
2019 – 1. miesto (Výtvarné foto) – celoslovenská súťaž Casovia foto, Košice

Prezentácia súčasného umenia používa mnoho moderných prostriedkov, aby sa čo najrýchlejšie dostala k svojmu divákovi, konzumentovi, obdivovateľovi i kritikovi. Prioritným účelom je „dať o sebe vedieť“. Aj v minulosti sa často hovorilo, že umelec (v našom prípade výtvarník) vedie prostredníctvom umeleckého diela dialóg so svojim divákom. Expozícia najnovšej tvorby Vladimíra Vajsa je adekvátnym príkladom začať spomínaný dialóg.

Umelecké inštitúcie okrem vernisáže veľmi často organizujú komentované prehliadky za účasti autora a kurátora, prednášky a rôzne sprievodné edukačné podujatia, aby sa čo najviac priblížili návštevníkovi. Galérie a múzeá prevzali úlohu viesť dialóg medzi umením na jednej strane a spoločnosťou na strane druhej. Vplyvom súčasného modernizmu dialóg prerastá do prudkej konfrontácie – konfliktu, kde divák je nútený čeliť provokujúcemu umeleckému dielu a umenie sa musí brániť pred spoločnosťou, ktorá skoro vždy zaostáva, stagnuje a politicky obmedzuje rozvoj umenia. Tretie tisícročie prudko zasiahlo do tejto diskusie. Zmenila sa rovina tradičných snáh o univerzalizáciu v geografickom aj kultúrnom zmysle. Vzniklo univerzum neredukovateľnej mnohosti, filozofiou počínajúc a internetom končiac. Dôležitosť zachovania plurality sa stala kľúčovým problémom vytvorenia rovnováhy a harmónie medzi tvorcom a spoločnosťou. Inštitúcie s pomocou kurátorov a edukačných pracovníkov často prezentujú umelca ako filozofa, estéta, svetoobčana, dizajnéra, počítačového experta, grafika, fotografa, mysliteľa, básnika, kultúrneho organizátora a...

Vzhľadom na uvedené môžeme Vladimíra Vajsa priradiť k tým šťastlivcom, ktorí na periférii kultúrnych a umeleckých centier môžu v ústraní pokojne, bez výrazne rušivých zásahov, rozvíjať svoje umelecké programy. Reprezentatívna kolekcia obrazov (digitálna tlač na plátne) predstavená umelcom pod názvom absTRAKTné línie

a útvary je vynikajúcou ukážkou umeleckého snaženia za posledné obdobie. Na základe podrobného štúdia predkladaných obrazov by som názvu výstavy rád pridal prívlastok nová cesta. Tí diváci, ktorí poznajú tvorbu Vlada Vajsa mi dajú za pravdu, keď tvrdím, že sa úplne odpútal od vplyvu Victora Vasarelyho. Z mnohých jeho diel cítiť, že dlhodobo a sústredene pracuje na svojom vlastnom rozvoji geometrizujúcich abstraktných kompozícií. Excelentne ovláda počítač, pomocou ktorého dokáže svoje diela mnohonásobne pripraviť pre demokratizáciu umenia. Ako to dokázali Victor Vasarely a Andy Warhol. Autor to zatiaľ praktizuje veľmi obmedzene. Dôvod je prozaický. Záujem vlastníť umelecké dielo v našich podmienkach je žiaľ veľmi slabý, dalo by sa povedať „mizerný“. Prítomná výstava je dôkazom, ako dokáže autor rozvíjať svoj vlastný svet imaginárnej abstrakcie. Je dôkazom i toho, ako postupne zredukovať predchádzajúcu abstrakciu do dômyselných konštrukcií a spleťtých kriviek. Výrazná červená farba vlniaceho sa „hada“ je často nositeľom ústrednej myšlienky umeleckého diela, ktorú divák musí sám identifikovať. I v tomto prípade zistíme, že jeho geometrické kompozície nestratili zmysel pre esteticko. Prirodzene podporuje vnútorné napätie diela a premyslené nakomponovanie priestoru. Krajinu a mesto, ktoré sú v jeho dlhodobom záujme, vníma z vtáčej perspektívy. Zobrazuje ich s dôrazom na slobodné, ale dôkladne premyslené línie a kultivované farebné plochy. Z hľadiska skúmania a posudzovania výtvarného diela Vlada Vajsa môžeme obdivovať obrovskú vnútornú silu, precíznosť, trpezlivosť a energiu, ktorú vkladá do svojej tvorby. Vo svojom okolí vynikajúco reprezentuje človeka schopného pochopiť ekologickú a sociálnu realitu doby.

Ako kompas na zorientovanie sa v jeho prezentovanej tvorbe by som si dovoľil zoradiť diela do troch okruhov: 1. Príbehy o mojej krajine, kde patria obrazy Jesenná krajina, Jeseň, Rozhodené siete, Čisté vody, Ekocesty, Folkabstrakt, Ekoabstrakt.... 2. Cesty osudu, kde môžeme zaradiť diela Kľukatá cesta, Kruhový objazd, Kruhový výjazd, Labyrint, Križovatky, Brána, Pokrivenie.... 3. Zložité vzťahy. Tu patrí cyklus Život v bubline, Akvárium, Iba oči, Obohrané gramoplatne, Víťazný pád, Padajúci Prometeus, Víťazi a porazení...

Kolekcia obrazov na prítomnej výstave potvrdzuje kvalitatívny vývoj Vlada Vajsa a poukazuje na možnosti ďalšieho umeleckého rastu a napredovania. Témy, ktoré rozvíja, majú určité rezervy a vyvolávajú podnety k ďalšej tvorivej expanzii. Sám autor neuzatvára svoju tvorbu a prijíma výzvy, ktoré súčasná doba ponúka. Je potešením sledovať, ako umelecky dozrel bez toho, aby potreboval prevziať cudzie schémy. Nemá potrebu priradiť sa k žiadnym módnym skupinám, ktoré si neraz neprimerane a agresívne vynucujú pozornosť na súčasnej výtvarnej scéne.

V závere chcem dokončiť úvahu o tvorcovi a spoločnosti. Umelec je predovšetkým človek. Jeho život je rozčlenený na niekoľko právd a tie musí vo svojej tvorbe vysloviť tak, aby v závere utvoril jednotný celok. Všetko ostatné je zbytočné. Je sústredenou energiou, ovláda ho jediná myšlienka – dokonale tvoriť nehladiac na riziko. Umelec môže mať úspech alebo aj nie. Bolo by ideálne, ak by si spoločnosť, ale i umelec uvedomili, že umenie nie je móda, nie je šoubiznis, nie je ani remeslom, nie je tovarom, nie je kariérou ani ozdobným predmetom. Je spôsobom života.

PhDr. Viktor Jasaň, január 2025 (Slovo v katalógu)

(V. Vajs predstavil svoju tvorbu na výstave *Rituály doby*, ktorá bola inštalovaná v galérii *Átrium* v Prešove od 12. marca 2026 do 5. mája 2026.)

O AUTOROCH

BILLY, Ľudovít, DiS.art, (billy@gutgesel.sk)

Pracovník Okresnej knižnice Dávida Gutgesela, oddelenie študovne.

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín.

DELEJOVÁ, Zuzana, Bc. (bibliografia@gutgesel.sk)

Pracovníčka oddelenia regionálnej bibliografie Okresnej knižnice Dávida Gutgesela

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FALAT, Michal, Mgr., PhD. (michal.falat@tripolitana.sk)

Odborný pracovník (historik a dokumentátor) v Tripolitane – Krajskom múzeu v Prešove

GERIOVÁ, Renáta, Mgr. (renata.geriova@smail.unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

HUBENÝ, David Mgr., PhD. (david.hubeny@nacr.cz)

Archivár, Národní archiv České republiky Praha, Oddelenie fondov štátnej správy

JELEŇOVÁ, Dáša, Mgr. (dasa.jelenova@psk.sk)

Kancelária predsedu PSK, oddelenie komunikácie, tlačová hovorkyňa PSK, vedúca oddelenia

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolská učiteľka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVAĽ, Peter, doc., PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

LATTOVÁ, Nikoleta, Mgr., PhD. (nikoleta.lattova@tripolitana.sk)

Pracovníčka Krajského múzea v Prešove

MOLNÁROVÁ, Patrícia, Mgr., PhD. (molnarova.patricia@gmail.com)

Učiteľka základnej školy Narnia, Banská Bystrica, privátna bádatel'ka

ŠABAK, Samuel Bc. (samuel.sabak@smail.unipo.sk)

Študent odboru archívnictva, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

ŠTEFLOVÁ, Lucia, Mgr., PhD. (lucia.steflova@unipo.sk),

Vysokoškolská učiteľka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín.

ŠVORC, Peter, prof. PhDr., CSc. (peter, svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

WOJNAROWSKI, Michał (Wojnarowski Michał<s171725@student.uken.krakow.pl)

Student historii na Instytucie historii i archiwistyki na Uniwersytecie komisji
edukacji narodowej w Krakowie

ZIMOVČÁKOVÁ, Ivana, Mgr. (ivana.zimovcakova@smail.unipo.sk)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
v Prešove

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (peter.svorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (peter.svorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften.

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (peter.svorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2026

Ročník / Volume XXI

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22025.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22025.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

